

30 1921

ABOLCSI SZEMLE

FŐSZERKESZTŐ: SZÓHOR PÁL
SZERKESZTŐK:
BELOHORSZKY FERENC
JÁKVÁRY KÁLMÁN
VÁCZ ELEMÉR

A BESSENYEI-TÁRSASÁG KIADVÁNYA
NYIREGYHÁZA

IX. évfolyam

1942.

3—4. szám.

Ára: 5 — pengő.

TARTALOM:

Szohor Pál: A Klebelsberg-plakett	65
Fehér Klára: Móricz Zsigmond	67
A Garaboncás (Juhász Géza átírat) (I. közl.)	71
Merényi Oszkár: Irodalom és nemeti szellem (I. közl.)	103
Vác Elemér: Szabolcs megye levéltárnokai	131
Nyárády Mihály: A Nyíregyháza név eredete	148
Belohorszky Ferenc: Magyar sorskérdések és a középiskola	159
Adattár	174
Holmi	176

A Szabolcsi Szemle a Bessenyei-Társaság hivatalos lapja. A társaság tagjai a Szabolcsi Szemlét, amennyiben tagdíjkötelezettségüknek eleget tettek, illetményképpen kapják.

Előfizetési díj nem tagoknak 8 pengő.

A Szabolcsi Szemle évenként 10—12 ív terjedelemben jelenik meg.

Szerkesztőbizottság tagjai: Ambrózy Géza, Aradvári Béla, Farkas László, Gábos Kálmán, Korányi Aladár, Margócsy Emilné, dr. Merényi Oszkár, dr. Nyárády Mihály, Papp György, Porzsolt István, Rezessy Zoltán, Scharbert Ármin, Szalay Pál, Szesztay András, Turi Sándor (Paszab), Vietórisz Józsf, Vikár Sándor.

A bizottság elnöke: Porzsolt István, irod. szoszt. elnök.

Kiadó: Bata Sándor, az Ujságbolt tulajdonosa, Nyíregyháza.

Kéziratokat a következő címekre kell küldeni: verseket, novellákat, szépirodalmi írásokat, irodalmi tanulmányokat, egyéb vonatkozású írásokat és megemlékezéseket, könyvismertetések és bírálatokat: Belohorszky Ferenc, Nyíregyháza, Szent István-utca 16., vagy Jákváry Kálmán, Nyíregyháza, Megyeháza. A táj- és népkutatás körébe vágó mindenfajta írást, (tanulmány, adatközlés, bírálatok) s történeti jellegű írásműveket: Vác Elemér, Nyíregyháza, Megyeháza. Kéziratokat vissza nem adunk. A Szemlét megrendelni a kiadónál lehet.

A Bessenyei-érmét rajzolta: Szalay Pál, a címlapot tervezte: Tóth I. Lajos.

Jelen számunk cikkeinek szerzői: Fehér Klára, tanárnő, Nyíregyháza. — Juhász Géza középisk. tanár, Debrecen. — Merényi Oszkár egyet. magántanár, Nyíregyháza. A többi szerzőkről l. előző számokat.

A Klebelsberg-plakett

A gróf Klebelsberg Kunó emlékbizottság évenként seregszemlét szokott tartani az ország kulturális egyesületei felett s amelyiknek működésében a legtöbb nemzeti értéket találja fel, azt a Klebelsberg-plakettel tünteti ki. Az 1942. évben ez a választás a Bessenyei-Társaságra esett. Működéséből érdemesnek találták a kultúra mérlegén népfőiskolai törekvésünket, mely országos figyelemre tart már számot és gyümölcsöt termel Szabolcs szétszórt községeiben; zeneiskolánkat, mely nemzeti érzelmmel telt szakértő kezekbe adta át ifjúságunk zeneoktatását és Szabolcsi Szemlénket, mely fennállásának tizesztendős fordulójához érkezett s ezzel a vidéki kulturális egyesületek életében csúcst teremtett.

Így hirdette ki ezt Korniss Gyula elnök október 9-én az Akadémia üléstermében. Fényes külsőségek között nyújtották át a kitüntetést. Jelen volt József kir. herceg, az Akadémia elnöke, özv. gróf Klebelsberg Kunóné, Szinyei-Merse Jenő vallás- és közoktatásügyi miniszter, Ugron Gábor nyug. belügyminiszter, valamint tudományos és irodalmi életünk sok kiválósága.

A Bessenyei-Társaság nevében a kitüntetést rövid beszéddel köszöntem meg. Rámutattam arra a küzdelmes életre, mely vidéki kulturális egyesületeinket jellemzi. A főváros és az egyetemi városok felszívják a vidék minden tehetségét. Ha a bő termésből sikerült napvilágra hozni egy-egy gyöngyszemet, szárnyait kibontva, rögtön elhagy minket. Bessenyeink is így utazott fel Bécsbe s ugyanez volt a sorsa Benczúr Gyulának és Krúdy Gyulának is. A mi feladatunk tehát a tanítói munka marad, felkutatjuk a tehetségeket és egyengetjük útját az érvényesülés felé.

A Klebelsberg-féle mozgalom szülővárosa is Nyíregyháza volt. Itt raktuk le alapjait a Sóstói-szálloda nagytermében s Móra Ferenc ragyogó szelleme világította meg az utat, mely a magyar kultúra szervezettsége felé vezet. Vezér és eszmehordozó azóta mindketten elköltöztek s az intézmény maga is — a centralizáció örök jelképeként — a fővárosba költözött, ahol az Akadémia tartotta méltónak vendégszeretetére.

A Klebelsberg-plakett is nyíregyházi művész alkotása. A fiatal Berky Nándor szobrász mintázta, aki erőteljes vonalaival, jellegzetes ábrázoló képességével kitűnő arcmásészobrászunk lesz.

Így fonódott az ünnepség sok benső szállal Nyíregyháza köré. A városunkban született Klebelsberg-émlékbizottság nyíregyházi szobrász alkotásával tünteti ki Bessenyei-Társaságunkat.

Dicsekedni is lehetne vele, mégis inkább súlyos elkötelezettségnek tartom e kitüntetést! Intő jelnek azok felé, akik felelőtlenül, könnyű vállvonogatással haladnak el a kultúra teherhordó munkásai mellett. Biztatásnak azon kevesek felé, akik nehéz gondjaik között is mindennap találnak egy órát, hogy önzetlen munkájukkal áldozati tüzet gyújtsanak a kultúra szép szólamokból felépített, de olyan könnyen elhagyott oltárán. Sajnos, a kultúra hiányát csak a nemzeti megpróbáltatások nehéz napjaiban lehet igazán észrevenni. Mi lett volna a Trianonban elszakított országrészeinkkel, ha nem gyűjtja fel a magyarság öntudatát Mécs László, Reményik Sándor és Szenteleky Kornél fáklyája? Mikor pedig a nemzeti megpróbáltatás napja elérkezett, akkor többé nem lehet pótolni, vagy csak mérhetetlen szenvedések árán az elmulasztott hiányokat.

Az előrelátó bölcs ember felvértezi magát minden veszéllyel szemben: fegyverkezik. Mi a Bessenyei-Társaságban persze csak a művelődés fegyvereivel. A fegyvereket tökéletesíteni kell s ezért jutottunk el mi is legújabb munkaterületünkhöz: a szórványgondozáshoz. Ne hagyjunk elveszni egyetlen magyar lelket sem. Így alulról felfelé kell erősíteni a magyar kultúrát. Ezért tartjuk fenn a Népfőiskolát, hogy a szabolcsi falvakban közkatonákat neveljünk a művelődés eszményének. Ezért alapítottuk a Zeneiskolát, hogy az ifjúsággal szerettessük meg a zeneművészetet. A múltban szabadegyetemet tartottunk a már kiművelt főeknek és világhírű művészek közreműködésével rendeztünk hangversenyt erőszakkal összehívott közönség és mégis kongó termek mellett.

Közönségünk is megváltozott és ezért kellett a munkaeszközöket is átalakítani. A közelmúltban átnéztem egy régi — a maga napjaiban híres — Bessenyei-köri hangverseny jegyvásárlóit. Több, mint a fele zsidó volt, akikre többé kultúrmunkánkban nem számítunk. Helyükbe az egészséges magyar társadalomból új közönséget kell nevelni s e célra szolgál a Népfőiskola és a Zeneiskola; nemzeti síkon pedig a szórványgondozás.

Ehhez a magvető munkához kitartásra, segítőtársakra és ösztönzésre van szükség. Ilyen ösztönző erőt érzünk kisugározni a Klebelsberg-plakett hideg bronzából, mely magába gyűjtötte a nagy kultuszminiszter halhatatlan energiáját, ahogyan a vidéki kulturális egyesületek felemeléséről az éppen a sóstói százados tölgyek között robbant ki először.

Szoher Pál.

Móricz Zsigmond

Nagy halottak járnak velünk a nyár óta. Nagy halottak és nagy csend magunkban, amilyen a halottakat szokta kíséreni. Bennünk van ez a csend és ez néha olyan nagy, hogy már gazdagságnak, kincsnek számít.

Ilyen gazdagságtól csorduló, fénytől zsongó csendet hagyott bennünk halála után Móricz Zsigmond halála is. Jártunk csendesesen a forró nyárban, tűnődve poroszkáltunk a hosszú gazdag ősz hullottleveles útjain és arra gondoltunk, hogy Móricznak fáj odalent, édesen fáj ez a gyönyörű elmúlt ősz. Nem igézi már bele a vérébe az egész elmúlt csodálatos élet zsongását, nem nyitogattatja magára mosolygós, gyermekes kék szemét, csak fáj csendesesen, elborítón, melegen, gazdagon fáj.

Emlékeztünk Móriczra. Irodalmi barátainktól a könyveit hallottuk emlegetni. Olvasó ismerőseink a műveit kérték kölcsön tőlünk. A bennfentesek róla beszéltek. Az egyik elmondta, hogy alig néhány héttel halála előtt együtt volt vele. A halálra terelődött a szó. Móricz azt mondta, érzi, hogy nemsokára meghal. Valaki a társaságból azt vetette ellene féltréfásan, hogy őt, mint fiatalt, most hamarabb elszólíthatják. Móricz nyugodtan ránézett és így válaszolt: Nagyon sietni kell annak, aki engem megelőz. — Azóta gondolkoztunk a szavain. Gondolkoztunk magán az egész titokzatos emberen. Emlékeztünk.

Emlékezett az ifjúság is. Az iskolánk udvarán virággal borított asztalon három arckép állott: nagybányai vitéz Horthy Istváné, Móriczé és Arany Jánosé. Az arcképek előtt nyitott könyv hevert. Móricz írta. A címe: Életem regénye. A könyv utolsó levele volt felütve, az utolsó szó ez volt rajta: Életem. Pirosmályva-virágot dobott valaki az utolsó levélre és az utolsó szóra. Így emlékeztünk, mert így szoktunk emlékezni mindig: melankólikusan és szubjektíven.

Pedig Móricz szelleme sokkal objektívebb, sokkal életszerűbb, szellemibb és egyben józanabb emlékezést kíván. Erre akkor eszméltem rá, mikor az a bizonyos nyitott könyv bekerült a virágos asztalról az íróasztalomra. Hetekig tartó élményt jelentett számomra az olvasása. Hogy miért, megpróbálok elmondani.

A legtöbb ember, még ha nem versolvasó ember is, a lelke mélyén a lírikus pártján áll. Úgy értem ezt, hogy a legtöbb embernek szubjektív világképe van. Átszínezi maga körül a világot, várat épít maga köré s visszahúzódik ebbe a magaépítette várba s ott él élete eszményeinek, érzéseinek. Senki sem fogadja el az életet úgy, ahogyan

van. Alakit rajta ereje, tehetsége szerint. Óvatosan éli, vagy ha művész, óvatosan ábrázolja a valót:

— „Nem a való hát, annak égi mása
lesz, mitől függ az ének varázsa . . .“

zakatolja az ember szíve, vére, s lassan az élet varázsos voltát is a való égi másától reméljük csupán, s nem a valótól. Nem így Móricz. „Az egész élet bennem zihál“ — vallja Ady Endrével. Az egész élet, úgy, ahogyan van, áldásával és nyomorúságával, fölös ajándékaival és a minden értelemben vett nagy szegénység, lehúzó, földhöz kötő bilincseivel. Az egész élet. Az öröme olyan nagy, olyan túlsorduló, hogy lehetetlen volna magába fojtania. A fájdalom és nyomora olyan mély szakadék, hogy hatalmas visszhangot ver fel belőle a mélyére küldött emberi sóhaj.

Irodalmi műszóval így hívjuk ezt a mindent megvallást: naturalizmus. A közszájon forgás folytán gyanús, pejorativ jelentést nyert ez a szó. A világirodalomban Zola nevével kapcsolták össze, a magyar irodalomban a Móriczéval, s még a legobjektívebb emberek is megengedtek annyit, hogy van a naturalizmusban valami, ami nem tiszta, nem felemelő. Móricznak ez a könyve megtanítja az embert arra, hogy mennyire téves ez a felfogás. Csak azok vélekedhetnek így a naturalizmusról, akik nem látnak a mondatok mögé.

Minden stílus mögött lélek van. A naturalista író stílusa — vallomása ez: Ilyen az élet, ilyen nyers, ilyen kegyetlen, ilyen visszataszító is néha. Megláttam, megírtam és — kibírtam. Ennyit mond az író. — S honnan vette a látáshoz, a megíráshoz és a valóság elviseléséhez szükséges erőt? — teszi fel a kérdést az író kiegészítő fele, az olvasó Nagy, a végtelenre, az Istenre utaló kérdés ez, s mivel a naturalista stílus ide tudja elvezetni az olvasót, méltán mondhatjuk, hogy minden látszólagos ellentmondás ellenére is nagy és felemelő teljesítmény a naturalista mű és nagy bizonyágtevő, ösztönös, nem tudatos, de annál szuggesztívebb bizonyágtevő a naturalista író. Ilyen értelemben mutatja naturalistának Móriczot is az *Életem* regénye.

Elmondja benne szülei házasságának és saját gyermekkorának történetét. Elmeséli, hogyan vette feleségül a falu társadalmából kiszakadó kis paraszt, Móricz Bálint az elszegényedett papkisasszonyt. Másodrangú író olcsó romantikát aknázna ki ebből a tényből. Ahogy Móricz leírja az apját és az anyját, már ebben magában adva van egy szenvedéssel teljes élet magva. Mindenhez érteni akaró, hihetetlen vállalkozó szellemmel megáldott és megvert ember volt Móricz Bálint. Problémával tele élet. Hagyományokkal szakító újító. Paraszt létére meg meri kérni, s el meri venni feleségül az elárvult paplányt. Paraszti

munka helyett kockázatos üzletekbe fog, cséplőgépet vesz, tönkre megy, újra kezd, kupeckedik, ismét új mesterségbe fog: építészeti munkás lesz, mindig tele reményteliséggel — és mindig csak annyi jövedelemmel, ami épp elég arra, hogy a kétségbeesés széléről visszahozza a családot.

És ennek a férfiéletnek az árnyékában húzódik meg az asszony, az anya, a hajdani papkisasszony, akinek álmai voltak, aki nagyon veszélyes — Móricz szerint mákonyos XIX. századi — lelki kultúrát is kapott örökségül.

Össze is törtek életük végére mind a ketten, olyan nagyon, olyan teljesen, ahogyan két önállósult és becsületes ember csak összetörhet. — A gyermekek szomorú joga az, hogy összeszorított foggal és keserűen hallgassanak, ha szüleik élete összetört. Móricz nem ezt teszi. Reális szemmel, szinte kegyetlenül kutatgatja ki a két szenvedő ember egymásütötte életsebeit, a legmélyebbeket, a leghalálosabbakat. S mikor feltárja mindezt, nem fordítja el róluk a tekintetét, nem irtózik el, hanem megnedvesedett tekintettel s valami egészen érthetetlen melegséggel ezt mondja: Ez, ez az igazi élet, ez a szenvedéssel teljes, ez a lehetetlenség határán járó. Ez volt apám és anyám élete, ebből fakadtam én is: Alleluja!

De nemcsak maga az író mondja ezt. Ezt mondják és ezt élék maguk a szülők is. Valahogyan úgy vannak az étellel, mint a Jelenések Könyvének írója a csodálatos könyvvel, melyet az angyal parancsára meg kell ennie: keserű a gyomrában, de hihetetlenül édes a szájában. Móricz szülei is szenvednek, mégis szeretik és dicsérik az életet, amit éppen élnek. Ezt mondja maga az író is: Nagy kincs az élet, nem azért, mert tele van lehetőségekkel, mert álmaink megvalósulásának közege lehet: Szép az élet, s óriási ajándék, úgy, ahogy van.

Móricz halála éve egybeesik Arany János halálának 60. évfordulójával. 1943 augusztusában ment el Móricz, 1882 októberében Arany. Szimbólikus jelentésűek ezek a dátumok két szempontból is. Az évek messziről egymásfelé forduló ölelésében egymás mellé kerül ez a két magyar arc. Még külsőre is hasonlítanak, lényegében annál inkább. Két nagy objektum-tisztelő: egy realista és egy naturalista, mindkettő korának parancsai szerint kora, stílusának színeződésében mutat rá álhatatosan egy igaz magyar lelki sajátyságra: a józanságra, az objektivságra. „Nevezd nevén a gyermekeket“ — vagyis légy objektív — tanítja és teszi Arany. „Nihil de me“: semmit magamról, áll Móricz íróasztalán a jelmondat.

S a hónapok is szimbólikusak. Arany végigélte még szeretett évszakát, az őszt: volt ideje élete nyarának józan, rezignált revíziójára. XIX. századi írónak elmaradhatatlanul szükséges volt ez a revízió,

hiszen akármennyire objektív volt is Arany, nem volt mentes a XIX. század emberének ábrándjaitól, s ezek az ábrándok a maguk reális voltában is veszedelmesek voltak, s örületbe kergették legnagyobbjainkat. Vörösmarty a Vén cigány-ban „bűn, szenny és ábrándok“ hevétől való tisztulás után áhítozik. Arany revideált is. Még józanabb lett, mint volt.

Móricznak nem volt szüksége revízióra. „Erős vagy, mert erős lelkedben az élet“ — írta róla Ady, s talán róla írta e sorokat is:

„A nyár, a nyár nem álmodik,
kaszál, dalol és nem rohan:
erősen, biztosan arat,
forrón és boldogan“.

Így élt Móricz is. A látottakat írta meg, az „erős életet“, az illúzió nélkülit, de az illúzió nélkül is szépet és teljeset. Tények sorakoztak mögötte, azoknak hitt, csupán azoknak, semmit a maga lelkének. Nem volt mit revideálnia.

Azt írta meg, ami bizonyos volt, objektív és kipróbált: a most ismertetett műben a gyermekkorát. Nyári fényben fejezte be életét, élete regényét. Az őszi verőfényben való sütkérezés nem adatott meg neki, az élet után nem jöhetett az ábránd. Így rendeltetett.

Móricz Zsigmond halála műveinek feltámadását jelenti. Az olvasó ember s a nagyközönség is újra szembekerül Móricz életművével. Vajjon fog-e igazán tetszeni, vajjon problémájává lesz-e a Móriczot olvasó embernek az, hogy szabad-é úgy látni az életet, a világot, ahogy ő látta. Szabad-é csak a tényeknek hinni, csak az objektumoknak? Aki majd ezt a kérdést igazán felteszi, az két helyről kaphat feleletet:

— Szabad — feleli a hideg emberi ész, hiszen olyan kaotikus már a világ, hogy csak a tényekben lehet hinni.

— Szabad — feleli egészen más hangon a Biblia, hiszen Krisztusnak is voltak olyan tanítványai, akik a feltámadás csudáját nem hitték el másnak, csak az üresen maradt nyitott sírnak s az érintésre oda-nyújtott átalvert kezeknek.

. Fehér Klára.

„Csudálatos dolog, hogy mindenki azt állítja, őbenne isteni igazság lakik, mégis tiltják a beszédet vagy írást, mely másféle igazságról szól. Pedig, ha igazság valósággal igazságod, ne félj, mert istenek, emberek örökké harcolnak ellen, sem rontják el soha!“

(Bessenyei, A magyar nemzetnek szokásairól.)

A GARABONCÁS,

avagy
egy Istentől elrugaszkodott lélek
vallomásai.

Érzékeny történet hat könyvben.

BEVEZETÉS.

A múlt század elején a debreceni kollégiumban még valóságos kódexirodalom virágzott. A költészetkedvelő diákok köteteket töltöttek meg ismert és ismeretlen írók prózájával, verseivel. Egy ilyen kötetben, melyet Ri. 3783. sz. alatt őriz a kollégiumi nagykönyvtár, maradt fönt az itt első ízben közreadott mű is a következő címmel: „A' Garabontzás, | *avagy* | *egy Istentől elrugaszkodott lélek' vallomásai.* | *Érzékeny történet. Hat könyvbenn.*” Áll pedig ez a kézirat 168 sűrűn teleírt negyedréjú oldalból, kék papírkötésben. Címlapja és végső három levele hiányzik. Elöl kisebb lírai költeményeket tartalmaz, főleg Csonkaitól, végén vegyes prózát: iskolai jegyzeteket, néhány borsos legátus-tréfát. A Garaboncás a 19—156 oldalakat tölti be. A kötet végig egy kéz írása és 1811—1815 közt keletkezett. A szerzők nevét a másoló sehol nem közli. Ez a minősíthetetlen eljárás a főoka, hogy a Garaboncás íróját több évi kutatással sem sikerült megállapítanunk.

Hogy e kutatás nehézségeiről némi képet adhassak, dióhéjban előre kell bocsátanom e terjedelmes verses elbeszélés tartalmát. A Garaboncás az ördögös Hatvani professzor famulusa lesz és beleszeret a professzor leányába, Zsófiába. Hatvanit elviszik az ördögök, ugyanakkor Zsófia is eltűnik. A Garaboncás a keresésére indul, állatok közé keveredik, öngyilkosságha kergeti papja leányát, Boriskát. Résztvesz Napoleon egyiptomi expedíciójában is, végül Indiába jut, magába száll s visszatér az igaz Istenhez, akitől Hatvani tanítása következtében „elrugaszkodott.”

A szerzőség kérdésében először a különös véletlennel kell leszámolnunk, hogy a 18. század végén fölbukkan a debreceni kollégiumban egy Garabó János nevű diák, akinek életkörülményei némi rokonságot mutatnak a mi munkánk meséjével. Ez a Garabó 1735-ben subscribált, Hatvaninak is tanítványa volt s épen a reáliákban tűnt ki. A következő évben, Hatvani halála után, azonban eltávozott s csak 1792-ben tért vissza újból rövid időre. Egyetlen élő leszármazottja, dr. Garabó Ervin avarszentpéterháriáshasalókai ny. csávafőtanácsos úr szíves közlése szerint később katonának állt, a franciákhoz csatlakozott; mutatott is tőle egy Alexandriából, 1798 július 1-ről keltezett levelet. Tudomása szerint kalandos őse később Indiába ment s mint misszio-

nárius működött ott. Magyarországra még visszatért egy alkalommal, de aztán nyoma veszett.

Bármily könnyen hullana a kezdő kutató annak a csábító föltevésnek a csapdájába, hogy a Garaboncásban ennek a nyugtalan vérű magyarnak verses följegyzéseit lássa, ki kell jelentenem, hogy a kettőnek semmi köze egymáshoz. A Garaboncás nem lehet eredeti magyar mű. Kazinczy korában legnagyobb költőinktől is távol állott annak a vizsketege, hogy saját élményeiket öntsék irodalmi formába. A Garaboncás meséje a kor európai irányainak lecsapódása; amint látni fogjuk, minden indítékának sokszoros külföldi elágazása van. Formája sem magyar: 8 és 7 szótagú sorai Blumauerre vallanak, rímelhelyezése pedig Metastasiót követi.¹ Mindkét hatást közvetíthette különben Csokonai, akitől munkánk idéz is egy versszakot.

Mindezeknél azonban fontosabbak azok a szellemtörténeti szempontok, amelyek teljesen kizárják, hogy a Garaboncásban eredeti magyar munkát keressünk. Hatvani tanítványairól föl sem tehető, hogy olyan rágalmakkal illették volna istenfélő tanárukat, mint ez a mű, melynek ráfogásai nagyjából megegyeznek a Kazinczy Sámuel följegyzette adomákkal, azokról pedig rég kiderült, hogy a Faustmonda utánezatai. Az is merőben ellenkezik a határozott magyar jellemmel, hogy valaki ingadozzék két különböző nőtípus új meg új változatai közt, mint a Garaboncás. Nem kevésbé valószínű, hogy a kollégium olyan diákot nevelt volna, aki Ferenc császár szeplőtlen zászlaját a forradalom véres lobogójával cserélje föl. Végül: a költeményben semmi nyoma, hogy a Garaboncás hazatérne Magyarországra, ami szintén a legmerevebb ellentétben áll a honszerető magyar nép tulajdonságaival.

A bökkenő csak az, hogy amint magyar művet nem láthatunk a Garaboncásban, a mostani formájában nem tarthatjuk valamely idegen termék pusztá fordításának sem. Ezt nemcsak arra alapítjuk, hogy ilyen munka idáig nem került elő. Nem is valószínű, hogy előkerüljön. Az antik irodalom semmiesetre sem jöhet tekintetbe, sőt a 18. század végénél korábbi nyugateurópai sem, hiszen ezek még egyáltalán nem foglalokznak Napoleon gigászi alakjával, annál kevésbé a debreceni diákélettel. A Garaboncással egykorú művek pedig a bécsi kormány tilalma következtében nem jutottak be hazánkba, egyébiránt diákéletünkről ezek sem tudnak, mint erről a német, francia, olasz, angol, dán, óperzsa, csehszlovák és zuluska irodalom tüzetes átvizsgálása tökéletesen meggyőzött.

Ezek szerint aligha gondolhatunk egyébre, mint hogy a Garaboncásban egy vagy több forrás olyasfajta szabad átdolgozását kell

¹ Lásd különösen: *Cantate ed Ariette: a kezem közt levő kiadás: Opere di P. Metastasio, XX. Venezia, 1835.*

látunk, mint Kazinczy Bácsmegyeije. Forrásai három csoportra oszthatók: 1. varázstörténetek, 2. állatmesék, 3. útirajzok. Az első csoportból, mint közismerteket, hadd említsem a Faust-mondát, és Kant: *Träume Eines Geistersehersét*. Az effajta irodalom a józan ítéletű magyarság körében tökéletesen hiányzott, hacsak a ponyvatermékeket és népmeséket nem számítjuk; de ezek akkor még nem éltek benne az irodalmi tudatban. Az állatmesék közül legismertebbek Aesopus, Phaedrus, Lafontaine és Lessing művei, esetleg még tekintetbe vehető forrás Édes Gergely is (Eredeti oktató mesék). Száz meg száz munka közül soroljuk itt föl ezt a párat, még több állana rendelkezésre az úti regényekből, mint amilyen maga az Odyssea, részben az Aeneis, a középkori lovagi epika, főképp pedig a nagy fölfedezések nyomába özőnlő újkori regények: a Robinson, Gulliver stb. története. 18. századi irodalmunkban ilyenek Gvadányi Falusi Nótáriusa és Rontó Pálja, de ilyen Bessenyei Tarimenese is, amely a Garaboncáshoz hasonlóan sok bölcselmi elemet tartalmaz. Verseghy Természetes Embere szintén megemlíthető indiai környezetrajza miatt.

Nyilvánvaló tehát, hogy a Garaboncásban nem eredeti, élményekből táplálkozó művet, hanem külföldi olvasmányok reminiscenciáját kell látnunk. Misztikus és reális elemeinek összeolvasztása nem valami jól sikerült, de épen ezek a csodás elemek igazolják, hogy magyar terméket semmiesetre sem képzelhetünk benne. Van ugyan egy-két, legfajbb költőnkkel, Aranynyal rokon eleme is; ilyen a Garaboncás sziklaüregbe juttatása egy nő által, amely föltűnően hasonlít a Toldi Szerelmére, bár a 19. század végső tizedeiben keletkezett művet Csokonai kortársa még alig ismerhette. Ez azonban az egyezés tényén nem változtat.

A szerző megállapítására nézve fontos szempont, hogy az nem lehetett képzett diák. Döntő bizonyosság erre a Garaboncás kezdetleges verselése. Ritmusa sem nem nyugateurópai, mert a verslábakkal époly szabadon bánik, mint a Himfy költője, sem nem magyaros, mert az ütemhatárokat egyáltalán nem tiszteli. Sőt az V. könyv 7. részének első strófapárjában még a szótagszám ellen is olyan vétséget követ el, amelyet a reformáció kora óta nem ismer többé irodalmunk, ha ugyan ez az utóbbi körülmény nem a másoló gondatlanságának számlájára írható. Mindez azonban csak a kezdetleges, nem pedig a tanulatlan verselőt mutatná. A rimelésnél dől el ez az egész probléma. Szerzőnk-nél a debreceni mesterkedők kínrímei olyan vakmerő asszonáncokkal, nehézkes enjambement-okkal keverednek, hogy abban a gondos korban ezt csak félbemaradt diák merhette megkísérelni, akit legföllebb a népdalok irányítottak.

Itt azonban ismételten hangsúlyoznom kell, hogy Garabóra gondolnunk sem lehet. Fényes bizonyítéka ennek az említett kétes hitelű

alexandriai levél egy durva irodalomellenes kifakadása: „Nints útállatosabb a' világonn, mint a' betű; ebatta kurafi, a' ki a' téntapotséklást kifundálta. Átkozott legyen a' Phantasia, melly az ostobákat lépre tsalja, hogy a' Végezés annál könnyebben ki tekerhesse nyakokat.“ Ki kereshetné ilyen száraz lélekben a Garaboncás szerzőjét? Ez a szerző egyelőre s talán örökre: ismeretlen.

Ami magát a művet illeti, a praeromantika minden sajátága megállapítható rajta; sok antik vonása ellenére sem klasszikus, noha tipikusan jellemez, de romantikusnak sem mondható, bármily szélsőes a szerkezete s bármennyire túl is lépi a Kazinczy tétélezte tiszta ízlés, sőt a valóságosság határait. Szókincse erősen mutatja a nyelvújítás korát, bár tájszínei sem hiányzanak; stílusa a műköltői és népi előadás közt ingadozik. Minden porcikájában átmeneti kor terméke. Mire köztudatba juthatott volna, a rohanó idő már túlhaladta.

A nagyközönség kedvéért, melynek számára ez a kiadás készült, kénytelen vagyok arra a szakszerűtlen kérdésre felelni, mi teszi indokolttá ennek a műnek a közzétételét ma, ha a saját kortársainak sem kellett. Feleletem nem csupán annyi, hogy a múlt minden terméke becses, érdeklődésünkre érdemes. Ennél nyomósabb ok is sürgeti a megjelentetést. Azok a kiváló szakemberek, akiknek idáig mutattam e sajátos művet, mind egyetértettek abban, hogy tartalmát jelképesen, divatos mai szóval, szimbolikusan kell fölfognunk (vagyis Garabóról nulla quaestio fiat!). Errenézve meglepő magyarázatokat adtak, sőt birtokomban van egy tanulmány, mely a század lelkiválságának próféciáját olvassa ki belőle. Az ok kézenfekvő: az európai szellem a 18. század végén ugyanazt az átlendülést mutatja az enciklopédisták sívár materializmusából vissza a keresztyénség eszméihez, akárcsak napjainkban. A Garaboncást ennek vigasztaló festése teszi aktuálissá. Bármily elmés azonban az egyes alakok szimbolikus magyarázata, Hatvaninak a természettudományos szellemmel, Zsófiának az érzéki művészetekkel, a papnak a keresztyén hittel való azonosítása, tartózkodnám közzétételüktől akkor is, ha a kommentálók közt nagyobb volna az egyetértés, mint amelyet tényleg tanusítottak.

A könnyű olvashatóság érdekében eltértünk a Garaboncás betűhív közlésétől. Így is elég akadályt gördít az élvezés elé a másoló gondatlansága. Egyes részeket kifelejtett, sőt talán szándékosan ki is hagyott. E miatt a mű helyenkint egy óriási ballada hatását kelti. Nincs kizárva, hogy az így támadt homály eloszlátása végett látta el a másoló az egyes részeket bőbeszédű oldalcímekkel,¹ amelyeknek mélyen keresztyén fölfogása jótékonyan ellensúlyozza a költemény-

¹ Ezek a címek nem mindig pontosak. A hatodik ének 3. részében világosan körről van szó, a lapszéli magyarázat mégis háromszögről beszél.

ben itt-ott nyilvánuló sátáni szellemet, a legszebb világításba helyezvén a másoló nemes erkölcsi érzületét.

Összegezve a mondottakat: a Garaboncás egy ismeretlen magyar verselő több forrásra visszamenő szabad átdolgozása a 19. század első tizedéből. Esztétikai értékelésébe nem bocsátkozunk. Ennek a kezdetleges, ellenőrizhetetlen megállapításokkal, szubjektív vélekedésekkel szórakozó játéknak a gyerekcipőiből szerencsére már kinőtt a modern irodalomtudomány.

ELSŐ KÖNYV.

1. Ó Világosság! ez árva
földi út egyetlen írja:
fényét hogy rám áldva szórja,
ég nem ad több oly napot.

Néminemű szirtodú fenekén: kezdődik a Garaboncás tanulságos vallo-mása.

Szikla mély odúba zárva
dermeszt csont-evő sötétség,
csak hitem lóbálja mécsét,
hogy nem érek holnapot.

Tudatom senyvedt kanóca
vajha végkép ellohadna.
Ez a hétszáz ölnyi akna
nem méltatlan sírverem,

voltam bár eszmék bohóca,
Csokonai cimborája,
s most tanyám hullők hodálya,
patkány lopja kenyerem.

Csörgőkigyó minden emlék; —
rég eljátszott rózsaudvar
illatmérgetes horga szurdal.
Védekezni nem bírok,

csak idézem multam egy-két
árnyát, s oly ködlőn idézem,
mintha e dohos penészen
ábrát szó a gyér nyirok.

2. Ó emlékszem, — és vakítva
csap a fény e mord kalitba:
káprázó nap-ülte rónán
lebben szárnyra tág szemem.

Szülőföldjéről emlékezik,
nemkülönben apja uráról
és anyjáról.

Bükk sudárján ringatózik,
s hol lejtős meder kígyózik,
nézi: a fűz milliósza
hogyan mereng zöld árteren.

Hol a nyárfa szőke lombja
árnyat ejt a lanka dombra:
jobbágyviskók őreképen
lát magános kúriát.

Mint a nyárfán ős levélke,
suttog ott anyám a szélbe;
tél havában, nyár hevében
várja szélűzött fiát.

Künt a szérűn, szét a kertben
görnyeteg, fanyarra verten
hord borút egy szótlan ember
révedezve, tétova.

Bolygó magzatára gondol,
ki e jámbor nyugalomból
az ő álmát üzni ment el
s vissza nem tér már soha.

3. Szólt apám: „Légy több fajodnál,
mely okulni, mérni lomha.
Itt csupán tengő robot vár
poshadásig-egy suton.

Apja-ura tudósnak szánja
és hasznos útravalókkal látja el.

Mindent ismerj meg s idővel,
hol riaszt a tilalomfa,
ott vágj ösvényt friss erővel
s nem rekedsz meg félúton.

Hidd, a lét nem vak sikátor,
kiterül Isten világa
pillantásodnak, ha bátor,
titkot mélyen mérni fel.”

Észimádó szent bolondság
enciklopédista vágya!
Én is fölvettem koloncát
nem számolva semmivel.

4. Debrecen bár őszre sáros,
csizmáinknak mégse káros:
hídlást vert a nemes város
a szurok-tenger felett.

A Garaboncás Debrecenbe megy, holott is a deákok felettébb vidoran élnek.

Forrt a bor, ha nőtt a híves,
nyelte a diák s a míves;
csaplárnénk, az ifjú, szíves
megzavart nem egy fejet.

Este a Veres-toronyba
ha a vén Rákóczi bongva
inte jámbor nyugalomra
s zárult a kollégium:

bóbiskolt a folyosókon
a virrasztó mécs, az ódon,
s szemet húnyt a tolvaj-módon
surranó diák fiún.

Sebten a falon kimásztunk,
alabárd elől cicáztunk,
kapatossal elkomáztunk; —
kedvünk sokszor messze vitt.

Szájunk ferdült hetyke füttyre,
de szemünk ég tiszta tükre,
s akác pergeté fejünkre
május omló fürteit.

5. Ám a zsűfolt tanteremben,
noha duzzatag szemekkel
furakodtam padba reggel,
orcám friss volt és komoly.

Nem kerülük azért az oskolát sem.

Sustorgott a láz eremben.
A titkok mélyét kutattam,
s kezdett átderengni lassan
agyamban a ködgomoly.

Lelkem eltelt bizó vággyal,
Ha kopár mészkőn bolyongtam,
sem kételkedtem karomban:
fúr a szirten bő kutat.

Hitem szikrázó világgal
lobogta be a sötétet,
mint angyal kezén szövétnek,
mely az Úr felé mutat.

6. Csak ne csüggj, ha alkonyóra
jő, az égi boltozatra.
Sok kivillant bujdosója
láttán a dölyf elborul.

A Garaboncás csalódik
az Istennek tetsző tudomá-
nyokban.

Bár az asztronómiából
apró-cseprő száz adatra
emlékeztünk: e Nagyságról
nem szólt a professzor úr.

Légió nevet tanultunk,
tejútakon lödörögtünk,
számözönben fuldokoltunk
s azt remélvén: kész vagyunk,

most eszméltünk rá riadtan,
hogy e Végtelent fölöttünk,
— noha titkait kutatta —
meg se látta csöpp agyunk.

A professzor úr? — Elég volt
neki nyilván számja, ténye;
a fölmérhetetlen égbolt
nem fájdítá meg fejét.

Csak mi sirtunk, mint a balga,
kit verembe csalt reménye,
sirtunk, mint ki elpazallta
élte java-idejét.

7. Másnap a rajzó terembe
árny kavargott hirtelen be,
sápadt emberárny, kezében
háromszögletű kalap.

Amaz ördögös tudós
Hatvani professzor tanít-
ványa lesz.

Ablakon a kedv kiröppent,
minden arc alélva hökkent,
míg ránk tornyosult sötéten
ez a vész hírű alak.

Bajusza s korom szakála
 belefolyt az éj-talárba.
 Kékes haja hosszú, sűrű,
 orra, mint sasé, ivelt.

Vékony ujján hosszú körme
 hiú gonddal vágva körbe,
 rajta ércsigyó a gyűrű,
 zöld pokol kő fényivel.

Szólt: „E földi tömkelegben
 útunk hogy ne tévelyegjen,
 Physika magaslatára
 kell léptünk irányzani.“

Minden ajkat csönd tapasztott,
 míg Fausztként ránk magaslott
 Debrecen tudós tanára:
 professzor úr Hatvani.

8. Hatvani! Száz rege réme.
 Megkukult a pletyka néne
 Péterfia hangos útján,
 látva őt ott bolygnia.

Elmondatik, mely gonosz
 híre volt a Professzor-
 nak.

Várandós, ha nem kerülte,
 lányát korán s kínra szülte,
 vagy ha idején — s fiút tán —
 torzszülött lón a fia.

Hajdan ez könnyelmű lábbal
 szerre lépett Alvilággal,
 hogy minden gonosz parancsát
 teljesítse a pokol.

De ha végsőt rüg hörögve,
 mint keselyű száll a dögre:
 kormos ördög vájja mancsát
 bele s ádázul lakol.

9. Honnan, merről jött? Ki tudja!
 Homályból ered ki útja:
 egy nap itt volt s társul tarták
 a tudós professzorok.

Hogyan folyt le a bűvös
 lakoma Hatvaninál?

Ment is színleg rendbe minden,
csak az tűnt föl szerte menten,
hogy jöttén behúzza farkát
s morog az eb, csak morog.

Akkor — így mondják — egy este
lakomát adott a beste,
ám hült konyháján a tűzhely
nem durúzsolt éneket.

S míg a vendég állt habozva,
egy intésre roskadozva
megterült s már déli fűszer
csiklandá az ínyeket.

A sötét szoba kitágult,
arany csillártól világolt;
folyondár nőtt a falakra
s illatos narancs-liget.

Kakasszóig lakomáztak
s hogy im tisztesen eláztak,
hat lovas hintó ragadta
hazáig mindegyiket.

10. Csak mikor másnap fölébredt,
vágott kiki furcsa képet:
csupa zúzás volt a teste
s az ülepe kikopott.

Vendégeit, (tisztelegés ne
essék, szólnán,) fenekü-
kön viteté haza s a lako-
mát a szultántól varázso-
lá elő.

S a Kurir közölte kurtán,
hogy a főszakácst a szultán
megfojtatta akkor este:
mivel fűt-fát ellopott.

11. Bezzeg, tudták már, miféle
s hogy csínyján kell bánni véle.
Intőszék elé idézte
a tudós tanári kar.

Miképen dohta le a bo-
szorkánymester az ál-
arcát?

Kérték Zebaot nevére,
térne, míg bír, jobb eszére
s szégyent rájuk ne tetézne
vétkes praktikáival.

Ám ő kelt sötét varázssal:
 „Vesztteg légy, veszett darázsraj,
 mert izgága fészketekből
 törmeléket sem hagyok!”

S rémítően rádübörgött
 föld alól egy kórus ördög.
 Ő kénlángok közt meredt föl
 és szurkos kacajt csapott.

12. Így fecsegte száz anyóka
 öszebújva a fonóba,
 s cétusban a kis diákok
 álma közt ő rémített.

A Garaboncás megkísérli
 fehérre mosdatni a bűbá-
 jost.

De kit egyszer már tanított,
 („hálójába kaparított!“)
 rá rajongva, mint imádott
 jótevőre tón hitet.

Ó, ha rögzítné ez ének
 Mester, kettős arcú lényed
 a vonzó s vad rejtelemmel,
 mint csupán én ismerem!

Merész szárnyam te növelted,
 szakadékba tanod ejtett,
 ám műved gyarló eszemmel
 kárhozzatni nem merem.

13. Még emlékszem, mint csodáltunk, A villámos gép csodája.
 mikor első ízben álltunk
 villámot vető, ördögös
 kusza gépeid között.

Ám megértve mély rejtelmét,
 fény lövelt át minden elmét,
 s lelkünk győzedelmi köntös
 bársonyába öltözött.

A Lét Kútfejére szállnunk
 dacosan lobbant föl álmunk
 a szikrán, mely sisteregve
 ujjhegyünkön felszökött.

Villanyt loptunk kútvederbe
s a paraszt, mikor kimerte,
összerándult: s elmeredve
bömbölt, kábán, ördögöt.

14. Mesterem, titkok halásza,
látva lelkemben a lázat,
száz közül tett famulusnak:
véelve, hálót jól vetek.

Hatvani famulusává teszi
a Garaboncást.

Minden áldott pitymalatra
rab lett új csodák csapatja,
kik a Mindenségben úsznak,
mint mogorva bölcs cetek.

Járt a fűvő szakadatlan,
árny hunyorgott, főtt a katlan,
ötvény csorgott lombik-aljba,
görbültek a göredek.

Régi ércek fölbomlottak,
új elemként összeforrtak,
lényük lényegét kivallva,
mint szószátyár öregek.

15. Vegykonyhánkba télen egyszer
bekopogva, im a mester
mellett könyveken gugolva
villant elém egy leány.

Első találkozás a Pro-
fesszor lányával, kit is
szerfelett jártasnak állít
lenni az Isten nélkül való
alkémiában.

Az ő lánya: Sophie. Térdem
rezgett, míg ujjához értem.
Ajka kedvesen gúnyolva
rándult — nyers tuskó — réám.

Ámuldoztam önfeledten,
hogy babrál itt rettenetlen
a veszélyes lombikokkal,
elkényeztetett gyerek.

Meggyőződtem, mégse hittem.
milyen bizton bajmol itten,
pajtás sok sötét titokkal
s bábjai a műszerek.

Pirultam, hogy néki nyitva
 kémiánk bibéje-nyitja;
 alkimistákból idézett
 arabul és görögül.

Mire hajnal gyúlt a tájra
 s fölocsudtam félve, fájva,
 éreztem: szám tiszta méz lett
 s szívemen arany köd ül.

16. Ó arany köd, tündér álmom, Érzékeny ének Sophieról.
 hajnalodik, el kell válnom.
 Sophie, Sophie, Sophie, Sophie,
 sóhajt rám a kis kapu.

Sophie, édes, szírom-ékes.
 tündöklő, tizenhatéves,
 Sophie, hamvas arcú Sophie,
 el nem illó illatú.

Vízi lilium: gyenge, lenge,
 karcsún hajladoz szívembe;
 körülfolyja mérhetetlen
 mély örvényű barna bú.

Csupa visszást érzek én itt:
 árnya vonz, de fénye rémít,
 s tündérmuzsika fülemben
 a csikorgó kis kapu.

17. Gyermeteg láz könnyes üdve, A tavasz szívbéli viharo-
 kat hoz.
 csak még egyszer visszasütne
 gyöngyvirágokat sugárzó
 tébolyító májusod.

Künn még hó feküdt a nádon,
 de szívemben minden ágon
 trillázott ezüst madárszó
 s lomb közt tarka gyík kúszott.

Már omolt a földi pára,
 tágra nőtt az ég határa.
 Egyhajú kék földikékért
 fölketortam száz bokort.

Este lopva és dadogva
 átcsempészttem nagy titokba.
 Sophie arca lágyra békélt
 s föltűzte a csepp csokort.

18. Perg az éj. Én szót se szólok.
 Vén bagoly bölcs árnya bolog.
 Fóliánsok, ódon ábrák
 rám zizegnek biztatón.

A szeleverdi Sophie meg-
 csókolja a Garaboncást.

Halálfej a polcok ormán
 ferde orcával vigyorg rám
 s nyögöm álmom csalfa csábját,
 terhes taggal, mint az ón.

Bimbós már a rózsá hajnal.
 Fölvánszorgok tört sohajjal.
 Ő kikísér s csitri bókkal
 kuncog, a gonosz leány.

Én csak állok, mint a bamba.
 Erre szélvészfént nyakamba
 perdül s akác-mézű csókkal
 szilajan tapad reám.

Visszapenderül nevetve.
 Én sóbálvánnyá meredve
 érzek ronthatatlan üdvöt,
 mely gyehennán sem szűnik.

Ő elillant, mint az álom,
 mint a harmat rózsaszálon,
 melybe bár nap arca fürdőtt,
 légbé nyomtalan tűnik.

19. Fialat Művészet éke,
 szűz bujaság szövedéke,
 alkotó aszkéta inger,
 mely páرزó Lédát farag:

Keser-édes emlékezés a
 hóbortos viselkedésű le-
 ányzóra.

Sophie! bölcs álcájú gyermek,
 lombikon párolt szerelmed
 közönyös rimet csilingel,
 míg fogad belénk harap.

Földereng egy pillanatra
szépséged sudár alakja
ó Új Múza, mintegy izig
Athén álmával rokon.

Ajkad nedvesen bíborzó
ambrózia-ízű korsó,
ám komolyság gőgje izzik
a fönséges homlokon.

Szemed még e börtön-aljon
is, hogy kóróvá aszaljon,
perzsel, mint nyár gyilkos fénye
napraforgó-levelet.

Göndör hajad sűrű sátra
befonatlan omlik hátra
s mint oroszlán bő sörénye
lengi körbe vad fejed.

20. Dalt gyöngyözve éjtszakáig,
tánc pörgette őz bokáid,
s homályomban, mint az újhold,
lett varázsod mind telőbb.

A Garaboncás szíve szo-
rongattatása.

Voltál fellepként szeszélyes
s én borzongtam, mint veszélyes
ormon ifjú tölgy, lesulykolt
villám-sűrű éj előtt.

MÁSODIK KÖNYV

1. Akácfürtök rég kinyíltak,
járt a rétről kóbor illat,
kergetőzött enyelegve
siheder, langy fuvalom.

Nagyerdei kóborlásban
szívreható elandalodás.

Kudarcom nyílat kesergőn
tébolyogtam a Nagyerdőn,
s hullt sebemnek sűrű nedve
át a lankás oldalon.

Árnyba dőlve buja dombon
 átsóvárgtam a falombon:
 Isten óceánja, kék ég,
 loccsants rám egy sugarat!

Szeret-é e csöpp boszorkány,
 ki nemrég önként omolt rám,
 de azóta szíve jég, jég,
 s ha megérintem, harap.

2. A nap széna szenvedésem,
 rámömlt ezernyi résen,
 és parancsolt Délibábnak,
 tegyen jós csodát velem.

Harc káprázata s magá-
 nos hajós.

Erre, mint merész mesében,
 gyors ménes torpant elébem,
 s a nyeregben dőlés had
 zúdult össze hirtelen.

Bár soruk közelbe rajlott,
 semmi hadzaj nem morajlott,
 eltűntek, mint láznak álma:
 foghatatlan, torz, hamis.

És a sárga sivatagban
 láttam, mint lendíti lassan
 legyezőit messze pálma
 s ing a süppedt piramis.

Akkor minden ködbe olvadt,
 jött taréjos hullám-torlat,
 fölzajdulva jött a tenger
 örvénye, hogy mélybe nyél.

Egy lélekvesztőt, egy árnyat
 láttam sodra közt az árnak,
 mely szirtok felé keringel
 s tört hajósa ón-fehér.

3. Fölrettentem — s mint a szappan-
 buborék, ha szerte pattan,
 úgy villant el e csalóka
 tükrözésű Délibáb.

Rút ábrázatú cigányasz-
 szony jelenik a Garabon-
 cás előtt.

Lent szelíd juhok legeltek
s a keresztúton közelgett
egy aszaltképű anyóka:
múmiáknál múmiább.

Jött cigánymód, csak mezitláb;
gyászrongyát fakóra szívták
agg évek s az ócska kendőt
vasorráig vonta le.

Vércse szemmel rám hunyorgott,
fogatlanul csak vigyorgott:
„Úrfi, mondjak-é jövődöt?”
— Hagyj, bócongós vén-szüle!

4. „Úrfi, zablázd könnyű nyelved.
Bölcsesség a te szerelmed
s idenézz, mit mond a kártya:
bölcseged balgaság.”

Jóllehet a Garaboncás el-
nyerendi Sophie-t, kinek
neve görögül annyit té-
szen, mint bölcsesség,
gyönyörúsége nem fog
telleni ebben.

(Bölcsesség a te szerelmed? . . .
Sophia! — Agyamba dermed
károgása s mélyre mártja
hökkenésem jég vasát.)

Ráförmedtem: — Gaz szipirtyó,
eröltesd tüdőd, míg ártó
gégéd jobb szót nem szivárog.
Lesz-e párom Sophia?

„A tied lesz és a fő ez;
a tied lesz, bár nem ő lesz, —
fő jutalmad, legfőbb károd,
élve holtod, góg fia.”

(Sophie huncut kedv-zuhanyja
e vicsorgás torz rokonja.
Ocsmány gondolat! E szempár
szebb orcából ismerős.)

— Sápító, még vedd ki nekem,
tőle távol sújt-e végem?
Legmarcangolóbb legyen bár
sorsom: e szív ércerős.

„Csak ha esdekelve várod,
szánja rád kegyét halálod.
Sophie-nál, királyi lakban
húny ki elfakult szemed.“

Rámmagaslott — s fönt az égen
rémllett, felhő gyúl sötéten
s morájától mind vadabban
a négy sarkok rengenek.

5. Rémllett, hogy e bűn-csoroszlya
fölsarkantyúz hegy-magasra
és szaladni kezd alattam
a cikázó fényű föld.

A boszorkány a Garabon-
cást Szent Gellért he-
gyére hurcolja.

Végül Szent Gelléltre léptem,
elvegyülve furcsa népben,
mely mint bika, medve, vadkan
süketítő dalt süvölt:

6. Párzóknak ki marni mancsot.
ád a férjnek agg agancsot,
szénakazlat vérmes szűznek:
dicsértessék Belzebub.

Kezdetik a fajtalan bo-
szorkányoknak ő énekük.

Ki csömört oszt elbukóknak,
fogas, görbe csórt a csóknak
s dicskört a parázna tűznek:
dicsértessék Belzebub.

Aki mákonyt olt a téjben,
füрге latrot óv vak éjben
s túske vágycból fon ostort:
dicsértessék Belzebub.

Lápra ő csal, mint lidérc láng.
fölszít him szagra vénlányt,
bűnre csikland szent monostort:
dicsértessék Belzebub.

7. Túl a poron, túl a sáron,
könyvszemét közt, Bagolyváron
egy diák élt, mafla, szúzi,
dicsértessék Belzebub.

Szemérmetlen kórus litá-
niázza ifjonti tévelygéseit
ama híres professzor Hat-
vaninak.

A bölcsek követ kereste,
könyv közt döbrent rá az este,
mely a vért gyors táncra úzi,
dícsértessék Belzebub.

Nagyító kezében, nyáron
járt szeretkező határon;
arra kószált egy cigánylány,
dícsértessék Belzebub.

Úrfi elbámult felette,
Linné mestert elfeledte,
megkövült, mint sanda palvány,
dícsértessék Belzebub.

A cigánylány csak nevette,
diák mint az árny követte,
forgószélnyiket sohajtott,
dícsértessék Belzebub.

Lánynak megtetszett a képe,
örömet símult ölébe
s testük furcsán egybesajgott,
dícsértessék Belzebub.

8. Kásaheggyé nőtt a munka,
rágni a diák megunta,
azt lihegte: néki más kell,
dícsértessék Belzebub.

Hogyan s miképen idézé
meg Hatvani deák-korá-
ban az ördögöt?

Tanult bűvszót megigézni,
Sátán képét földézni
s daccal dobta a vallást el,
dícsértessék Belzebub.

Éjjel fogta fóliánsát,
keresztútra írta sáncál.
Fuldokolva tört ki hangja:
— Dí-csér-tes-sék Bel-ze-bub.

Pokol népe, im idézlek,
im igazlak, im igézlek,
hullj suhanva, szállj zuhanva,
dícsértessék Belzebub.

Szurkos tábor, tűnj elébem
Satan Destructor nevében! —
szólt s iszonyal porba görnyedt,
dicsértessék Belzebub.

Ím körötte fújt, üvöltött,
hemzsegett ezer kan ördög,
szép bozontos testű szörnyek,
dicsértessék Belzebub.

9. Seregelték hétszer-görbék,
lópatások, gnómok, törpék,
szarva mindnek döfni készen,
dicsértessék Belzebub.

Pokol sem másítja meg a
matéria, a virtus és az
ideák reguláit.

Ha most három lehetetlen
kérést nem tud, menthetetlen
vége, — ám ő szólt merészen:
— Dicsértessék Belzebub!

Hasítsatok egy hajszálat
négy darabra, pipaszárat
fúrva mindből tüzes szeggel,
dicsértessék Belzebub.

Imhol az Anyag

Hangja elfúlt s minden ördög
fenyegetve rádübörgött
s ő folytatta húnyt szemekkel:
— Dicsértessék Belzebub!

Hozzátok hát Cicerónak,
e termékeny bölcs írónak
holta után írt munkáit,
dicsértessék Belzebub.

az Erény

Szólt higgadva s minden ördög
düh tajtékát túrva hörgött,
ő meg mérlegelt sokáig,
dicsértessék Belzebub.

Váltva sárga s rákveres lett,
végre gondján győzni kezdett
s ekép tátogatta száját:
— Dicsértessék Belzebub!

Hozzátok tehát, botor had,
idei bolond bagolynak
tavaly költött fiókáját,
dicsértessék Belzebub.

és az Örök Eszmék tör-
vényeiről nagyon szó.

10. Szólt — s szavára minden ördög
borzadt szőrrel jajt nyöszörgött
s ő ujjongva így kiáltott:
— Dicsértessék Belzebub!

Hatvani kontraktusának
foglatlja: ha egynémi
lehetetlen parancsát tel-
jesítenék az ördögök,
hatvan éves korában el-
vihetők, különben szol-
gálni tartoznak, míg a
világ.

Úr az Anyag és ti szolgálak
s az Erény s az Eszme korlát,
hogy kötésemen megálltok,
dicsértessék Belzebub.

Míg nem töltitek be három
parancsomat: ősi Járom
jobbágyim gyanánt nyugóz le,
dicsértessék Belzebub.

Nevem hatszor több a tíznél:
hatszor tíz év főmet friss vér,
friss üdv árjával fürössze,
dicsértessék Belzebub.

Ha csak egy megoldhatatlan
óhajom telnék be hatvan
év alatt: úgy elvihettek,
dicsértessék Belzebub.

De ha nem, uraljatok, míg
Föld-anyánk a napba omlik,
húnytán minden ismeretnek,
dicsértessék Belzebub.

11. Az ördögök szinte sirtak,
nagy szerződést vérben írtak
szigorú föltételekkel,
dicsértessék Belzebub.

A főboszorkány elmés
módot ajánl, mellyel ki-
bújhatnának a kötés alól.

Bógve hulltak a pokolba
s tépelődtek, torz gomolyba
gyűlve, fortyogó fejekkel,
dicsértessék Belzebub.

Jött szeles Boszorkány-szombat,
seprőnyélen vénasszonyhad
lódult s minden farkas ördög,
dicsértessék Belzebub.

Megrázkódtak síri kertek,
bitó alól vázak kelték,
fej a kézben, csontjuk zörgött,
dicsértessék Belzebub.

Nyitját senki nem találva,
hogy e gúzt kioldja szálra,
szólt imigy a Főboszorkány:
— Dicsértessék Belzebub!

Nosza, dibdáb farkmeresztők,
vizfejű madárijesztők,
bízátok e könnyű sort rám,
dicsértessék Belzebub.

12. Van egy ország, egy tenyérnyi,
nincsen benne nő, se férfi,
nem apasztja mégsem ártás,
dicsértessék Belzebub.

A Főboszorkány igen furcsán ábrázolja a kollégiumot.

Népe nemes, bár nemtelen,
fürge, szemes, bár szemtelen,
nincs dárdája, mégis dárdás,
dicsértessék Belzebub.

Felnöven a kis fiókák,
kapnak szárnyul hosszú tógát:
náluk ez királyi nagy jog,
dicsértessék Belzebub

Váltságát egy évig róják:
nincs kelepjük, mégis gólyák,
nappal járnak, mégis baglyok,
dicsértessék Belzebub.

13. Messze innen, Bagolyváron
baglyomat majd megtalálom:
idei, kis zöld bagolyka,
dicsértessék Belzebub.

Illetlen szavakkal javasolja, mint emészthetnék el a deákot saját bűne gyümölcsével.

Lányom után tavaly nyáron
billegett volt hét határon
s magzatát ölébe tojta,
dícsértessék Belzebub.

Lányom porhanyóra vertem,
bagoly-kölyköt fölneveltem
s visszaadom a bagolynak,
dícsértessék Belzebub.

Ő az, akit minden ismér,
neve hatszor több a tíznél.
Jó fogás lesz a pokolnak,
dícsértessék Belzebub.

14. Végezvén a Főboszorkány,
kacaj gyúlt a Gellért ormán,
Hajnalig rázták a rongyot,
dícsértessék Belzebub.

Miképen juta Sophie Hat-
vanihoz?

Másnap reggel a diák úr,
hogy előbújt cétusából
ott lelt egy kis lányporontyot,
dícsértessék Belzebub.

Gyanítván, hogy vére, teste,
bölcseég nevén nevezte.
Alvilág akarta ezt így,
dícsértessék Belzebub.

Neve hatszor több a tíznél
élte párabb tócsa-víznél,
mely magától elfogy estig,
dícsértessék Belzebub.

15. Jaj a buja embereknek,
kik a Kárhozott Seregnek
karmait bíborra festik.
Dicsértessék Belzebub.

A boszorkányének ezen
szavakkal bérekesztődik:

16. A vihar, mely szerte nyargalt,
túlviijogta már a kardalt
s kurta záró csattanással
sújtott egy vadalmazfát.

Belzebub borzalmas meg-
jelenése.

Minden ág ropogva égett
s a hunyorgó messzeséget
sátán, vérsötét parázssal
nyelvelőn nyilalta át.

A vörös láng széjjelömlött,
babonás fénykúp özönlött
s megharsant a torz vidéken
a bűn őrzőgő hada.

Tűz között egy óriási
ördög kusza arcvonási
merevedtek ránk az égen:
Belzebub állt ott maga.

17. Faja lázzal ittasodva
lompos láróját ledobta,
mind átdélcegült dicsővé
s ódon ódát énekelt.

Újból megtetszik, hogy
az ördögök voltaképen:
pogány istenek.

A boszorka-nép, a boldog
repedezett bőrt leoldott,
átvedlett tündéri nővé
s nem túrt kellemén lepelt.

Látva, mind magasba sandit: —
Belzebubot Bacchus antik
másaként már ifjú fenség
koszorúzta s mély öröm.

Parázs pelyhezett a légből,
legvakabb pokolfenékből
szivárványos végtelenség
tárult messze, tág körön.

18. Most a Főboszorkány pállott
redves bőre is lemállott
istennő gyanánt előttem
s fölajdultam esztelen,

A Garaboncás bika for-
májában sikertelenül har-
col Sophie-ért.

látva, loncsos jelmezéből
mint virágkehely kiszépül
földi Szépnél szédítőbben
Sophiem mása, meztelen.

Belzebub felé epedve
nyílt merész száron lebegve
s fölkinálta démonának
vérajkát a csalfa lány.

Vágyam ön-nyűgét letépve,
surrantam, mint nyíl a légben
s már a Csábok kujonának
ott röptem oldalán.

Lányt erővel elragadtam,
esdve ilyképen fakadtam:
Megbocsátom árulásod,
ádáz Sophie, csak szeress.

Rákaroltam durva módon,
vért sajtolt fogán a csókom
s inyem mézes tűzbe vásott,
melynek ürme tizszeres.

Bacchus áttorzult bikává,
bögve fújta rám a látát
s vakon, öklelőre szegzett
szarvval homlokomra tört.

Én is érzem nőni szarvam,
bojtosan meredt a farkam,
négy lábam kapálni kezdett,
hogy dübörgött rá a föld.

Égő csattanás dörögve
zúzott füstölgő üregbe,
szétroppant bika-gerincem
s kurjogott a szél szava:

— A tied lesz, és a fő ez:
a tied lesz, bár nem ő lesz:
görbe pályád mocska, kincse,
élve holtod, hahaha.

19. Tombolt pányváján a zengő
zivatar s kénbűzű mennykő
ott harsant alá előttem:
a varázsvért dombtetőn.

Ocsúdik rémséges látomásaiból, szintazon dombon, az holott a cigányasszonnal találkozott volt.

Befutottam, mint a kába,
a dühöngő éjtszakába
s megbotlék egy fejfatóben
a Dobozi-temetőn.

Mint mederfenék ha volna,
ott lihegtem fuldokolva.
Hullt az ég-nyíl, nőtt a zápor,
téptek őrzöngő szelek,

mígnem öntudatra tértem; —
s már a csittult, enyhe térben
tejfehér, hold-szötte fátyol
hullámozott a táj felett.

20. Barna lombok könnye pergett,
testem, lelkem átdidergett
s hallga! most a csönd homályát
fölzajogta zord ajak.

Tanulságos új jelenés a
testi gyönyörűségek hív-
ságos voltáról; — vajha
megszívlelné a Garabon-
cás.

Széthunyorgok — s ó, e rémkép!
Nyögve hajbókolt élém két
nyurga csontváz, koponyáját
ott hordozva hón alatt.

„Világ kincsét elraboltam,
tornyosan öledbe hordtam,
sáraranyból, habselyemből;
ezer éjig mulatánk

s aki voltam vést lehellő,
ma a pusztán hajt a szellő,
nézd, bitang gyom nőtt szívemből:
gyáva bujdosó katáng.“

„Ezer ágyban hemperegtem,
de te voltál, kit szerettem
elemésztő szerelemből,
Hullt a gyöngy és gyult a vér,

s most, ki voltam világszép lány,
kedvvel még a pór se lép rám;
lásd, mi kelt piros eremből:
sárga, káros kutyatáj.“

21. Összeforrtak béna csókban,
ám zörej nőtt a bozótban,
fölmagaslott egy kaszás kar:
a Halál, a rémitő.

Figyelemre méltó intel-
mek a Halálnak önnön
szájából.

Szemgödrében foszfor égett
s míg lassan közelbe lépett,
fölhagyott a szárnyalással
a kőarcú agg Idő.

Mellén sarjadt rózsabimbók
bokra és szólt: „Balga ringyó,
balga rabló, mit bomoltok?
Nem húsít a sírhalom?

Mért sóvárgtok egyre csókra,
iszap-ízű földi jókra,
míg nem ébreszt újra méltóbb
sorsban, égi Irgalom?

Torzak vagytok, nem szeretlek,
szánalomból öltelek meg,
hogy vetnétek hús bűnét le,
élet árva roncsai.

Csak sajnállak, nem gyűlöllek, —
másodikszor is megöllek:
jertek megtisztulva létre,
ha az Úr parancsa hí.“

22. S mintha lágy sarjún suhintna,
koponyáját elzuhintva
emelt kéz helyt csorba karral
állt e pár, a nyomorult.

Keresztyén szívhez illő
látomás: az Igaztévőt Ir-
galomosztó követi.

Kakas szólván virradóra,
hantok őre s két lakója
földbcsüllyedt jégsohajjal
s árnyhonukra csönd borult.

Ekkor meghajolt a térdem.
Szőke Úrnő szállt a térben
fénylő karját égre tárva,
mint az ékes arcú hold.

Leszállt a gurult fejekhez,
a két dúlt sírt rendbe szedte
s ezüst hangon, mint a hárfa,
andalító dalt dúdolt:

23. „Bánatoldó boldog álom,
ringató ölü halálom,
harmat rezg a rózsaszálon
rámboruló halmodon.

A holdarcú Ürnő altató-
éneke.

Május hajnalán születtem,
minden szépséget szerettem
dolgokban és emberekben,
ormokon és szirmokon.

Sohse kértem, mindig adtam,
vigadókkal fönn vigadtam,
a sírókat megsirattam:
velem minden szív rokon.

Szép Elalvás titka ennyi:
jót kell hinni, várni, tenni,
akkor édes elpihenni
s majd magasztost álmodom

az Emberről, aki jobb lesz,
sártesténél mind nagyobb lesz,
hős fejére csillagot tesz
angyalokkal egy jogon.

Álom, imbolyogj le lágyan,
liliomból vedd meg ágyam,
vidd a végtelenbe vágyam
evező, nagy szárnyodon.“

24. Elringott a tiszta légbe
és a keskeny holdba lépve
elmerült az égi csónak
véle, messze úr megett.

A Megtisztulás Hajnala.

Szerte megharsant a hajnal
milliárd torkán a kardal:
Csak jónak kell lenni, jónak,
akkor szép lesz életed.

25. Mester — kértem esdve másnap — A Garaboncás bizodalma
 higgyek-é a gyér Tudásnak? a látottak után megrek-
 Izzadásos bére fősvény, ken a tudományokban.
 célja ködlő sejtelem.

Bár ígér száz új világot,
 ha kitartok, csúcsra hágok;
 egyre ritkul fenn az ösvény,
 szaporább a rejtelem.

Mondd, e sok szám, zagyva részlet
 agyadban mind ép Egész lett?
 Lehet ennyi köbbel, gyökkel
 eget megostromlani?

Vagy kell lenni jobb tudásnak,
 mint e szűkmellű dudásnak?
 Mi közöd az ördögökkel,
 ó ördögös Hatvani?

26. Mondván, fürkészd lelke fényit
 hosszan fúrta ő vesémig.
 Rebbenés nélkül, nyugodtan
 bíztam én rá lelkemet.

Az óvatos professzor sze-
 rént a bölcsesség első fo-
 kozata a Hit.

„Fiam, több egy lány kisujja,
 mint könyvtárak ősdi súlya,
 ha dohos fülleddt zugodba
 vágy-rigók füttyentenek.“

Közbevágtam elpirulva:
 Mesterem, hidd, testi durva
 élvezésért ősi szellem-
 jussomat nem engedem.

De ölyüként váj a kétely:
 jut-e számba égi étel?
 Vagy pornak szegül a mellem
 s éltem kórón tengetem?

Ezt csitítsd el, ezt a gondot
 s húsomról vigan lemondok!
 A Fő Értelemre vágyom,
 kitarulhat-é elém?

„Megmondattott: egy az Isten,
csak előtte tudva minden;
túl a csillag-miriádon
nem hatolhat földi lény.“

27. Mester, mondd hát, kibe higgyek, A bölcsesség második fo-
kozata a kételkedés.
ha az egek oly irigyek
s a magasztos fénykörökbe
fölhatolni nincs jogom?

Az-e összes földi részem,
hogy, bűn sarját, bűn emésszen?
Áldás nem szállt rám örökbe?
Vélem Isten nem rokon?

„Fiam, bízd a bölcs időre,
hogy kioltsa ezt a dőre
lázongást mohó szívedben.
Föl a fejjel, nézz körül,

mennyi sűrjít, mennyi lábnyom,
testi jókért ingoványon
s horgot vetve láp-vizekben
ebihálnak hány örül.

S ha sóvárogsz többre, jobbra?
Szellemüdvre, őstitokra?
Ha a könyvtár szűk zugában
rothadnak meg napjaid:

nézd, ki mindenről lemondott,
a tudóst, a vak bolondot,
ki ezer remény dugában
szomját szomjan hagyja itt!

Mit elérünk, gyatra kezdet;
ki mindig győz, mégis vesztett
s úgy duzzad rá síri halma:
kétségének éjfelén.“

Ajkam bizva gyónta: Mester,
kétes rajzod nem ijeszt el.
Lelked végtelen nyugalma
szebb jövőt csillant felém.

28. „Fiam, él egy másik Isten,
kit imádni büszke tisztem.
Jobb időkben néki hódolt
e boldogtalan világ.

Imé, az ördögös bölcsé-
ségének harmadik foko-
zata: az istentagadás; át-
kozott, ki szavának hi-
szen!

Övé volt az izmos ember,
az ibolyaszínű tenger;
az arany nap, változó hold
tőle nyerte fénynyilát.

Egy parancsa volt: szeretni
s üdvösség volt azt követni.
Tárva kékllett a derült ég
szabad istenek körött.

Titok nem bújt, hogy kísértsen,
ördög nem csalt és lidérc sem;
a tudóst szentként becsülték
s műve méltán volt örök.

Kötelesség volt az épség,
kiváltság az ész, a szépség.
Ha menyegző folyt s ha gyásztor:
dalt ivott a táj füle.

S Őt, ki millió alakban
füben-fában élt s patakban,
ama názáreti Pásztor
halálával győzte le.

Árnya fölnőtt, mint a felleg,
behorpadtak mind a mellek
s jaj a vakmerő kacajnak,
ha ma napra énekel.

Bíró ül az égi széken,
szabadon szeretni szégyen:
féreg-rágta rózsagallynak
szirmán zöld penész legel.

A tudás: bűn, főbejátszó,
a bölcs: megvetett varázsló;
kárhozott, ki mint a fáklya,
a homályon áthatol.

Sorsa mindnek, aki lázad
csak gyalázat, korcs alázat:
várja kínpad, várja máglya
s úgy lakol, mint cenk lator.

29. Már csak itt-ott, mély titokba,
hamvadozva, hunyorogva
lappang ama Régi Úrnak
oltárán a régi láng.

Minő új aranykort remél
az ördögös, melytől Is-
ten óvjon minden keresz-
tyén lelket. Ámen.

Ördögnek hívják ma, dögnek,
nevén utálkozva köpnek,
De már biztatón pirulnak
Hajnalának fényi ránk.

Nem habozhat napja messze,
hogy gúnyunkra roppan össze
a keresztre vont, bitorló
beteg isten trónusa,

s visszatér az ősi díszben,
ki ma sátán: — Élet-isten
s csóvásan zeng föl bíborló
diadalmunk himnusza.

Lelked eldobván bilincset
ott havas csúcson tekint szét;
ragyogó hétszinre bomlik,
ami itt lent éjsötét, --

s majd a józan elme nyűgjén
nem akaszt meg árva függvény,
melynek még az árva lombik
negligálja szép gyökét.

Ütemén a Nagy Sodornak
nap s atom egy táncba forrad
s köztük önzésed legyűrve,
fény zubog majd rád s zene.

Míg értelmed értve csüng a
Világ áramára: mintha
mind magaddá lényegülne
ez — s te volnál istene.

Irodalom és nemzeti szellem

I. Nemzeti szellem az irodalomban és tudományban.

A korszerű irodalomtudomány életet lát a betű mögött s értékrendje az élet, elsősorban a nemzeti élet értékrendjének felel meg.

Ez a vágyakozás az élet, a lélek, a szellem élete után, ez a törekvés, hogy mindent élettel hassunk át és minden a lélek életének megnyilatkoztatása legyen, jellemző vonása az újabb irodalomtörténeti törekvéseknek. Mindez kapcsolatban van azzal a fordulattal, amely az európai emberiség gondolkodásában tapasztalható s amely az első világháborút követő nagy anyagi összeomlás után, a lélekből, a szellemből próbálta felépíteni a maga új, szebb világát.

A modern irodalomtudomány fejlődése általában három lépcsőzetben ment végbe. Az első az anyaggyűjtés korának volt nevezhető. Ekkor hordták össze azt az anyagot, amely szükséges volt az irodalomtudomány további fejlődéséhez. Az anyaggyűjtés szükséges mozzanat, a lelkiismeretes anyaggazdagság a tudomány módszertani szükségletéhez tartozik. Ez a szükséglet mindig meg fog maradni.

A második lépés az anyaggyűjtés korszaka után az esztétikai forma vizsgálata volt. Ez is örök tudományos szükséglet. Mindig szükség lesz finom érzékű esztétikusokra, akik a művek belső formáját vizsgálják, szinte rátapintanak finom leiki újjaikkal a művek szépségére és mintegy megnyilatkoztatják azokat belső megfigyeléseiken keresztül.

A harmadik lépcső még ennél is magasabban van. Erre már csak a lélek, a szellem szárnyain lehetett és lehet eljutni. Ez az irányzat főleg a költészet és a filozófiai és vallási eszmeáramlatok összefüggését kutatta s „szellemtörténet” elnevezést nyert. Ez is lényeges ága az irodalomkutatásnak. Módszere igen fontos, különösen a nagy összefüggések megteremtésénél.

Hogy ma már a szellemtörténeti irányzat sem elégít ki bennünket s új feladatok és vágyak törnek a megvalósulás felé, annak érthető oka van.

A szellemtörténeti irány — amelynek jogosultságát kétségbevonni nem lehet, mert hiszen e kétségbevonással a szellem uralmáról mondanánk le és megtagadnók az élet megismerésének spirituális szellemi módszereit — a csüggedés és a valóságtól való elfordulás, a nagy európai megpróbáltatás napjaiban lett uralkodóvá. Távol, nagy horizontokat kerestek akkor egy szomorú korszak legjobbjai, hogy abból a börtönből kiszabaduljanak, amelyet számukra a világháború szomorú befejezése és az utána következő zűrzavar jelentettek.

Ez a korszak, úgy hisszük, elmúlóban van. Ez a tény az emberiség és különösen az európai vezető nemzetek figyelmét azokra a mozzanatokra terelte, amelyek döntő szerepet játszottak a helyzet megváltoztatásában: a nemzeti öntudat, a népi erő és összetartás kérdéseire, az élet hősiességének szükségességére és ennek következményeire s a hit kérdéseire, amelyek a nagy emberi cselekvések és elhatározások hátterében, mint lángok lobbannak fel, amikor az egyén feláldozza magát nagy eszmények és nagy népi érdekek szolgálatában.

Ez a szellemi helyzet az irodalom másféle felfogását tette lehetővé s ez a más felfogás teremtette meg az irodalomtudomány új irányát is.

E felfogás egyik feltétele az irodalom, a költészet *eredetéről* szóló, a közelmúlttól bizonyos tekintetben eltérő. nézet.

A költészetet ebben az új szellemi helyzetben nem is lehet többé úgy felfogni, mint valami divatcikket, vagy mint valami „művészet a művészetért” — megnyilvánulást. A költészet lényege szerintünk népi, nemzeti megkööttségben, népi, nemzeti feladatának teljesítése közben bontakozik ki. Felvetődik a kérdés önkéntelenül is: mit ér az irodalom egy népiség, egy nemzet számára s mi az irodalom hivatása e népiség, e nemzet boldogulása szempontjából? A költő elefántcsonttorony-állása porbaomlott. Nem a magányos lélek végtelenbe ájulása, nem a könnyű szórakoztatás és nem a vaskos irányzatosság a költészet célja. A költészet a nemzeti közösség örömét ujjongja, a nemzeti közösség fájdalmát kiáltja ki egy nagy lélek egyéni vérmérséklete, lendülete népi és szellemi hovátartozósága szerint. Ez a parancs nem kívülről jön, hanem a magábaszállott és „megszállott” lélek mélyéből tör elő, onnan, ahol egyén és közösség, múlt, jelen, és jövő, végesség és végtelenség, csüggedés és Istenhit egybeolvad. A költészet csodája nem a semmiből magyarázható, de nem is kereshető az üres semmiben, hanem a népközösség szellemében, az egyén és közösség múltjában, akár magasabb fokon, mint csodálatos kiválasztódás eredménye, akár pedig, mint a tehetség művének értékleszűrődése.

De a költészet *eredetén* kívül a költészet céljáról vallott felfogásunk is megváltozott.

Amit Széchenyi a „népek géniuszának” nevez: az az a csodálatos értékmennyiség, amely egy nagymúltú nemzet egymást követő nemzedékeiben felhalmozódik és a lángelmékben a legmagasabb fokon megnyilatkozik. Itt is tehát az élet jogán nyilatkozik meg a költészet, az élet jogán, s léte oly csodálatosan van beleszöve a nemzeti közösség életébe, mint az aranyvirág a régi palástok ékességébe. Sok nemzedék öröme, fájdalma, szégyene és megaláztatása, kétségbeesése és hite tömörül egy-egy istenadta lángelme remekében. Ha pedig ez így van,

akkor mi lehet a költő legnemesebb hivatása, mint az, hogy ez értékek fennmaradását szolgálja, művészetével, alkotásaiban hálálja meg azt, hogy művészetéért századok szenvedtek, tűrtek, csüggedtek, álmodoztak és dolgoztak. S minthogy megvan a költőkben az adomány, hogy kifejez- zék, amit mások öntudatlanul, homályosan sejtettek, nemzetszolgálatuk egyik legfontosabb ténye éppen a nemzet tudatosítása, a nemzeti sorsra való rádöbentés adománya, amivel fajuk, nemzetük fenntar- tásához, életének megerősítéséhez és meghosszabításához járulnak hozzá.

A költő tükröt tart a nemzet elé: „Ez vagy Te, s viszont ilyennek kell lenned az eseményekhez mérve“. A küldetéses költő megsejti a helyes életutat és irányt szab a jövőnek. Mert mélyebben érez, vágyai, örömei, bánata és bírálatai igazabbak és megrázóbbak, mint másoké. Fájdalmas dolog egy nemzet belső sorsdrámájának, szinte áthidalhatatlan belső ellentéteinek és ellenmondásainak feltárása, az erények és hibák láttatása. Sötét a kép és kétségbesett hangok nem ritkák egy nemzet irodalmában. De az az igazi költő, aki nem áll meg a csügge- désnél, hanem meglátja, megsejti az utat, amely a homályból a fénybe, a csüggedésből a hit felé vezet. Nem minden költő képes erre. Sok megáll a félúton, de éppen ezért vannak a nagyságnak különböző foko- zatai s a szépségnek különböző csúcspontjai.

De hát mik e nagy cél elérésére a költészet, az irodalom eszközei?

Az irodalom több, mint egyéni kifejezőmód, több, mint stílus- játék és több, mint eszme- vagy szódivat: az irodalom út, előretörés és visszatalálás ahhoz a mély közösséghez, amelyből létünk támadt, amely életünk alapja és rendeltetése. Az író a nemzeti élet törvényét mondja ki, ezért felelős minden szóért, amit kimond. Nem a szó volt kezdetben, hanem az Ige: a teremtés Igéje, amelyre élet támadt min- denütt a világon. Az irodalom a nemzet Igéje, amelyben alkotóereje teljességében bontakozik ki és sorstudata, sorsérvése a legőszintébb kifejezésre jut. Ez az Ige a költő legfontosabb eszköze. És a szó csak úgy lehet Ige, ha a nemzeti közösség életével, vágyaival, sejtelmeivel, igazságával és életakaratóval telítődik. Ezért idegen minden szó, amely nem magyar lélekből, magyar életakaratóból fakad. Magyar szó ez is, de csak olyan, mintha fordítás lenne, valami idegennek magyarul való megszólaltatása, amelynek a magyarsághoz a külső formán kívül semmi köze sincs.

Az Ige mögött ember kell, hogy álljon, olyan ember, aki kemé- nyen érzi a hivatásteljesítés fontosságát és nehézségeit. Az írói hivatás- nak, az igazi írói hivatásnak mindig valami hitbeli, vallásos, szakrális

jellege van. Az író a Géníusz felkentje, szinte egy nép „lelki királya”, „lelki papja”. A költői szó, az Ige, mint aranykorona fénye sugárzik szét a századokon át. Az írónak legnagyobb hivatása, hogy a nemzet vezetője legyen. A lemondás erről a hivatásról annyi, mint lemondás egy királyságról. Az író, a költő formálja nemzetét, mint a szellem hőse. Nemcsak ő, nem egyedül ő a nemzeti lélek formálója. A nemzeti léleknek nevelője sok minden, akárcsak az egyéni léleké. De az író, a költő a nemzet legnemesebb nevelői közé tartozik. Ezzel a hivatással mérhetetlen feladat és mérhetetlen felelősség jár együtt. A költő, az író nemcsak koráé, hanem egy nemzet örökkévalóságáé. Évszázadokon át hangzik tovább, amit az író mondott. Mint szent Echo, úgy jár nemzedékről nemzedékre az egyszer kimondott szó vagy Ige és mint egy nemzet fájdalma, reménye, öröme, vagy megpróbáltatásának kifejezése hatja át egy nemzet lelkét. És néha tán, mint varázsige, megnyitja a nemzet előtt a hozzáférhetetlent és néha mint szárny, hozzásegít az elérhetetlenhez. Jaj a nemzetnek, amely költőit nem érti, amelynek kapcsolata megszakad nagy látnokaival, lelki királyai-
val, vezetőivel. Az a vak sötétségben tapogatózik és lehull a szellemi megsemmisülésbe.

A költői hivatás *lényege* a következő: a költő őre a nemzet legnemesebb hagyományainak, ő kifejezése a jelen érzéseinek és útmutatója a jövőnek. Ezzel a hármassal nagy feladattal igen nagy felelősség van egybekötve. És az író csak akkor teljesítheti ezt a hivatását, ha átéli és átérzi a nemzet életét és tudja, hogy milyen *igényeket* támaszthat nemzetével szemben. Ebben az igényben nyilatkozik legjellemzőbben a hivatásérzés. Ha túlkeves igényt támaszt vele szemben, akkor lenézi saját fajtáját. Ha túlsok az igénye, akkor elcsüggeszti nemzetét lehetetlen kívánságaival. Az írói igény nemzeti vonatkozásait és határait épen az író közösségérzése szabja meg nemzetével szemben. Aki kiszakad a nemzeti közösségből, az idegen mértékkel mér és idegen igényeket hangoztat. Ezen megismerszik az elszakadt író. Egy író nem akarja sárba húzni nemzetét, de nem is akarja, hogy eléggesse szárnyait a nap felé röptében.

De ezt csak úgy teheti, ha *érzi* kapcsolatait népével, a *népközösség egészével*, amelyhez *közeledik*.

Az író legmélyebb magánya is szinte szentély, amelyben Istenéhez közelít, amelyben népe sorsáról gondolkodik, amelyben keresi, hogy hogyan közelítsen népéhez, hogyan lépjenek ki lelkéből álmai olyan szellemi köntösben, amelyre a napvilág legfényesebb sugara is méltóan világít. A költőnek mindenki számára van mondanivalója, mert mindenki számára él, mindenkinek az életét éli, aki valamit jelent a nemzeti közösség számára. A költő a szellemi és anyagi élet

minden kinját, fájdmát, vágyát és álmait végigálmodja és kifejezi. Épen ez a fanatikus hit élteti az író, hogy ő mindent ki tud fejezni s mindenkinek meg kell hallgatnia és hallania őt.

Hogyan közeledik az író nemzetéhez, a nemzeti közösséghez? Lelkén keresztül, a lélek útján. Hiszen lelke mindenkinek a lelkével összefügg, szíve mindenkinek szívével együtt dobban. Az irodalom hivatás, amellyel egy nemzet bízta meg az ő íróját, s megköveteli tőle, hogy ezt a hivatást a legméltóbban teljesítse. E költői hivatás nem logikai folyamat következménye, hanem mélyről jövő ösztönökből és sejtelmekből fakad, amelyekben a költő énje nemzeté tágul és magasztosul.

Ép ezért az írók *képviselői* nemzetüknek. Lelkük teljesülése a nemzeti léleknek, mert ők a legalkalmasabbak arra, hogy nemzetük életét a maga egészében átéljék. S mert az egészet élük át, látóköriük nagyobb, szempontjuk magasabb, útjuk végtelenbe nyúló, tájuk maga az egész magyar élet minden völgyével, hegyével, multjával és jelenével. Egy nagy író programja, életműve kinyilatkoztatás egy nemzet számára. Kinyilatkoztatás a szerint, hogy milyen mélységekbe hatol el a költő, író sorsérzése, hogyan gondolkodik hivatásáról, mit becsül meg a nemzet múltjából, mennyire ébred benne öntudatra a jelen és készül benne, lelkében, szellemében a jövő előrelátó terve. A nagy költő csodálatos képzelőtehetsége már előre beszáguldja az utat, amelyen nemzete halad s átlépve a hegyeket és gerinceket, messze előre sejtje az ígért földjét, vagy a kárhozat országát.

E mély kapcsolatok megteremtésében a költőket, az írókat a *nagy szempont* meglátása segíti. Az író feladatot teljesít tehát, de ugyan-csak feladatok teljesítését követeli nemzetétől. A költőnek kell legjobban átéreznie és sejtlenie: mi halhatatlan nemzetében. Neki, aki a halhatatlanság osztályosa, kell előkészítenie és fenntartania nemzete halhatatlanságát, dicsőségét. A költő idejének nincsenek határai. Vannak, akik azt hiszik: a jövőnek irnak, pedig a jelen leglázásabb fájdmait élük át. Vannak, akik a jelennek élnek s útjuk a jövő kódébe vész. Vannak, akik merengnek a multon, de mult és jelen észrevételül egybeolvad náluk. A költő Ideje az örökkévalóság. A költő időszerű történelmi sorsot is hordoz, de ezt a történelmi sorsot az „időtlen-ség“, a halhatatlanság szempontjából és ihletében éli át. Ezért mérhetetlen a költők jelentősége és fontossága a nagy nemzeti fájdmak és szenvedések idején.

A költő életet fejez ki és életet akar. Akár a multba megy vissza, akár a jelent formálja, akár a jövőt sejtje: mindent, mint életet lát, érez és él át. Számára az alaktalanból forma, az anyagból lélek, az esetlegesből végzet, az árnyból fény és a fényből árny lesz úgy, ahogy

azt az élet egésze szempontjából átéli és átérzi. Tartós hatást csak az a költő tehet, aki benne gyökerezik nemzete egész életében.

Ekkor azután mondanivalója mindig lesz és hogy mennyire benne gyökerezik népe életében, azt épen mondanivalói árulják el legjobban. Ezt a mély kapcsolatot, amely épen olyan ösztönszerű, mint tudatos is lehet, nem pótolja semmi. E kapcsolat szüksége időről időre elhomályosulhat, de lényege mindig érvényes és mindig érték meghatározó. Sőt épen onnan látszik egy-egy korszak nemzeti virágzása, ha az írókban a nemzeti küldetés tudata világosan élt vagy pedig ezt a küldetést mély ösztönszerűséggel, mint alkotók, vagy mint vezetők önkéntelenül teljesítették. Tehát a nemzeti küldetés teljesítésének foka határoz egy-egy költő, író jelentőségének megállapításánál, nem pedig az egyéni önkény vagy az önző elszigetelődés. A legfontosabb és legnagyobb költő nemzete számára az, aki tetteket álmodik s akinek álmából tettek születnek, amelyek méltók nemzetének jelleméhez és eszményeihez. Hogy a költő hogyan teljesíti ezt a küldetését, annak száz és száz módja van a magasabb emberi rendeltetés büszke idealizmusának hirdetésétől kezdve a politikai költő demiurgosi lázáig, az egyéni hősiesség, az egyéni belső életforma példaadó kifejezésétől kezdve a nemzeti közösség nagy megindulásainak festéséig — de mindegyik kifejezésformán rajta ég a közösségért való gond jegye még az egyéni sors fájdalmain és megpróbáltatásain keresztül is.

Különösen azokban a korszakokban *fájdalmas és jelentős a költő hivatása*, amikor a magáról megfélekedezett nemzetet kell újra saját magához visszavezetnie s arról az ösvényről visszatérítenie, amely a halálhoz, a megsemmisüléshez vezetett volna. De a költőkre ruházott, küldetés ereje és szépsége épen ilyenkor bontakozik ki a legszebben. A költő homlokát a fájdalom és a megaláztatás bélyege süti, de e homlokról csillag is ragyog a jövőbe, a nemzet igazi útját mutatva. A költők azt őrzik, ami halhatatlan, ami maradandó egy nemzet életében a pillanat, a divat, az időleges öröm vagy fájdalom múló mozzanataival szemben. Ez a „nemzeti maradandóság“ érzése, s ennek fenntartása nehéz hivatás, mert ellenmondásokra, harcra, meg nem alkuvásra, nélkülözésekre és megaláztatásokra vezet, de az igazi költő inkább követi a belső szózatot, amely a nemzet igazi útját jelöli meg számára, mint a politikai konjunktúrákat, amelyek pillanatnyi nyereséggel és múló hírnévvel járnak. A költő nemzetének örök politikusa, akinek a lelke, mint a mágnes mutat a nemzeti sors irányába.

A költő a „nemzet magvetője“ s valóban lehet-e nemesebb hivatást elképzelni a költő számára, mint ezt? A költő a nemzet magvetője a múlt szent hagyományainak őrzésével, a jelen fájdalmának és örömeinek éreztetésével, a jövő útjának felelősségteljes átérzésével és

prófétikus biztatásaival. Nem ismerjük-e fel ezekben a feladatokban a mi nagy költőnk lelkét s azt a módot, ahogy hivatásukat felfogták? Nem új találmány tehát e magvetői hivatás hirdetése, új talán csak a helyzet, amelyben e hivatás szükségességét most minden időkre felismertük s kötelező normának felállítottuk.

De ha ilyen fontos e hatás, akkor gondoskodni kell e hatások *folytonosságáról is*.

Ezért az igazi irodalom élő hatását fokozni kell. Régebben, mikor a költő maga adta elő műveit, hatása valóban közvetlenül közösségképző volt. A költő mintegy hatalmában tartotta közönségét s ily közvetlen hatása segítségével ápolta benne a közösségi érzéseket. Nem minden költő képes arra, hogy műveit maga adja elő. Sőt a teremtés és az előadás adománya a legritkább esetben jár együtt. Talán nem is igen fordulhat elő az egyik a másik kára nélkül. Már pedig az irodalomnak hatnia kell. Ezért a hatásra, az irodalom akaratformáló, élő erejére rendkívül fontos az irodalmi előadóművészet megszervezése. A nemzeti irodalom előadói — akár írók, akár előadóművészek — legfontosabb eszközei a nemzeti akarat művészi forrásból származó és sokszor igen fontos irányításának. Különösen fontos e hatás megteremtése ott, ahol kevés remény van arra, hogy az író és a közönség mélyebb kapcsolatba jöhessenek, mélyebben hassanak egymásra vagy egyáltalán mélyebb hatások létrejöhessenek irodalmi művek segítségével. Már pedig, ha az irodalom pl. a nemzeti élet szociális irányításában be akarja tölteni szerepét, akkor gondoskodni kell arról, hogy alkalma legyen minél erősebben, minél tartósabban és minél helyesebben és szebben a nemzeti akarat és ízlés formálásában részt venni. De különösen fontos ez a hatás azoknál, akik a nemzeti közösség vezetőinek születtek és ezt a hivatást teljesíteni tudják. Itt nemcsak a jelen költőiről van szó, hanem a multról is. A szellem végtelenségéhez tartozik, hogy a szellemi munkák és alkotások nem minden részlete hat minden korra. Mindig jelentkeznek új és új vonások nagyjaink művészetében, amelyek elragadják a lelkeket, mert épen e kor s a nemzet lelkéhez szólnak és azt fejezik ki, ami a kornak épen a legszükségesebb. Nemcsak az élő, hanem a holt költők is vezetnek. Vezetnek, mert nemcsak az időleges nemzeti állapotot, hanem az örök nemzeti sorsot élték és érezték át. E közvetlen kapcsolat fenntartása, megteremtése és ápolása tehát igen fontos feladat és a költészet hitelének, élő erejének fenntartásához feltétlenül szükséges.

E hatás-alkalmak megteremtésénél nem szabad megelégednünk a közösség összejövételével, az *ünnepekkel* és át is kell formálnunk őket.

Ma egyre jobban kiemelkedik a költészet közösségképző és közösségmozgató erejének fontossága. Volt erre alkalom régebben is, amikor

közvetlenül éreztük a költészet akaratformáló hatását: az ünnepek, ünnepélyek voltak ezek az alkalmak. Csakhogy ezeknek az ünnepeknek nem szabad sablonos mindennapokká válniok, ahol esetleg csak a fekete ruha jelenti a test ünnepét s az arcok fásultsága a szellem csődjét. Az ünnepek a nemzeti akarat kinyilatkoztatási formái, mérföldkövek a nemzeti élet nehéz útján és újjászületési alkalmak a lankadó vagy küzdő nemzeti lélek számára. Az ünnepek az erőgvűjtés nagy alkalmi és ezeken kell a költőknek erejük legjavát megmutatni. Az ünnepeknek — legalább jelképesen — ki kell elégíteniök a nemzeti vágyakat és fel kell éleszteniök őket, ha talán fásult lelkekben elgyengülve szurnyadoznak. De az élet nem lehet örökös ünnep. Az élet: „Harc az ünnepért”, ahogy Szabó Lőrinc mondja, harc a szépségért, a jószágért, a szociális igazságért, a nemzetért, de ez a harc a hétköznapiak dolga, a hétköznapiak fájdalma és öröme, munkája és feladata. Ezt a mindennapi nemes harcot, ezt a mindennapi szent küzdelmet kell erősítenie a költőnek, írónak, ha feladatát teljesíteni akarja. Innen a tömeglélek nemesítését, felemelését célzó művek nagy jelentősége. Amíg oly nagy különbségek vannak a nemzet tagjai között — s bizonyos különbségek mindig lesznek kisebb-nagyobb mértékben — addig ezt a különbséget tudomásul kell venni, de egyúttal küzdeni is kell ellene s kiegyenlítésre kell törekedni. Erre két irodalmi mód kínálkozik. Nemes, nagy alkotásokkal kell hatni a tömegekre kiváló előadók által s így a bennük szunnyadó nemesebb ösztönöket, nemesebb lelket uralomra kell segíteni. A másik pedig az, hogy oly olvasmányokkal lássuk el őket, amelyek szinte észrevétlenül, fokról-fokra vezessék, neveljék őket, amíg eljuthatnak a megértés oly fokára, amely képessé teszi őket a legnagyobb, legnemesebb hatások befogadására is, a nemzeti akarat, a nemzeti sors szempontjából. Így nemesedik a költészet a nemzet életteremtő eszközévé.

Ebből nyilvánvaló, hogy a költő munkája szoros összefüggésben van a *nemzeti közösség multjával, jelenével, jövőjével*, vágyaival és eszményeivel. Mint ennek az összefüggésnek a kifejezése hat az irodalom, a költészet a nemzeti lélekre. Ha arra gondolunk, miért voltak a trianoni korszakra oly nagy hatással pl. az erdélyi írók történeti regényei, láthattuk, hogy a multat életté tették úgy, hogy a jelen vágyait és eszményeit, szenvedéseit és reményeit szóaltatták meg műveikben. Ez az eljárásuk nemes útmutató a magyar írók számára.

A költőnek, az írónak ez a *sorstudata*, ez az élénk átérzése annak, mi a lényeges, mi a jelentős, a jelen, mult, jövő örök magyar sorsban, rendkívüli fontosságú az irodalom felfogására nézve. Az az érzés és az a meggyőződés kell, hogy uralkodjék, hogy az egyén fölött áll a nemzeti közösség, amely a költészetnek a legnemesebb és legmagasz-

tosabb tárgyát adja, s amely egyúttal legfontosabb, legkimeríthetlenebb és legigazabb a költői tárgyak között.

E kapcsolat legmélyebb megteremtője az együttérzés, amely vérségi vagy szellemi természetű.

A nemzeti közösséggel való kapcsolat felveti a faji problémát is. A fajiság a magyarság szempontjából annyiban nagy probléma, hogy mindent, ami a magyarság létérdekeivel fajilag, valóban elháríthatatlanul ellenkeznék, ki kell küszöbölni. A mi hazánkban a faji probléma az alkotás szempontjából géniuszok versengése. Különböző fajú népek alkotó géniusza kél nemes versenyre, életté, teremtésben összeolvadón, különböző fajú emberek alkotásaiban. Hogy a más fajhoz tartozó magyar alkotóemberekben is a nemzeti közösség kapcsolata az uralkodó, azt mutatja, hogy milyen hatalmas ereje van a magyar sorsnak, a magyar gondolatnak, a magyar szellemnek, a magyar Géniusznak. Így természetesen le kell mondanunk arról, hogy a magyar Géniuszt tisztán magyar faji alapra helyezzük. Ez öncsonkítás volna. A magyar géniusz alapja szellemi. Hogy ez így van, fényes példa rá pl. Petőfi, Gárdonyi vagy Zrinyi. A magyar Géniusz ereje nem a vérből, hanem a szellem mitoszából fakad. A magyarság a magyar szellemnek ezzel a mitoszával áll vagy bukik.

Ennek a szellemi mitosznak egyik legszebb megnyilatkozása az *egység*, a pártokon, felekezeteken *felülemelkedés*.

A magyar szellem nemcsak mély mitoszt, hanem határozott értékrendszert is létrehozott nagy alkotásokban, példaadó tettekben, halhatatlan művekben. Ezekhez s a bennük megnyilatkozó értékekhez a legvégső erőnkkel is ragaszkodnunk kell. Nagyon csinján kell bánnunk az értékek relativizálásával. Igenis, nekünk vannak örök értékeink, amelyekhez nyúlunk nem szabad, semmiféle ideiglenes szempontból, mert ez ellenkeznék nemzetünk létérdekeivel. Az „átértékelés“ divatja nagyon veszedelmes hatásokkal jár. Százszor is meg kell gondolnuk, hogy eredetieskedés kedvéért új „értéktáblát“ állítsunk-e fel, amely után rombolást eredményez. Az egyéni hiúságnak, a túlzott szenvedélyességnek és a felekezeti és egyéb előítéleteknek szomorú következményei az átértékelésekben mutatkoznak a legkárosabban. Ellenben semmi sem hasznosabb egy nemzeti közösség számára, mint az örök értékek mindig élő, ható elevenségének, mindig biztató, tudatosító fényének megmutatása.

Vannak a szellemnek is mellékutcai, vannak csatornák, amelyekben át romboló, emésztő anyag árad a nemzeti lélekbe. Ezért őrizni kell a szellem bejáratait és át kell tekinteni egész területét, hogy a nemzeti közösség érdekei minden területen érvényesüljenek. Arra kell törekednünk, hogy a magyar szellem alkotásait megismertessük a kül-

földdel. De a külföld véleményét nagyon tartózkodóan kell venni. A külföld a mi értékeinket nem értheti át egyszerre és nem értékelheti úgy, mint mi. Meg kell a módját taláni annak, hogy ez az érték elismertessék. Példa rá, *Az ember tragédiája*, amelyet 70 éven keresztül a külföld csak csekély figyelemben részesített, míg most értéke pl. Németországban minden kétségen felül áll.

Nekünk, itt az országon belül, annál inkább keli a kritikát szeretettel párosítani. Ezt kívánja tőlünk a nemzet sorsának az átérése. Még a legnyugalmasabbnak látszó pillanatokban is kell a nemzet sorsát éreznünk, a nemzeti élet lényegét kell látnunk, amely folytonos őrtállás, folytonos éberség, folytonos küzdelem. Nem egyes vidékek, nem völgyek és hegyek, hanem a nemzeti élet egésze, lényege az alkotás igazi ihletője. A részletekből az egész felé kell törnünk. De Isten mentsen meg bennünket attól a véres dilettanizmustól, amely íróink egyikét-másikát jellemzi, s amelyből több kár, mint haszon származik. Ezek a dilettánsok saját édes énjüket szívesen azonosítják a nemzeti közösséggel. A *lényeg ihlete* azonban más, mint a korlátlan szabadszájúság kiáradása.

A lényegét csak az érzi, aki érzi az életorganizmus összefüggéseit. Az irodalmat úgy lehet legjobban és legfelelősségteljesebben meghatározni, mint egy nemzet működő életorganizmusának és existenciájának a *jelképét*. Ha az író ennek az életorganizmusnak a feladatait céljait, határait, lényegét nem látja, nem tiszteli, nem értékeli, akkor több kárára van nemzetének, mint hasznára. Az író rámutathat a nemzeti közösség hibáira, de addig nem mehet el, hogy nemzetét állandóan kipellengérezze. Az egyes hibázhat, de a közösségnek élni kell, a közösségben hinni kell, különben anarchizmusba fullad minden. Mégis némely magyar író írásait olvasva azt kell hinnünk, hogy a magyar világ haldoklik, hogy itt nem érdemes élni, hogy itt minden céltalan és hiábavaló. Ha ez is irodalom, akkor csakugyan nincs közösségi érték, nincs fegyelmező erő és nincs szociális cél az író írásaiban s ezek nem is szükségesek ahhoz, hogy egy alkotás létrejöjjön. De mi a nemzeti közösség irodalmáról szólunk s az éppen ellenkezője a fent vázolt torzképnek. Nem vakmerő stílusgyakorlatokra, puffogó jelzőkre, naturalista kiszólásokra van szükség, hanem az irodalomra, mint nemzeti életünk élő jelképére, mint nemzetünk lelkiismeretére és nemzeti hitünk örök élesztőjére.

Mert *a szó is a nemzet sorsának részese*, lelkeket forraszt össze, vagy választ szét mindörökre. De mindaddig csak üres szó, vagy ártalmas szózuhatag az „irodalom”, amíg nem a nemzeti közösség sorsának átéléséből fakad. A léleknek az a kapuja, amit szónak nevezünk, sehol sem annyira fontos, jelentős, mint az irodalomban. A szónak a

zengése, ritmusa, kapcsolatai, hangsúlya és gazdagsága mögött ott van a nemzeti közösség életelve, erkölce, etosza. Ahol ez nincs meg, ott csak szószonglörködésről van szó, de nem igazi kifejezési értékről. A nagy szándék, az Eszme, a Szellem ihlete benne van az igazi irodalmi műben és kifejezésben. Ahol ezt nem érezzük, csak üres frázisról van szó. A szóban benne van a nemzeti élet igenlése vagy tagadása, az együttérzés vagy ellenszenv, a különállás, vagy a szeretetteljes összefforradás.

E meggyőződés következményei kell, hogy az irodalomtudományt is áthassák. A nemzeti élet harc, küzdelem, egyik legfontosabb feladata tehát a küzdő nemzet erejének gyarapítása a tudomány eszközeivel is. A tudomány is befolyásolhatja ezt a magatartást.

Épen ezért az irodalomtudomány sem lehet csupán hideg állásfelfogás. Ismeretek gyűjtésére és objektív közlésére is szükség van. De a magasabbrendű írónak, tudósnak együtt kell élnie tárgyával, együtt kell kínlódnia, szenvednie hőisével, mert a nemzeti közösség élete nem a hideg írószobában folyik le, hanem kint az élet mezején, kint a csaták és küzdelmek világában, a vér, a könnyek és fájdalmak harcaiban. A tudomány csak így válik tetté és tanúbizonysággá, hideg elmélkedés vagy érdektelen észfacsarás helyett. Az irodalomtudósnak a nemzeti közösséggel való összefüggése már tárgyain is meglátszik. Aki nem merészkedik a lényeg megértéséhez, az csak külső tagja a nemzeti életnek.

Az örök magyarság vágya él bennünk. Nemcsak a multra, hanem a jelenre, nemcsak a múlt és jelen összefüggéseire, hanem az egymásmellettiségre is kell ügyelnie az írónak és tudósnak. Az élet lényegének megértéséhez csak így juthatunk el. Hogy viselkedett és hogy viselkedik nemzetünk és irodalmunk a harc idején és hogy kell viselkednie? A harc az örök aktualitás, a mindig változó élet, amely a maga folytonos küzdelmeiben, erőinek játékában az örök mozgást, az élet nyugtalanságát és drámáját nyilatkoztatja ki. Mindennek a forrása a jellem, az egyéni és nemzeti jellem. A harc ezen áll vagy bukik. A karakterológia ezért olyan létfontosságú az irodalomtudományra, Annál inkább, mert a harcban mutatkozó jellem a munka felelősségének értékeléséhez is ajtót nyit. Jellem és élet elválhatatlan összefüggésben van egymással. De finom és nemes eszközökkel kell az ember örök lényegéhez, jelleméhez közelednünk. Itt is nem egyes pillanatok, nem egyes tettek, hanem az élet egésze, az élet lényege legyen szemünk előtt. Ugyanez vonatkozik nemcsak az egyén, hanem a nemzeti jellem kutatására is. Nem egy nemzet magatartása egy bizonyos korszakban, hanem egész történelme folyamán adja az összefoglaló szempontot az igazságos kritika megfogalmazásához és összegezéséhez.

hez. Ugyanígy az egyes ember jellemzésénél is ezt az álláspontot kell elfoglalnunk. S ha a magyarság örök jellemvonásai a katonai tehetség, a szabadságszeretet és a politikai értelmesség, akkor itt nem Mohács dönt, vgy Trianon (bármily nagy volt hatásuk), hanem ezerév tapasztalata és történelme a lényeges.

De ezt a hivatását a tudomány csak akkor tudja teljesíteni, ha *életközelségben* marad. A tudománynak is hatásra, hatékonyságra kell törekednie és részt kell vennie a nemzetépítés nagy munkájában. Részletkérdések is fontosak, de csupán csak mint kiindulópontok. Tehát nemzetszolgálat a tudomány főcélja is. Ennek a célnak kell áthatnia a tudomány minden területét. A tudománynak is a magyar öntudat erősítése, a magyarság helyzetének tudatosítása, a magyar sorskérdések ébredtartása kell, hogy a célja legyen. A tudomány értéke életközelségében van, s a nemzeti közösség kell, hogy e szerint is értékelje a tudományt. Jobban, mint eddig.

De az életközelség nem jelenti az eszményekről, a szellemről való lemondást. Sőt ellenkezőleg! A „művészet a művészetért“-dogmának lejárt az ideje s ehhez kell felfogásunkat is alakítani. Lehetetlen, hogy az irodalom életszerű célkitűzések nélkül legyen. Kell valami központi eszmének lenni, ami áthatja és élteni az egész életet. Ez pedig nem lehet más, mint a magyar lélek, a magyar élet szükségleteinek és a magyarság önfentartásának az eszméje. Csak az a kérdés, hogy hogyan lehet ezt a központi célt elérni? Csak nemes eszközökkel, öntudatra ébresztéssel, vezetéssel. Nem hamis pátozzsal és üres harsozással, hanem őszinte átéléssel, mély vallomással, az érzés és az eszme igazságával! Az írónak, a tudósnak tehát szeretnie kell a magyar földet, a magyar tájat, a magyar népet, a magyar multat, a magyar lelket. Ha szeretet nincs benne, az író nem a miénk, hanem akárkié. Ha nem él lelkében sorsunk fájdalma vagy öröme, ha nincs benne érzék a magyar élet szükségletei iránt, ha nem tud élő alakokat teremteni, amelyek példaképen ragyognak és sorsunk igazi megtestesítői, ha nem hirdeti a magyar szellem és magyar munka értelmét, nem a miénk.

Az irodalom és nemzeti közösség élő viszonyának megteremtése nem üres levegőn át történik, hanem élő egyéniségeken, ezek fejlődésén, fájdalmán, örömén és csalódásán keresztül. A magyar ember, a magyar lélek történetén át kell a magyar nemzet történetéhez eljutnunk. Ez a történelem nem egyenlő az egyes emberek élettörténetének összegével, hanem ez emberek teremtő közösségének, azaz a nemzetnek a történetével. Egy nemzetet minden nemzedéknek egy bizonyos fokig újjá élővé kell teremtenie. Az irodalmi művek hatása tehát remcsak az írókra és művekre, hanem magára a nemzetre, annak történetére is kiterjed. Az, hogy az irodalmi művek egy részének hatása nem terjed túl egy bizonyos körön, ne tévesszen meg bennünket.

E hatás még rendkívül fontos lehet, ha vezetőegyeniségek lelkét formálta és tette fogékonnyá a nagy nemzeti célok iránt. Persze az eszménykép oly irodalmi mű, amely a nemzet egészére hat.

De erre csak az a mű képes, amely a magyar földhöz kötött és a nemzeti közösséggel mély kapcsolatban van. Az irodalomnak ez a földhözkööttsége és közösségi származása, ez élettel telítettsége a feladatok egész sorát jelenti az irodalomtudomány számára is.

Már az elmondottakból is következik, hogy elsősorban megfelelő magatartást kíván az irodalomtörténetirótól a nemzet és irodalomtudománynak e viszonya. A nemzeti közösség az irodalomtörténetirótól a nemzet fontos problémáiban való — bár nem erőszakolt — állásfoglalást és ez állásfoglalások alapján az egész vonalon nemzeti szempontokat követel. Tehát a nemzeti közösség sorsát kell éreztetnie az irodalomtörténeti munkának. Éreznünk kell, hogy írója is benne él a nemzeti közösségben, szenvedélyes szeretettel vesz részt benne s ez a szeretet éppen a felfogás tisztaságában, az adatok lelkiismeretességében és az állásfoglalás becsületességében nyilvánul meg.

Hiszen közös ideálunk a *magyar emberideál* és közös feladatunk ennek a megvalósítása. Minthogy a magyar élet, a magyar ember az irodalomnak főtárgya, éppen azért a magyar tudományban a magyar ember legyen kutatásaink középpontjában. A magyar ember az évszázadok tükrében és az évszázadok viszonyai között. Ennek az örök magyar embernek nem pusztá fényképét adja az irodalom, hanem ezen keresztül a magyarság vágyait, reményeit, eszményeit is, amint azok a magyar életből magából következnek és kifejlének. A korok emberideáljainak kutatása tehát az irodalomtudomány egyik főtárgya. Ugyancsak érdekes tárgya ennek a kutatásnak, hogy milyen viszonyban van az ideál és annak megvalósulása egymással. Ezen alapul a magyar élet legmélyebb kritikája. Fel kell figyelniük azokra a követelményekre, amelyeket nagy költőink, nagy íróink felállítanak a nemzeti közösséggel szemben és meg kell állapítanunk azt, mennyiben feleltünk meg nekik, vagy mennyiben maradtunk el ezektől a követelményektől.

S az ember és a dolgok tanulmányozása közben mind nagyobb és nagyobb perspektívákra kell törnünk, mindig újabb és újabb feladatok várnak ránk, aszerint, hogy a múlt örökségéről, a jelen szükségletéről vagy a jövő követelményéről van szó. *Látás* az irodalomtörténetiró tehetségének főkövetelménye; sohasem szabad az író, mint mesterembert felfogni, hanem, mint alkotót, aki új világot, tehát új magyar életet, új sorsot, új életlehetőséget teremt. Minden könyvben benne van az örök magyar élet, ha az a nemzeti közösségben elő lángelméből fakad. A nemzetközinek nevezett író is valamilyen fajtához,

a saját fajtájához tartozik. Ez nem a humanitás tagadását jelenti. De a humanitás legszebben saját fajtánkhoz való tartozásunkon át nyilatkozik meg. Csak ezen át érthetjük meg általános emberi humanitásunkból eredő kötelességeinket, különben egész humanitásunk hazug és csak a levegőben lóg. Ez a nemzetközi „humanitás” lehet részegség, rajongás, de nem lehet nemzetépítő és világepítő Gondolat, aminek a humanitásnak lennie kell.

Így lesz lehetséges az irodalomtudomány egyik legfontosabb feladatának a *nemzeti értékrendnek* a megvalósítása és az egyes művek beleillesztése a nemzeti értékrendbe. Ezt is csak az életszerűség teszi lehetővé. Ez az élettel való telítettség az irodalomtudományi értékek megállapítását is új alapra helyezi. Az értékrendben elől az áll, ami a nemzeti közösségre a legfontosabb s ami ennek a kifejlődését segíti elő: a munka, a hit, az önfeláldozás, a szeretet, a kötelességteljesítés értékei és eszményei.

Egyik lényeges feladatunk, hogy megállapítsuk az utat és módot, ahogy az irodalmi művek nem az évszázadok hullámfelületén terjedtek, hanem azt, hogy hogyan találták és hogyan találják meg ezek a művek az utat a legfontosabb dimenzió irányában, befelé: a nemzeti közösség lelkébe, szívébe, hogy lehet élet a könyv és hogy lett tetté az érzés és a Gondolat, hogy lehet emberré az eszmény. Itt különös gondal kell figyelniünk az irodalomnak mind a közösségre, mind a nemzet vezetőire tett hatását. Ez a hatás fontos, mert ezek ismeretében tudná az irodalom legjobban teljesíteni ezt a hivatását, amely a nemzet és a vezető „elit” nevelésében áll.

Mindez azonban csak úgy lehetséges, ha mind az író, mind az irodalomtudós átérzi a nemzetéért, a nemzeti közösségért való felelősséget. Közös úton járunk mindnyájan, közös úton, amelyet nem elvont esztéta költők karcsú fáklyái, nem szobatudósok pislákoló mécsese világít be, hanem a nemzeti közösség napja, amely oly pótolhatatlan, oly termékenyítő, oly sugárzó kell, hogy legyen, mint a valódi nap az emberiség számára, amely mindnyájunk közös anyja.

II. Nemzet és költő a magyar századokban.

A költő hivatása kétségtelenül már elejétől fogva az, hogy a közösség szolgálatában álljon. Amennyiben ősi énekesekről tudunk, tudjuk, hogy azok mint sámánok népünk sorsának vallási szolgálatában töltötték életüket. A pogány költő egybeolvad a közösséggel, amelynek ügyét szolgálja. A költő a közösség tetteinek élő emlékezeté, a népi tudat őre, ápolója, a hősök dicsőítője. A pogány költők, sámánok hírét, nevét, amely élt a pogány nemzedékek emlékezetében, eltemette az idő. De a költészet élt tovább utánuk, a keresztény királyok szolgálatában.

A költők szolgálataikért földet kaptak, adományok emléke maradt ránk. A király és a nemzet kettős szolgálata a krónikairók félig tudós, félig költői és papos íróinak a hivatása is.

A középkor írói úgy akarták legjobban szolgálni a nemzeti közösséget, hogy a vallási közösség, az egyház szolgálatába álltak. Így nemzeti és vallási motívumok vegyülnek műveikben szép összhangban. A középkor áhítatos lelkű írója dehogy is földi dicsőségért írta műveit. Legfeljebb ha egy „ávét“ kért az olvasótól. Égi célok lelkesítették. Legszebb égi célja pedig egy nép lelkiüdvé volt.

Az ég felé szálló középkori himnuszok Isten dicsőségét hirdetik a világnak. A költészet istentiszteletté magasztosul, illetve annak része lesz, mint ima, mint szent ének, de a középkori egyház megtagadja a költészettől egyéb jogait. Csak egy igazság van a világon: az isteni igazság, s a költő, ha ez ellen vétkezik, nem lehet az isteni kegyelem részese és hirdetője a szépség látomásaiban. De a szentek iránti rajongás nálunk a nemzeti hősök tiszteletével egyesül és Szent Istvánban, valamint Szent Lászlóban a vallásos és nemzeti hős nagysága tündöklök. A középkori magyar költő nemzeti hivatást is teljesített a királyok és nagyurak szolgálatában, de helyzete társadalmi tekintetben alacsony lehetett. A középkori magyar költő önérzetét nem dűzzasztja az antik példák lelkesítő hatása, sem a lovagi udvari kultúra megértő környezete, ahol egy magasabb világ, égi világ követeként szólalt volna meg. Ez a lovagvilág nálunk is megvolt egy időre, de költői emléke nem maradt ránk. A „mesterdalnokok“ közösségi szolgálata és becsületes önérzete is ismeretlen volt nálunk. De középkori krónikásaink nemzetszolgálatára büszke tanúságtétel a középkori magyar író nemzeti küldetésének öntudatosságáról.

Az a közösségi érzés és küldetés, amely a krónika- és himnusz-írókban jutott tetőpontra, meglazul a humanizmus idejében. E korban az egyéni dicsőség már fontosabb a költő számára, mint a nemzet-szolgálat.

Janus Pannonius már tele van a földi dicsőség hirdetésével és büszke költői küldetésének tudatával. A protestantizmus írói nem ily individualista felfogásúak. Tanító és nevelő szándékok, de legfőképpen a vallási épülés céljai lelkesítik őket. Az irodalom ekkor az írók nagy részénél a vallási propaganda eszköze. A bibliafordítás szent ügy ebben a korban: egy nemzet üdvé vagy kárhozata függött tőle. Az épületes példák, történetek mind a lelki üdvösség célját szolgálták. — De a nemzeti közösség céljai is mélyen ihletik a kor lelkét. Tinódi együgyű krónikái nem tudnak művészi magaslatra felemelkedni, de „Krónikája“ az első nagyszabású kísérlet annak a bemutatására, amikor egy író egészen a nemzet szolgálatára áll, s egész életét ebben a nemes szolgálatban tölti. A XVI. sz.-beli irodalom szellemére ez épen olyan

jellemző, mint a Toldiról fennmaradt monda, amely az erő, bátorság és meg nem alkuvás magyar hősének állított népies emléket.

S mikor e század irodalma művészi magaslatot ér el Balassa Bálint műveiben, a nemzetszolgálat nagy céljai más művészi módon jutnak kifejezésre. Ha Balassa műveinek jórésze nagyszerű egyéniségének önkéntelen kifejezése vagy bizonyos értelemben társadalmi formalitás is, néhány versében halhatatlanítja a költő és a nemzet sorsának örök összefüggését s a nemzeti költő rendeltetését fejezi ki. Tanító szándék nincs az ő költészetében és versei művelt közönség számára íródtak. Nagyobb műveltségi követelményekkel lépett fel a közönséggel szemben, de sohasem úgy, hogy kétes és homályos célzásokkal állítson falat maga és közönsége közé. Költészete renaissance-költészet, az életet és a szerelmet dicsőíti, de ott borong benne a tragikus nemzet tragikus fiának fájdalma is és a nemzeti sors szomorúsága festi alá a lélek fájdalmas vívódásait. Igaza volt Rimaynak:

„Ha annak az mi Alcibiadesünknek is jószágának és elméje gyümölcsinek adattatott volna piaca, ahol azoknak hasznát kitergegethette voln, mind nevének, mind hazájának sokat szolgálhatott volna.“

De így is szolgált: költészete, sorsa, halála a XVI. sz. magyar nemzeti közösségének páratlan kifejezése. Élete a magyar élet akkori csonkaságának jelképe. Fájdalma, szenvedése, boldogtalansága: kora magyarságának sorsa. Isten és a föld közötti küzdelemben és ide- s tovahányattatásában megtalálta az igaz utat Krisztushoz, Krisztus szenvedéséhez és a nemzethez, az önfeláldozáshoz.

A XVII. század irodalma továbbra is elsősorban lelki épülést szolgál. Tovább folyik a felekezeti propaganda is. De a nemzet egységesítésének gondolata mind uralkodóbb lesz. A múlt példaadó szerepe nyilvánvaló gr. Zrínyi *Szigeti Ostromában*. Így e hatalmas mű, valamint Zrínyi több irata is valóságos nemzetnevelő iskola a magyarság számára. E nagy elme poetikáját a vérző magyarság lelkéből merítette s életszükségletté, életcélá akarta tenni a magyarság számára az egységet és áldozatot. A nagy átváltozás és belső megújulás nagy művében, mint pl. a Zrínyiaszban is földöntúli hatalmak segítségéhez fordul, mert tudatában van minden földi küldetés égi, eredetének és minden földi szándék égi gyökerének.

A nagy elszánás és a hősi szándék ihleti Apáczai Csere János munkáját is, akinek nemzeti küldetésben eltöltött élete szintén örök tanúságul szolgál az utókornak. Az ő nemzeti küldetése az volt, hogy szembeforduljon korával és a jövő századok hírnöke legyen. Messzi előre tekintő szelleme bátran álmodott az örök magyarságról, a magyar szociális megújulásról és a magyar művelődés új útjairól. Amit hir-

detett, azt tette is, akárcsak Zrinyi, aki élte is azt a vitézi életet, amelynek dicséretében olyan kiváló volt.

A nemzeti közösség ügyének ilyen hűséges vallomástevői a kuruc költészet névtelen hősei és szerzői. Egybeforrottak a nemzet ügyével, amelynek feláldozták szerencsájukat, vagyonukat, életüket. Irodalom és élet, költő és nemzet, író és magyarság eggyeforrottak ezekben a népies művekben, amelyekben a költő, az író a század lelkében benne élt, akár mint ellenzék, akár mint szenvedő hős.

Mikor azután a nagy nemzeti erőfeszítések idején ellankadás állott be a későbbi korban, akkor az író lelke sem azonosul a nemzeti közösséggel, a költészet dísz lesz, amely sokszor dicséretes szándékokkal díszíti és takarja az élet sebeit, de a költészet és élet közvetlen kapcsolata megszűnik és egyre nagyobb teret foglal el a pihenés, a fáradság és a feledtetés játéka. Gyöngyösi, a külsőséges magyar barokk költője már mint mulattató szolgálja nemzetét, bizonyos méltósággal és bizonyos komolysággal, de inkább a néző, mint a cselekvő készségével. Az aktív barokk helyett kontemplatív barokkot kapunk, nem a nemzeti élniakarás kifejezését, hanem a szépségben és a mitológiában való gyönyörködést, az élet feledtetését, nem az életre való hősies készülődés iskoláját.

A nemzeti küldetés mellett nyilvánvaló a magyar költő vallásos küldetése is mind a középkorban, mind a XVI. és XVII. sz.-ban. E vallásos küldetés ténye a XVIII. században mindjobban elhalványul a „felvilágosodó“ korszellem hatása alatt, de a vallásos érzés, a vallásos gondolat szelíd melege elég volt még ahhoz, hogy elviselhetővé tegye a XVIII. sz. nagy magyar bujdosójának, Mikes Kelemennek a sorsát. Valóban, Mikes nem írta volna meg műveit a nagy, szelíd bölcsesség nélkül, amelyet számára vallásos hite érlelt meg, sőt műveinek fő ihletőereje épen ez a vallásos gyökerű bölcsesség, amely elfeledtette vele a mindennapok elviselhetetlennek látszó hangulatait és terheit, fájo és fojtogató keserűségét. Ez tette lehetővé számára, hogy felemelje homlokát és ha nem is derüvel, de érdeklődő és itt-ott felderülő tekintettel nézzen maga körül és teljesítse küldetését, mint a nagy fejedelem íródeákja, mint a nehéz magyar mindennapok aranytollú írója.

Nem a magyar mindennapok gondja gyötri a következő írókat. Bessenyeivel a költő küldetésének új iránya és új törvénye teljesül. Bessenyei új szépségfogalmat keres és művei ennek az új szépségfogalomnak a kifejezései. Az új szépségeszmény az ész uralma alatt áll és az igazság törvénye nyilvánul meg benne. Ez az igazság elsősorban az ész igazsága és igazságossága. A költő az élet kritikusa lesz s ezt a kritikát küldetésének megfelelően, bátran és megalkuvás nélkül fejezi ki. Az élet eszményi értékét vizsgálja, azt, hogy hogyan

felel meg a múlt és a jelen, majd hogy felelhet meg a jövő az igazságosság követelményeinek, mennyiben teljesítheti az ember azokat az eszményi követelményeket, amelyeket a költő a nemzet és a humanitás nevében felállít vele szemben. Az élet és költészet kapcsolata tehát, amely a rokoko-korban (Faludi, Amadé) meglazult, most ismét helyreállott. Az emberhez és a valósághoz való bátor vonatkozás Bessenyei részéről igazi nagy tett, amely az irodalmat megváltotta elszigeteltségéből és új, nagy feladatokat tűzött ki eléje. Bessenyei másik nagy tette, hogy példáját adta a költő nemzeti küldetése másik következményének is, t. i. a külföldivel, az idegennek való birkózásnak, lelki küzdelemnek, amely addig folyik, amíg ebből a küzdelemből áldás fakad a nemzetre, amíg ebből a küzdelemből a nemzet számára fontos, sőt megváltó erejű eszmék születnek meg. Ilyen megváltó erejű eszméje volt a Bessenyei-féle küzdelemnek: a nemzeti irányú művelődés nagy eszméje, amely az Akadémia megalapításához, a nemzeti művelődés, iskolázás megindításához, az írói méltóság és írói nagyság prometheusi megbecsüléséhez vezetett.

Bessenyeinek és a felvilágosodásnak az a meggyőződése, hogy a nemzet formálható, nemes örökségképen száll át a XVIII. századvég és a XIX. sz. íróira. Az írói feladat és a művészi igazság tartalmának sejtelmes kibővülése az eredmény. Amiről Bessenyei álmodozik, azt Kazinczy megvalósítja s a magyar nyelvet a „nagy” kultúra nemes szerszámává teszi. Csokonai a művészet magasiskoláját járja Európa irodalmában, s oly nagy hivatásról álmodozik, amely a görög és római költőkkel egy sorba emeli a magyar költőt Árpádja nemes hexameteireiben. De ami nála még vágy és sejtelen, az Berzsenyiben valósul meg átélt hivatássá. Csokonainál még sok a játék, míg Berzsenyinéél sok a lelki megrendülés. Versei ilyen lelki megrendülésekből fakadnak s egy nemesebb erkölcsi és szellemi világba ragadnak. Mily tisztán jut kifejezésre a költő küldetése a *Magyarokhoz* villámaiban, az *Él még nemzetem istene* ujjongásában! Ha ez a költő szól, forrni kezd a lélek bús tengere, vagy elcsendesednek a szökő habok Tihany ősz fokánál. A léleknek, a szellemnek az uralma ismét teljes: a szó fölé emelkedett a lélek és az anyag fölé a törvény. A költő nem tart iskolámesteri pálcát a kezében, de nemes méltósággal lép fel, mint a pap, mikor szózatait közli, s körülötte villámok cikáznak a sors viharai között. A költészet isteni erő, titok, amelynek óráját be kell várni türelmesen, világi „létániáz” és „tömjenezés” hiábavalósága nélkül.

Berzsenyi eszményi közönsége a magasabbrendű nemzeti közösség oly feltétlenül, oly méltóságteljesen, mint talán még csak Katonánál Vörösmarty fellépése előtt. Berzsenyi páratlan művészi lelkiismeretessége megvan a *Bánk bán*-ban is, de az arányok még nagyobbak s

a Végzet színjátékában a magyar paraszt is eldadogja első és végső keserőségét a lélek egy végzetes éjszakáján. Nem a pillanatnak szól ez a vallomás, de a sorsteljes jövőnek is s ez a hang ma is elragad, nem úgy, mint a magyar szentimentálisoknak inkább csak magányos lelkekre szabott kesergései vagy finom érzelmességei. Magas műveltségi, különösen klasszikus igény e költők legtöbbszörének követelménye közönségével szemben: csak így érthető meg a mitológiai célzások gyakorisága és sokszor finom vonatkozása. A közönség is korlátozott még Kisfaludy Sándornál is, habár ő már az egyetemes emberi érzelmek kiaknázásával tágitja a kereteket, különösen lírai Himfyjében. A művészi szabadság nagyobb erejével tör az élre Kisfaludy Károly, Sándor testvéröccse. De a művészetnek az egész nemzetben való meggyökerezése csak Vörösmarty költészetében lett nyilvánvaló, akit minden magyar megérthetett.

Ez volt Vörösmarty legnagyobb hivatása. Vörösmarty az első magyar költő, akinek sikerült egy egész világot teremtenie, akár csak Shakespeare-nak. Az ő hivatása volt, hogy általa a költészet világalkotás legyen és pedig a magyar lélek kozmikus alkotása. A rokokó tarkasága, az antikizáló klasszikus szappanbuborékok, a szentimentalizmus sóhajtozása elmaradt, teremtő lépett az alkotás színpadára. Vörösmarty költészetében már megvalósul a magyar kozmosz eszméje, amelyet minden magyar lélek energiája éltet. A költészet most már a magyar végtelenség jelképe lett, nemcsak egy társadalmi rend vágyainak kifejezőjévé. A társadalmi adottságok fölött kozmikus erők drámája zajlik le. S mindez azért, hogy egy költő kifejezze nemzete lelkét, hogy megtudja a világ, hogy mi a magyar génusz s hogy ebben a teremtésben Isten is gyönyörködjek. A költő most már nemcsak ezüst kürtös hirdető, de vezető is és szavaiba belevegyül a jóslatok „balvégzetű“ suttogása és felpiroslik körülötte a látomások bibor pompája is. A költő egy személyben pap és látnok, zenész és költő, hős és hősi közösség hordozója.

Erről a méltóságról, a nemzeti küldetés e magas mértékéről most már magyar költő nem mondhat le. És valóban, a magyar klasszicizmus nagy költői mind „isteni küldöttek“. Élükön Petőfivel, aki a nemzeti közösség lánglelkű hordozója és eszményének megvalósítója költészetében. A szociális eszme bátortalan kezdetek után nála lobban fel leglángolóbban, mert a nép költőjének tekinti magát. Arany Jánoshoz írt híres levelében kimondja a magyar költő szociális hivatását:

Az az igaz költő, ki a nép ajkára
Hullatja keblének mennyei mannáját.

A népi költőnek az öntudata s a népi-nemzeti hivatás e halhatatlan kifejezése most már kötelező örökségként száll minden magyar

költőre. A nemzeti és szociális elem, a hazafiság és emberiség által a magyar klasszicizmus világi evangélium a magyarság számára. A népnek a nemzettel való összeolvadása, a szociális igazság hirdetése Petőfi életművének egyik halhatatlan emléke és eszmei öröksége.

S ha Petőfi a szubjektívizmus veszélyeit nem is tudta legyőzni, annál megingathatatlanabb Arany felséges hivatástudata, amely a legmélyebb csüggedésből is felemeli a költőt és Világos után megiratja vele a balladákat, a *Toldi* nagyrészét, *A hun trilógia* alkotását, a *Buda halálát* és számtalan remekét. Arany az élet szükös eszközeivel a művészet daimoniájától hajtvá csodálatosan nagyot tudott alkotni s megajándékozta a magyarságot önmaga halhatatlan arcával. Erről az arcról méltóság és nemes közöny, majd elszánt indulat és végzetes szenvedély, okos éberség és fájdalmas türelem tekint ránk. Igen, ez az arc mi vagyunk ezer év végzetében és végtelen rendeltetésében. Költő s nemzet ismét tökéletesen egybeforrt nem a csoda varázslatában, hanem a tökéletes odaadásban és a nemzetsors feltétlen vállalásában.

Ez az irodalom alkalmas volt arra, hogy hősi lelkeket képezzen, s benne a nemzet élő egésznek mutatkozott, a közös eszmények, érzések és gondolatok által egyesítve és megerősítve a jövő feladataira. Közönségünk sem az egyes műélvező, sem a lélektelen tömeg, hanem maga a nemzet, amely véres homlokkal, zilált hajjal áll a viharban, küzd, vérez az élet csataterein, ujjong vagy gyászol, emelkedik vagy elbukik, de nagyszerű hivatástudatot hord lelkében s azt a jó szellemet nyilatkoztatja meg, amelyet a „nemzet géniusának“ érzünk.

Petőfi és Arany költészetét és küldetését kiegészíti Tompa a vallásos hivatás buzgalmával, őszinteségével és felekezeti torzsalkodás nélküli nagyságával. Petőfi számára a magyarság lelke a nép, Arany számára a nemzet, Tompa számára a magyarság hívő közössége, amely tud szenvedni, várni, megtisztulni és felemelkedni. Így lett a magyar költészet, fénykorában, az élet zürzavarának megszűntetője, fenséges törvény, amely a valóságot áthatja, az ellentéteket kiegyenlíti, vigasztal és felemel az eszmény fenséges magasságaiba.

Ezt a szellemet sugározza Eötvös művészete is. Az a szociális vonás, amely klasszikus költészetünket áthatja, mélységét és jelentőségét Eötvös szinte apostoli küldetésétől nyerte. E költő szociális igazságossága mentes mindenféle osztálymértéktől és az egyetemes nemzetit öleli fel. Munkássága így egyetlen hatalmas hazafias mű, mint annak tekinthető Jókai művészete is. De Eötvös, mint nemzet-építő tűnik fel, míg Jókai küldetése inkább az volt, hogy nemzetnek fájdalmát enyhítse és hitet keltsen benne a megpróbáltatások

nehéz napjaiban. Eötvös művészete program, Jókaié balszam a nemzet számára. Eötvösnek az önismeret felé vezető bíráló útjára lépett Kemény Zsigmond is, akinek művészete kinyilatkoztatás, kinyilatkoztatása sok lelki szenvedés árán megszerzett erkölcsi felismeréseknek, benső tapasztalatoknak és eszmei meggyőződéseknek. Kemény útja a mélységbe vezetett, a Végzethez és az Igazsághoz s a mult alakjaiban, akiket mélységes szenvedések között szemlélt, megdöbbenően ismert rá az örökké korszerű és örökké lelkében hordott magyar arcra, nemzetének arcára. A kép nem hízelgő, de igaz és tanulságos. — S ha a magyar lélek drámájának háttéréül Kemény a tragikus magyar századokat idézi fel, Madách küldetése az volt, hogy sorsunkat a világtörténet drámájába illessze bele azzal az elszántsággal, hogy a legkeserűbb tanulságok árán is intést, tanítást, törvényeket és útjelzést adjon a magyarságnak. Kemény elmélyítette magyarságunkat, Madách pedig felemelte a világtörténet távlatába, a Gondolat sziklájára, amelyet a végzet hullámai csapkodnak: Nézz, ujjongj, remegj, rendülj meg magyar lélek, de láss!

E nagyszerű küldetést és a magyar költészetnek a nemzet örök céljaival való harmóniáját bírálóink közül talán legjobban Gyulai Pál érzi át, aki Kazinczy, Kölcsey és Bajza korszerű és európai értékelései után magyar mértéket állít fel, a magyar napfényes világosság, a magyar felelősségteljes szabadságérzés, férfias erő örök mértékét, amely a nagyok alkotásaiban művészi kifejezését — hosszú századok némasága és gyötrelmei után — bámulatos rövid idő alatt éli meg és ezáltal emelkedik fel magyarságunk az emberiség csúcsára. Gyulai érzi át legjobban a magyar írónak legfőbb küldetését, hogy önismeretre neveljen, harmoniába hozzon bennünket az élet minden körülményei között abban a benső magatartásban, amelyre szükségünk van, hogy helyünket megállhassuk e világban. Ezért nem szereti Jókai fantasztikumait. Ez az ellenérzés nem korlátolt izlés bizonyossága, hanem épen az a benső forrása, hogy Gyulai átérezte az élet és a művészet mély összefüggését és hűtlenségnek érezte azt, ha az író elhajtja az élet mértékeit és vét a belső összhang ellen, amely minden élet és minden szervezet legigazibb feltétele és bizonyossága. Ez a mérték az *igazság* s hogyan teljesítse az író küldetését, hogy legyen bírója korának és nemzetének, ha ezt a belső igazságot nem ismeri, amely megszabja az étellel szemben való állásfoglalását?

Gyulai nagy egésznek érezte a magyar lelket, a magyar belső világot. Remekműnek érezte, mint amilyen remekmű maga az élet. Ez a nagy belső egység a kiegyezés idején kezdett széttöredezni. Ezzel együtt a költő, író helyzete is mind magányosabb lesz. A költő korszerűtlenné válik és érzi küldetése súlyával együtt tehetetlenségét is. Vajda János a nemzet lelkiismeretének tekintette magát és mély

harag töltötte el, mikor 1848 nemzetét és nemzedékét nem találta már maga körül. 48 és 67, tehát a szabadságvágy maradéktalan megvalósítása és a megalkuvások álláspontja harcban állnak egymással. E belső meghasonlás áthatja az írók lelkét is. Nem állhatnak többé eszményi felfogással a nemzet élére, tehát vitáznak, töprengenek, filozofálnak, magányosan zokognak vagy istenülnek, mint Komjáthy Jenő, magányosan elmélyülnek és finomodnak, mint Reviczky Gyula. A bíráló és kijózanodás szelleme Arany Lászlót a Pegazusról a banki íróasztal mellé űzi. A sivár és kilátástalan korban Hübele Balázssal, egykor rajongó hősével együtt a költő is kijózanul, de mielőtt otthagyná a költészetet, nemes ifjúságában, megteremti a Magyar Parlagnak keserűen igaz látomását, a *Délibábok hősé*-ben.

E költők műveinek olvasásakor az a meggyőződés támad bennünk, hogy ennek a kornak a magyarsága nem várt sokat a költészettől, az irodalomtól a XIX. sz. utolsó évtizedeiben. E magabiztos nemzedék rövidlátó, a költészet helyett a jólét élvezete, a birtoklás „józan mámore“ tölti el e lelkeket. A magyar ki akarja élni magát, az irodalomban megelégszik életének tükrével, lehetőleg hízelgő tükrével, s a millenium nagyszerű eseménye csak fokozza boldog büszkeségét és vakságát a sorssal szemben. E nemzedékből hiányoznak is a nagy látók, a nagy költők, a nemzeti sors kinyilatkoztatói. A „szent nyugtalanság“ inkább csak a XX. sz. elején jelentkezik majd az írók lírai soraiban s a nemzet lelkében.

A századvég tehetséges magyar írói ennek megfelelően inkább a regény területén jelentkeznek. Keserűen bíráló hangjáért nem lehetett népszerű az a regényíró, akiben e korban a bírói küldetés leginkább testet ölt: Tolnai Lajos, a magyar regény Vajda Jánosa, aki e szellemi testvérével együtt korszerűtlen író. Annál nagyobb szeretet és dédelgetés vette körül a magyar humor halhatatlan mesterét, Mikszáth Kálmánt, a „magyar nemesség alkonyának“ íróját. Mikszáth a magyar nemesi életet rajzolja műveiben szerető megbocsátással, de küldetéses művének, a *Beszterce ostromá*-nak főhősében és cselekményében, valamint a *Nosztly fiú*-ban komolyabb húrokat penget: épen azt akarja bemutatni, hogy „a nemesség alkonya“ komoly valósággá válik, ha a magyar nemesség le nem veti a nemzeti élet korszerű követelményeivel és feltételeivel össze nem egyeztethető tulajdonságait s nem lép arra az útra, amely a nemesség megújulásához vezet: a munka nemességének útjára, amelyen a magyar épen oly jól fog boldogulni értékes tulajdonságai miatt, mint a régi úton. S ha ő a komoly átalakulás nemzetnevelési problémájában látja a nemzet igazi sorskérdését, annál inkább mondható ez Gárdonyi Gézaról, a nemzet másik nevezetes századvégi írójáról, aki tanítóból lett író s aki szintén ebben az időben bontakozott ki értékes műveivel. Az *Egri*

csillagok-kal, a hősi magyar élet rajzával, ugyancsak a XX. sz. elején lép fel, de műveinek felismerhető tartalma magyarságtudatunk erősítése *Az én falum* falusi rajzaiban, a *Láthatatlan ember* és *Isten rabjai* örökéletű korképeiben is. — Ugyanilyen komolysággal fordul Herczeg Ferenc is a magyar múlt felé, amelynek hősi vonását a jelen prózaiasságával és nemtörődömségével szemben nagy felelősségtudattal emeli ki és fejezi ki történeti regényeiben, különösen a *Pogányok*-ban, az *Élet kapujá*-ban, a *Fogyó hold*-ban. Ez a hősi vonás jellemzi nagy színművét, a *Bizánc*-ot is. E műben teljesíti a magyar dráma legjobban nemzeti küldetését e korban: a magyar lélek felrázását és megrendítését, megtisztítását jelképes, eredetileg nemzeti háttérűnek elgondolt alakjaival s cselekvényével. E kornak népszínműve, mesterkéltséggel romantikája és kiábrándult realizmusa nem követte őt ezen a hősi úton, ami természetesen semmiképpen sincs javára e többi írónak. Egyetlen fontosabb mű Rákosi Jenőnek *Endre és Johannája*, amelyben a magyar drámaírás önmagára talál, ha rövid időre is. Rákosi tulajdonképeni jelentősége azonban nem drámáiban, hanem ujságírói működésében keresendő, amelyben a magyarság lelkes harcosa és bizonyos mértékig útjelző a magyar ujságírás történetében.

Rákosi a legteljesebb típusa annak a nagy ellenzéki tábornak, amely oly elkeseredetten támadt a XX. sz. első évtizedeinek legnagyobb magyar lírai tehetsége, Ady Endre ellen. Adyban ismét szárnyat bont a magyar lírai költészet és merész lélekkel az eget ostromolja. Adyban ismét „isteni küldött”-nek, sorsküldöttnek, emberfölötti kinyilatkoztatásnak érzi magát a magyar költő s benne él a magyar élet, a magyar sors, a magyar lélek központjában. Művében a költészet ismét a nagy megvalósító, a nagy ösztönző szerepét játssza. Ez a halálosan beteg magyar költő igen közel járt oda, ahol közel vannak már a csillagok, a halál és a végtelenség. Sokszor túlzóan látja a magyar sorsot, de túlzásai mellett is ő a mi nagy figyelmeztetőnk, ő a legzordabb és legbúsabb magyar hang a mi életünkben, a magyar életben. Nem fogadhatjuk el végleges ítéletmondásnak az ő ítéletét, csak félelemnek; nem érezhetjük magunkat olyan közel a halálhoz és nem képzelhetjük el oly kegyetlennek sem az Istent, sem a magyar nemzet sorsát mint ő, de magunkra döbbenünk, lelkünkbe nézzünk, sorsunkat kutatjuk és keressük életünk és küldetésünk helyes irányát és helyes arányait. Ellenállunk Adynak, de elismerjük erejét. Gyűlöletében érezzük szeretetét, haragjában szenvedését és érezzük, hogy hitetlenségében könnyei hullanak. A magyarság egész élete, a magyar lélek teljessége a mi pajzsunk Ady elien. S akkor nem nemzetünk halálos ítéletű bíróját, hanem nemzetünk nevelőjét, kegyetlen, darabos tanítóját látjuk Adyban és a nagy szenvedők sorsát látjuk

az ő kitárt sebeiben. Legmélyebb hibáját abban látjuk, hogy önmagát tekintette a világ központjának; a maga szenvedésein, erényein és hibáin keresztül látta magyarságunkat. De mint vérbeli lírikusnak, ebben is csak sorsújtját kellett követnie. A magános ember, aki nem fogódzik a közösségben, lázadásba lendül föl, vagy révületbe szédül a nagy és félelmes végtelenséggel szemben. A nagy magányosnak újra kell szülnie a világot, újra kell magában megteremtenie a formákat és a tartalmat, míg a közösség költője, mint Anteus, megveti lábát népe életében és költészete nem halálfa, hanem életfa lesz, amely örökké virágzik és áldást hoz nemzetére. Ady nem hozott áldást ránk, átkokat szórt a magyar életre, de vannak igazságai és oly őszinteség árad belőle, amelyet csak kivételes sorsú költők sugároznak. Szenvédett százada nyers anyagiasságától és kegyetlen részvétlenségétől, de magyar látomásai mélyek voltak és szabadulni tudott mindentől, ami őszinteségében, kegyetlen igazmondásában gátolta volna. Mégis korlátozta őt kora. Látásának komor színezete mély sejtelemből fakadt, de nem jelent elítéltetést már számunkra.

A nemzet sorsával való kapcsolat a XX. sz. egyetlen magyar költőjében sem ilyen végzetszerű és ez a kapcsolat egy más magyar költőnél sem forrósodott át ilyen lelki tragédiává. Ady merész diszharmoniaja egyedülálló. Többi nagytehetségű költőinknél ez a diszharmonia nem ily kiáltó vagy megrázó. Az ellentétek kiegyenlítésére törekedtek és több megértést mutattak a múlt felé, mint Ady. Ezek között elsősorban kell megemlékeznünk Gyóni Gézáról, akinek igaz költői küldetésében a lelkesülés, a megértés és az áldozat egyesül tiszta szimfóniában, amelynek végső tételébe — akárcsak Petőfiébe — valahogy beletartozik végzetesen a költő áldozatos halála is. Gyóni magyar mítoszt teremtett vérből, szenvedésből és áldozatból, s az első világháború magyar hősei benne találták legméltóbb énekesüket, aki az élmény forróságával, a szeretet odaadásával, a hűség igazságával és az őszinteség hitével adta át magát és életét e világrengető nagy háború élményének. Gyóni nemzeti háborúnak érezte a világháborút s az előrelátás és az áldozat hősie gesztusával magaslott ki kortársai közül.

Az ő alakja hősi odaadással múlja felül a kor többi magyar költőit. A többi nem vett részt ennyi bensőséggel a nagy háborús küzdelemben, az eszmék harcát vívta s ebben látta küldetését: az emberiség iránti részvétben és a magasabb ideálokhoz való hűségben, amelyeket semmiféle háború nem pusztíthat el, mert értékvoltuktól függ az emberiség szellemi léte vagy nemléte. Ezek közül elsősorban Babits Mihály emelkedik ki hidegnek látszó művészetével, amely azonban az örök értékek hirdetője. A költőt eszményi hite és az emberiségben csalódott várakozása rideg túlzásra is ragadja, de művé-

szetének egésze ragyogó látomás a tiszta művészetéről. Férfias művészet az övé. Nem a dolgok rabszolgája, bár sokat szenved miattuk, hanem nemes szemlélő, aki korát nem találta s inkább az lett volna a küldetése, mint Németországban Stefan Georgenek, hogy kiváló közösséget teremtsen maga körül, mint munkássága életfeltételét. De nem kívánt más lenni, mint költő, művész és lelkéből, magányos és büszke lelkéből hiányzott a közösségképző erő. Akik a Baumgarten-díj után köréje tódultak, nem a lelki vonzás törvényének hódoltak, legalább is legnagyobb részben nem. Művészetében van feltétlen aszké-tikus tisztaság, de a közösségi monumentalitás kevéssé ihlette. Nemzetével való meleg kapcsolata, különösen élete késői korszakában nyilvánvaló.

A nemzet szociális kérdései keveset foglalkoztatták Babitsot. A művészet, a szépség volt a birodalma másik nagy költőnknek, Kosztolányi Dezsőnek is. Az ő küldetése is a szépségért való égés és a kifejezés genialis tökéletesítése volt. Csupa finom remegés ez a költészet, a magyar impresszionizmusnak feledhetetlen művésze. A költő édes és fájdalmas emlékezések, majd finom, mély halálsejtelmek között töltötte életét. A nagy nemzeti problémák nem ihlették. A nyelv szépségének és magyarságának azonban szinte utólérhetetlen művésze és tökéletesítője volt. Mély lélekbúvár, gyónó költő. Magyarságunkat a művészet eszközeivel mélyítette el. A költőnél talán nagyobb volt az esztéta, s Kosztolányi a magyar szépség finom kitapintásában és felismerésében szinte utólérhetetlen író. Küldetésének —' amely első-sorban mesteri prózájában mutatkozik — ez egyik legfontosabb része.

Több a magyar szín Tóth Árpád és Juhász Gyula költészetében. Tóth Árpád remekei nemcsak a költő művészetének ékességei, hanem magyar voltának benső megindulásai is. Költő-őseinek ünneplése, saját életének magyar színezete költészetét különösen a természeti háttér költői megelevenítésével a modern magyar költészet fontos állomásává teszik. Több nagyvonalúság volt benne, mint akármelyik kortársában. Művészetének belső biztonsága klasszikus magasságokba emeli költőnket, mint a nagy magyar klasszikusok tragikus, rövid életű, de művészetben méltó társát. Költői küldetése ebben a legmélyebb: magyar, modern klasszicitásában.

A magyar versszobrász mellett ott áll a magyar versmuzikus: Juhász Gyula. Számára a világ nagy zene s ennek a nagy zenének egy tiszta magyar húrját ő zendíti meg. Az Alföldet, Szegedet, a Tiszát ő halhatatlanítja újra, Petőfi után. De nem a Szabadság Alföldje és Tiszája ez már, hanem a magyar mélabúé, amely nehezen üli meg a magyar tájakat s a költő temperamentumán át érezteti ezt a rejtett bánatot. Ő azért küldetett ebbe a magyar világba, hogy ezt a rejtett bánatot érezze meg és fejezze ki. A magyar sors átérzésében finom és

mély, hidegség nélkül. Gyöngéd és közvetlen magyarsága testvéries, tiszta s álmaiban is benne van a szeretet melegsége.

Reményiknek nem adatott meg, hogy gyöngéd álmok álmodója legyen. Élete és költészete a trianoni ideálból fakadó harccal van tele. Mikor minden pusztult és Nagy-Magyarország romokban hevert, Reményik rajongó látomással, minden naivság nélküli mély hittel, a próféták lobogó vágyával, szeretetével, gyűlöletével, de szent bizton-ságával érezte a jobb idők valóságát s ennek az akkor romantikusnak látszó szent valóságnak erkölcsi, lelki feltételeit is látta: a hűséget, a türelmet, az okosságot, a termő, alkotó szeretetet. Elvették a magyartól Nagy-Magyarországot, a szent Erdélyt? Reményik egy új, erkölcsi Nagy-Magyarországot épített fel költészetében, amely nagyságban, erőben, fájdalomban és dicsőségben semmivel sem volt hátrábbvaló az igazi Nagy-Magyarországnál, mert egy élő szív, egy nagy lélek őszinteségéből, fájdalomra véréből és magasztos hűségéből teremtődött meg a halhatatlanság számára.

Költőink nem, de regényíróink a nemzet nagyobb tömegeire hatot-tak és Mikszáth, Gárdonyi, Herczeg hatása nagy. Krudy Gyula ezt a hatást nem tudta elérni. Lírai képzelete, festői hangulatai híveket szereztek műveinek, de az egyetemesebb küldetés jellemvonása hiány-zik munkásságából. Műveinek lelki háttére korának életélvező társa-dalma, amely szívesen fogadta regényei és elbeszélései főhősének, az élet kis örömeiben gyönyörködő Szindbádnak biedermeieresen natu-ralista életideálját. Ha műveinek epikai értékei fel is olvadnak ebben a lírai hangulatban, viszont maradandó értéke regényeinek és elbeszé-léseinek a magyar föld, különösen a Felvidék, a Nyírség hangulatai-nak s alakjainak rajza. — Móra Ferenc az Alföld énekesé lesz híres regényében, az *Ének a búzamezőkről* c. művében, amelyben az alföldi ember lelkébe mélyed bele, nemcsak a föld szépségét és han-gulatát fejezi ki.

Mind Krudy, mind Móra munkásságából hiányzik a monumen-talitás. MórícZ Zsigmond művészetének egészétől azonban a robusztus monumentalitást nem lehet megtagadni. Benne álmodik a legszebb, legősibb formájú magyar lélek a XX. sz. regényírói között. Valahogy Petőfi őszinte rajongása egyesül benne a naturalista művészet stílu-sával. Művei tisztulást és magunkraeszmélést hirdetnek és követel-nek. Hite nagy volt a magyar őserőben, a magyar szépségben, a ma-gyar lélekben, amelynek vétkeit is ismerte, de erényeiben igaz elragad-tatással gyönyörködött. Szociális látása könyörtelen, néha tán egy-oldalú volt, de minden szavának őszinteségéhez és magyar sorssal telítettségéhez, magyar valóságához szó sem férhet. A magyar élet csodálatos erejű megelevenítője volt. Amihez hozzáért, életre kelt, minden szépségével, de néha szennyével és bűnével együtt is. Művei-

ben sötétek az élet színei s alakjait a szenvedély és fájdalom drámai viharzása rázza meg. De Kemény Zsigmond óta senki sem érezte oly nagyra a magyar író küldetését, mint ő. — Szabó Dezső is újra a nagy életösszefüggéseket látja. Az ő küldetése az volt, hogy „felszakítsa a magyar élet sebeit“. Egyoldalúsága innen magyarázható. Elő íróink közül talán nincs egy sem, aki annyira átélte volna a magyar faj tragédiáját. Ennek az élménynek a költőnél tragikus gúny lett a következménye. Nincs Szabó Dezsőben semmi megalkuvás, semmi béke. Gúnyjával — amely sokszor igazságtalanul is sebez — fel akarja rázni olvasóit. Az *elsodort falu* c. regénye több volt, mint regény. Tett volt egy új és jobb magyar világ megvalósítása felé. Korával való keserű szembehelyezkedése, magányos sorsának küzdelmei egyre türelmetlenebbé, egyre keserűbbé és nyugtalanabbá tették Szabó Dezső felfogását. Így fejlődött magyar Swifté, akinek munkássága óriási pamflet. Célja nagy volt — bárhogy vélekedjünk is e cél megvalósításáról —: az irodalmat újra a magyar nemzet életfeltételévé, a nemzeti élet örévé akarta tenni. Küldetésének ez a nagysága.

A küldetésnek ezt a felelősségérzését örökölte tőle tanítványa, Németh László is. Ha azt vetik szemükre, hogy — különösen Szabó Dezső — többet romboltak, mint alkottak s ellenszenves beállítottságukkal nem emelkedhettek a nemzet igazi vezetőivé, akkor erre azt kell mondanunk, hogy azt az óriási feladatot, amit ezek az írók vállaltak, nem egy-két írónak, hanem egész író-nemzedéknek és velük az egész nemzetnek kell elvégezni. A nemzet megigazulásának nagy feladatát nem sajátíthatja ki magának egy-két író, úgy, hogy a többi megmarad a maga kisszerű tárgyai között. Szabó Dezső és Németh László azért lettek egyoldalúak, s azért fejlődtek ki bizonyos túlzó irányban, mert dühös ellenségek vagy kritikátlan hódolók helyett igazi munkatársakra lett volna szükségük, akik elősegítették volna a magyar élet tisztább és igazságosabb átalakulását. Azonban az ő munkásságuk nyomán a magyar író küldetése egyre világosabb lesz.

A l'art pour l'art játékaik után újra felfedezték nálunk a magyar író új felelősséget — s ez Szabó Dezső és Németh László érdeme is.

Ezt az új felelősséget azonban nem pusztán ők érezték, ha ők fejezték is ki legélesebben. Élt ez a felelősség Tormay Cécile írásművészetében és egész írói munkásságában is. Arra vállalkozott, hogy irodalmunkat helyesebb irányba terelje a Nyugat már-már nemzetközi ízű naturalizmusával szemben. Míg regényei a tökéletes művészi stílus remekei, s példaképen állnak, legnagyobb nemzeti alkotása a Napkelet c. folyóirat megteremtése volt, amelyet eleinte egyedül, majd Kállay Miklóssal együtt szerkesztett. S míg a meg nem szállt terület magyar írói mint programot hirdették a magyar írói felelősséget, íme, a megszállt területek írói már éltek és meg is való-

sitották azt, nemzeti irányban. P. Gulácsy Irén történeti regényei a magyar mult freskóit elevenítik fel nemes hagyományszeretettel, Jókaira emlékeztető elbeszélő-művészettel. A mult valósággal újjászületik az erdélyi írók írásművészetében. De az ő igazi küldetésük a jelen volt, a jelen szenvedéseit kellett feltárniok és kifejezniök az egyetemes magyarság számára. Legnagyobb szabású ebből a szempontból Bánffy Miklós *Erdélyi történet* c. trilógiája, amelyen erősen érzik a naturalista iskola és a trianoni pesszimizmus, de igazságszeretete és meg nem alkuvó kritikája bátor tette emelik művét. A jelen fájdalom izgatja Nyíró József műveit is. Az *Isten igájában* jól látszik, hogy mennyire nem magánügy többé az erdélyi írók számára az élet problémája. A regényhős tragikusan forduló, de hitében és munkájában felemelkedő élete egyetemes jelentőségű a magyarság számára. Nép-, föld-, életközelség jellemző Nyíró regényeire és novelláira. Ugyanez mondható Tamási Áronra is, azzal a különbséggel, hogy ő még mélyebben ereszkedik a magyar lélek ösztönéletébe. Viszont Nyíró sokoldalúbb és lendületesebb, benne jobban jelentkezik a mai író egyetemesebb hivatása. Tamási *Jégtörő Mátyása*, *Ábele* a székely léleknek, a székely magyarnak nehéz és csaknem példaadó útját fejezi ki. Ez az író legmélyebb húrokat a *Szűzmáriás királyfiban* üti meg. A megváltás gondolata — a szenvedéses trianoni korszak e nagyszerű eszméje — e műben jut legerősebben kifejezésre.

E művekben az író már nemcsak önmagával szemben, hanem népével és az Istennel szemben is felelősséget érez. Az erdélyi írók alkotásain át érezte meg újra a magyarság, hogy ami egy író alakjain át hat, az a nemzet igazi szelleme. És irodalmunknak ehhez a felfogáshoz hűnek kell maradnia, ha hivatását teljesíteni akarja.

Merényi Oszkár.

„A köznép azt szolgálja, aki kenyeret ad neki, s nyereségre viszi. Így a nagyok egymással háborogván, prédájokká tették nemzetöket, melynek nevevel aztán különös bűnöket fedezték.”

(Bessenyei: A magyar nemzetnek szokásairól.)

Szabolcs vármegye levéltárnokai a XIX. században

Kialakult vármegyei levéltárról, így vármegyei levéltárnokról sem igen beszélhetünk korábban, mint a XIX. században. A XVIII. századig a vármegyei igazgatás irattermelése annyira jelentéktelen volt, hogy az iratok rendszerint elfértek az alispán lakásán őrzött levelesládában. Az iratanyag csak a XVIII. században kezdett megszorodni, ekkor kezdődött az iratok lajstromozása, segédkönyvek készítése és ekkor merült fel most már az így felszorodott anyag állandó elhelyezésének, majd kezelésének a kérdése. Az 1723. évi 53. tc. állandó megyeháza építését, az 1729. évi 25. tc. az iratoknak és segédkönyveknek évenként a vármegye levéltárába való beszolgáltatását rendelte el. Az 1752. évi főispáni utasítás megbizta a főispánokat a levéltárak ellenőrzésével és kötelezte őket arra is, hogy gondoskodjanak a vármegyei levéltárak rendezéséről.¹ Az 1764/5. évi 11. tc. már nemcsak a főispánoknak, hanem az universitásoknak is kötelességévé tette a megyei levéltárak ellenőrzését. 1785-ben pedig az udvari kancellária elrendelte, hogy a megyék a regisztrálást és a segédkönyvek vezetését csak esküt tett egyénekké végeztessék.² A fejlődésnek további természetes folyamánya volt az, hogy a XVIII. század második felében a megyék a levéltár vezetésére külön tisztviselő engedélyezését kérték a helytartótanáctól. Először 1769-ben Udvarhely vármegyétől kívánta meg az uralkodó, hogy szakembert állítson a levéltár élére. „Az iratok kezelője pedig — olvassuk a kancellária leíratában — ezentúl csak regisztrátor lehet, még pedig olyan, aki Bécsben végezte tanulmányait és a közjogban jártas.”³ — A XVIII. század végére a legtöbb megyében már az a helyzet, hogy megyeháza megépítésével a levéltár állandó elhelyezést kapott, külön archivarius (regisztrátor) beállításával pedig a levéltár kezelése is biztosított.

A levéltár és a levéltárnoki állás kialakulása nagy vonásokban Szabolcs vármegyében is ezeken a fejlődési fokozatokon ment keresztül. A vármegye „actainak conservatiója”-ról először 1693-ban Zichy István főis-

¹ Liber Regius XLII. 572.

² Országos Levéltár Kanc. lt. 3521/1785.

³ U. o. Erd. kanc. lt. 41/1769.

pán ír,¹ a levéltárról pedig először 1743-ban történik említés Szűnyogh Ferenc levéltár rendezésével kapcsolatosan.² Néhány évvel később, 1748-ban, Csákány Tamás főjegyző kidolgozta a levéltár újabb rendezésének a szabályait is,³ a levéltár rendezésére azonban csak a század második felében került sor. Schemberger Ferenc vándorlevéltárnok rendezte a vármegye levéltárát 1767-től egészen 1786-ig. Erről a rendezésről jelentette a vármegye főispánja 1772-ben az uralkodónak, hogy a levéltár 1335—1701. évi iratai már rendezve és lajstromozva vannak (az 1335—1550. évek közötti időből csak néhány oklevél és oklevélmásolat maradt fenn), a rendezés pedig tovább folyik.⁴ Közben Nagykállóban felépült a megyeháza s így a levéltár is állandó otthonhoz jutott.⁵ A levéltár rendes elhelyezésével, az iratok részbeni rendezésével 1786. után Szabolcs vármegyében is felmerült már a levéltár szakszerű kezelésének és vezetésének a kérdése.

Míg 1769-ben a helytartótanács még azt írja, hogy a vármegyei levéltár kezelése és konzerválása a főjegyzői tisztség ügykörébe tartozik, amiért külön díjazás nem jár, 1773-ban már — mivel a levéltári munka jelentős felszaporodásával a főjegyző e munkát nem tudta ellátni — javasolta a vármegyei másodaljegyzői állás megszervezését azoknál a vármegyéknél, ahol a levéltár már rendezett. II. József alatt ez a másodaljegyzői állás lajstromozói állássá szerveztetett át, a század végén pedig ezt a munkakört a legtöbb megyében, mint külön tisztviselő a levéltárnok vette át.

Szabolcs megyében először 1790-ben választottak levéltárnokot.⁶ Az első levéltárnok *Hriankay János* volt.⁷ Működéséről közelebbi adataink nincsenek, rövid ideig is viselte ezt a tisztséget, a következő évben, 1791-ben, már lemondott állásáról.⁸

Utóda *Tunyoghi Szűcs János* már huzamosabb ideig (1791—1805) állott a vármegyei levéltár élén. 1791-ben „az méltóságos és tekintetes rendek által választatott — írja br. Splényi főispán — következőképpen az akaratommal is törvényes regestrátornak tétetett.”⁹ Megálasztása után a főispán elrendelte, hogy „minden további halogatás nélkül az tör-

¹ Szabolcs m. lt. 1693. fasc. 111. nr. 38.

² U. o. 1743. fasc. 44. nr. 360.

³ U. o. 1748. fasc. nr. 28.

⁴ Századok 1903. évf. 744. l.

⁵ Borovszky S.: Szabolcs megye Bpest, 1900. 154. l. — A vármegye-háza építését 1769-ben fejezték be.

⁶ Föglein A.: A vármegyei levéltárak Mária Terézia korában. Levélt. Közl. 1935. évf. 165. l.

⁷ U. o. 169—170. l.

⁸ Szabolcs m. lt. 1790. fasc. 5. nr. 408.

⁹ U. o. Prot. 1. fol. 148. és 117.

¹⁰ U. o. 1791. fasc. 7. nr. 298. és 449.

¹¹ Szabolcs vm. lt. 1791. fasc. 7. nr. 471.

vényes hitnek formulája szerint az említett regesfrátor eskettessék fel, nemkülönben az archivum kulcsának kezébe való adatásával arra szorítassák, hogy az Leveles Tár Házában még rendetlen levő actákat mentől hamarabb rendbe szedje, ezenkívül a maga kötelességének is minden részben tökéletesen eleget tenni igyekezzen”.¹ Szűcs a levéltárnoki esküt 1791. júl. 27-én letette és a levéltár vezetését átvette.² Mivel ekkor még külön levéltárnoki eskümintá nem volt, amint a megye írja a főispánnak, „Hazánk törvényeiből semmi utasítást nem vehettünk, készítettünk egyet és arra nevezett Szűcs Jánost megeskettük”.³

Szűcs személyi adatait, származását, képzettségét nem ismerjük. Levéltárnoki munkásságába némi betekintést engednek a főispánhoz benyújtott jelentései (1795-ből és 1802-ből), amelyekben részletesen vázolja a levéltár akkori állapotát és felsorolja az elvégzendő feladatokat is. Az 1795. évi jelentésben megállapítja, hogy az 1335—1767. évek anyagát Schemberger „bona methodo optime” regisztrálta, a későbbi anyag azonban csak részben lett regisztrálva, nem lett időrendi sorrendbe szedve és a kezelést megnehezíti, hogy különböző helyeken fekszik. Ezeknek az iratoknak a regisztrálása, rendezése, továbbá az 1787—1790. évi anyagnak németről latinra fordítása, azok a főbb feladatok, amelyek megoldásra várnak és amely munkáknak a végzéséhez külön segéderőt kért.⁴ A megye e jelentést jóváhagyólag tudomásul vette és utasította a főjegyzőt, hogy a következő közgyűlésig megfelelő segéderőt szerezzen. Az 1802. évi jelentésében nagyrészt megismétli az 1795-ben mondottakat, de hozzáteszi, hogy „az akkori állapota az archivumnak annyiban változott, hogy most már az acták nem 3. helyen, hanem 2 egymás mellett lévő szobában vagynak rakva”. „Mihelyt ezek meglesznek — írja jelentésében — és egy adjunktus resolváltatik, nemkülönben egy hites hajdú az archivum ajtója mellé rendeltetik, mint más vármegyékben, azonnal jó rendbe lesz az egész archivum”⁵ A második jelentésből tehát arra következtethetünk, hogy segéderő hiányában 1802-ig

¹ U. o.

² U. o.

³ U. o. A levéltárosi eskü szövege a következő volt: „Ego N. N. juro per Deum vivum. Quod ego officio registratoris cum requisita diligentia fungi studebo, huncque in finem elenchum actorum publicorum juxta normam mihi praescriptam accurate ducam, acta fideliter conservabo et custodiam nec illa ulla ducam ratione vitiabo et annihilabo, aut per alium vitiari et annihilari permittam, neminique unquam in origine extradabo aut me sciente surripi admittam, sed neque paria eorundem sub lecta propria absque scitu dominorum notariorum cuipiam acta protocollo publico non illata, et minus genuina actis publicis ulla ratione immisceantur, et in omnibus rebus fidei meae commissis fidelem operam praestabo. Sic me Deus adjuvet.”

⁴ Szabolcs vm. lt. 1795. fasc. 11. nr. 289.

⁵ U. o. 1802. máj. 15.

a felsorolt levéltári munkákat nem tudta vagy legalább is csak igen kis mértékben tudta elvégezni.

1805-ben a „levéltár gondviselője“ elhalálozván, a megye közgyűlése a pályázók közül *Kádas János* táblabíró, a főispán titkárát ajánlotta első helyen kinevezésre.¹ A főispán Kádast regisztrátorra és „registrans notáriussá“ kinevezte,² aki azonban a tisztséget nem sokáig viselte, (1805—1810), mert 1805-ben a nemesi felkelésben mint „compániás kapitány“, 1809-ben pedig, mint „százados kapitány“ vett részt.³ 1810. jan. 17-én „váratlan környüállásokra“ való hivatkozással már leköszönt állásáról.⁴ A levéltár élén töltött rövid idő ellenére a megye által működéséről kiadott testimoniálisban azt olvassuk, hogy „azon hivatalába, melyet a mai napig folytatott, úgymint leveles tárunk gondviselésébe oly híven eljárta, hogy benne vetett bizodal munkát nevelte s mind végig megtartotta.”⁵

Kádas lemondása után a megye azonnal gondoskodott az utód kijelöléséről. Amidőn a főispánt a lemondásról értesítették, egyidejűleg már jelöltjüket is közölték. „Nemzetes Vályi Sándor atyánkfia — írta a megye a főispánnak — azalatt míg nemzetes Kádas János kapitány a Haza védelmében fáradozott, ezen hivatalban annyira megnyerte tetszésünket, hogy ezen kincsünknek állandó reábizását és ezen hivatalba való megerősítésének Excellenciád előtt való kikérését határoztuk.”⁶ A főispán *Nagykéri Vályi Sándort*, aki már évek óta a megye esküdtje is volt, „regisztrátor archivarius”-sá kinevezte. Vályi 1810-től 1834-ig volt a megye levéltárnoka. Személyére vonatkozólag közelebbi adatok nem maradtak fenn, levéltárnoki működését leginkább jelentéseiből ismerjük. 1811. jún. 18-án betérjesztett jelentése szerint a levéltár iratai egészen 1811. máj. haváig regisztráltattak és 1807-ig vannak elenchizálva, mégpedig külön a Statistico-Politica, Juridica, Criminalia és a Productionalia. 1818. szept. 14-én a főispánnak tett jelentésében már részletebben számol be a levéltár állapotáról. Az 1800 év előtti anyagra vonatkozó jelentése teljesen megegyezik Szűcs 1795., illetve 1802. évi jelentésével, még a feladatokat is teljesen Szűcs szerint sorolja fel. Az újabb anyag, 1807-től még elenchizálatlan és rendezetlen. Ezt a munkát azonban egyedül nem képes elvégezni, ehhez allevéltárnok és írnok engedélyezését kéri. Alatta történt az első kisebb arányú selejtezés. 1831-ben „a levéltárban található szükségtelenebb írásdarabok kítakarítására“ a főjegyzőt kérte kirendeltetni.⁷

¹ Szabolcs m. lt. 1805. fasc. 5. nr. 287.

² U. o. Prot. 1805. fol. 148. nr. 14.

³ U. o. 1810. fasc. 10. nr. 5.

⁴ U. o.

⁵ U. o.

⁶ U. o. 1810. fasc. 10. nr. 5.

⁷ U. o. 1831. 35. jkv. 196. lev. 228. sz.

Vályi idejében rendelte el a megye, hogy jövőben iratokat a levéltárból csak nyugta ellenében lehet kiadni. A levéltárnokot pedig utasította, hogy mutassa ki a levéltárban fel nem található iratokat.¹ Alatta történt intézkedés a földabroszok részére külön almárium beállítására is.² Ugyancsak ebben az időben kérte a megye a kancelláriától az allevéltárnoki állás engedélyezését.³ Vályi 1829-ben már, öregségére való hivatkozással lemondott állásáról, de a megye „addig míg alkalmas individuum akad viselje” megjegyzéssel visszatartotta.⁴ 1834-ben azután ismételt kérelmére felmentették állásától, amelyről pedig olyan nagy szeretettel jegyezte meg, hogy „többrendbeli hivatalos foglalatosságaim között legkedvesebb foglalatosságom volt ezen regisztratori hivatalomnak folytatása.”⁵

Utódjául a megye három jelöltet terjesztett a főispán elé: Márczy Lászlót, aki már 5 esztendeje dolgozott a levéltárban.⁶ Kis Mihályt és Vályi Károlyt.⁷ 1834. ápr. 14-én gr. Teleki József főispán *Márczy Lászlót* nevezte ki levéltárnokká.⁸ Személyéről, de még hivatali működéséről is alig tudunk valamit. Több adat van allevéltárosi idejéből, mint abból az időből (1834—38.), amidőn vezetője volt a levéltárnak. Nagyobb változás a levéltári rendben — a magyar nyelv bevezetésén kívül — alatta nem történt. A lajstromozatlan anyag azonban eléggé felszaporodhatott, mert 1837-ben a megye hozzájárult, hogy erre a munkára egy pengő forint napidijért segéderőt — Ferentzy Lajost, — felvegyen.⁹

1838-ban megváltozott a levéltárnok kinevezésének rendje. Míg eddig a megye csak jelölt (egyet, legtöbbször hármat) és a főispán nevezte ki a levéltárnokot, addig 1838-tól kezdve a közgyűlés választja a levéltárnokot is. 1828-ban különös érdekességet adott a választásnak, hogy a három jelölt közül nem az eddigi levéltárnokot, Márczy Lászlót, hanem *Kausay Károlyt* választották meg közfelkiáltással.¹⁰

Kausay ugyancsak három évig (1838—41) vezette a levéltárat. Működése idejéből csak azt tudjuk, hogy a levéltár rendezetlensége miatt a megye a rendezés irányítására és ellenőrzésére külön levéltári bizottságot

¹ U. o. 1832. 36. jkv. 335. lev. 1976. sz. és 1833. 37. jkv. 10. lev. 26. sz.

² U. o. 1833. 37. jkv. 134. lev. 951. sz.

³ U. o. 1832. fasc. 32. nr. 772¹/₂.

⁴ U. o. 1829. fasc. 29. nr. 489.

⁵ U. o.

⁶ adjunctus archiváriussá 1830-ban nevezték ki (Szabolcs vm. II. 1830. 34. jkv. fol. 321. nr. 188; ugyanebben az évben vice-archiváriusként is szerepel (U. o. 1830. Prot. 34. fol. 384. nr. 175). 1831-től ő végezte a levéltári iratoknak magyar nyelven való lajstromozását (U. o. 1831. 35. jkv. 8. lev. 4. sz.).

⁷ U. o. 1834. fasc. 34. nr. 196.

⁸ U. o. 1834. fasc. 34. nr. 339.

⁹ U. o. 1837. 37. cs. 553. drb.

¹⁰ U. o. 1838. évi jkv. 1156. sz.

küldött ki, amelynek tagja volt a főjegyző, főügyész és két táblabíró.¹ Ilyen levéltári bizottság (1819-től kezdve) már több ízben is működött.²

1841. aug. 5-én *Ferentzy Lajost* választotta meg a közgyűlés levéltárnoknak, aki már *Márczy* idejében is segédkezett a levéltárban.³ *Ferenczy* is csak három évig volt a megye levéltárnoka (1841—44.), megválasztásakor foglalkozott először a megye a levéltár átadásának a kérdésével. Az átadásról a következőképen határoztak: „A hosszabb vitatás után is teljesen meggyőződve a megye közönsége, hogy a levéltárnak tökéletes által adása nem eszközölhető, a levéltár rendbeszedésében munkálkodó küldöttségre bízott ezúttal a legcélszerűbbnek találandó által adása”.⁴ Amint a fentiekből kitűnik a vármegyei levéltár átadását száz évvel ezelőtt éppen úgy nem tudták meghatározni, mint ahogy ma is teljesen tisztázatlan ez a kérdés.

A levéltári munka ebben az időben már lényegesen megszaporodott. Bár korábban is felmerült az allevéltárnoki állás rendszerezésének a kérdése, a kormányhatóságok az új állást mindezeideig nem engedélyezték. *Ferentzy* idejében ismét felmerült a kérdés,⁵ azonban most már nem csak az allevéltárnoki, hanem az irnoki állás rendszerezését is kérték.⁶

1844-ben újabb személyi változás következett be a levéltár vezetésében. *Sulyok Dánielt* választották meg (1844. nov. 28-án) levéltárnoknak.⁷ *Sulyok*, a levéltári küldöttség ellenőrzése és bizonyos irányítása mellett,⁸ teljesen rendbeszedte a levéltárat. A régebbi évekről felgyűlemlett lajstromozatlan iratokat lajstromozta, az elenchusokat elkészítette és az egész anyagot rendezte. Úgy látszik segéderő is állott rendelkezésére, legalább is erre enged következtetni egy 1845. évi adat a levéltári irnok rendszerezéséről.⁹ Munkája elismeréseképpen, a megye ajánlására,¹⁰ gr. *Teleki József* főispán 1845. dec. 10-én táblabíróvá ne-

¹ U. o. 1838. évi jkv. 1170. sz.

² U. o. 1819. fasc. 19. nr. 988., 1836. 40. jkv. 164. lev. 906. sz.

³ U. o. 1841. évi jkv. 1218. sz.

⁴ U. o. 1841. évi jkv. 1243. sz.

⁵ U. o. 1843. 47. jkv. 1438. sz.

⁶ U. o. 1844. 44. cs. 489. sz.

⁷ U. o. 1844. évi jkv. 208. sz.

⁸ U. o. 1845. 49. jkv. 208. sz.

⁹ U. o. 1845. 49. jkv. 791. sz.

¹⁰ A vármegye előterjesztésében a következőket olvassuk: „Előterjesztvén, hogy levéltárnok *Sulyok Dániel* a levéltárba több évekről lajstromozatlan volt irományokat egészen e folyó évi június 2-iki közgyűlési irományokig lajstromozta s a levéltár rendbeszedésébe példás szorgalmat fejtett ki, — amennyiben már több levéltárnokok is táblabírói cízzel díszesítettek, de különben is több alkalmakkal helyben lakó táblabírákra a megyének szüksége van, — a nevezett levéltárnokot táblabíróvá neveztetés végett a főispán úr ökegyelmességének ajánlani kellene; — ajánlatni rendeltetik”. U. o. 1845. 45. cs. 1532. drb.

vezte ki.¹ Sulyok természetesen megmaradt levéltárnoknak is. Hogy meddig viselte ezt a tisztséget pontosan megállapítani nem tudjuk. A szabadságharc alatt még a levéltár élén állott,² a szabadságharc levereése utáni időből azonban csak arról tudunk, hogy érdemeire, valamint arra való hivatkozással, hogy politikával soha nem foglalkozott azt írta a főispánnak, hogy „megvagyok győződve Méltóságodnak mind igazságszeretetéről, mind arról, hogy tőlem az érintett szobának elhagyását kívánni nem fog méltóztatni.”³ Személyéről és működéséről ez egyébként az utolsó adat. Valószínű, hogy a többi megyei tisztviselővel együtt őt is felfüggesztették állásától.

1849-től 1861-ig a levéltárra, a levéltári anyag sorsára és így természetesen a levéltárnok személyére vonatkozólag sincs biztos adatunk.

¹ U. o. 1846. 50. jkv. 98. sz.

² 1848-ban a Haza felségélyezésére felajánlott arany- és ezüstneműek összegyűjtésére kiküldött bizottság tagja (Szabolcs vm. lt. 1848. evi június hó 5-iki közgy. jkv); 1849. jan. 3-án pedig egy lovas csapat felszerelésére szükséges pénzek kezelésével bízták meg. (U. o. Bizottsági jkv. 1849. jan. 3.)

³ A főispánhoz intézett levele a következőképpen szól: „Midőn felsőbb rendeletekre magamat a forradalom alatti magaviseletre nézve Nagyságod előtt igazolnom kell, azt hiszem, e feladatnak leginkább megfelelek, ha Nagyságod megengedi, hogy saját tudomására hivatkozzam. Mióta a megyei pályára léptem előbb őrnöki, aztán levéltárnoki hivatalom a Nagyságodéval, mint jegyzőivel folytonos érintkezésben állott, vagy méginkább annak kiegészítő részét tette, s így politikai életem Nagyságod szemei előtt tárva van. Azóta sok színű tollak tarkáztak e megye politikai mezején, s mondja meg Nagyságod: tűztem-e fel valaha egyiket, s mind amellett volt e párt melynek bizalmával nem dicsekedhettem volna. S ez minden túlságos szerénykedés félretételével bevallva — azt hiszem, nem egyébnek szüleménye volt, mint mérsékelt gondolkodásomnak, mely a politikai pártok túlsúlyaitól borzadva, az ami bennök az emberiségnek, királynak és hazának hasznos s üdvös volt, becsülni s tisztelni megtanulta. Midőn én e megye levéltárát átvettem, százados rendetlenségek rendbeszedése tűzetett ki teendőimül, s Nagyságod tudja, hogy én az 1844-ik évtől kezdve s így alig 6 évek leforgása alatt e fáradalmas munkának megfeleltem s levéltárunk ma lehető legjobb rendben van, s azt hiszem, e folytonos munka mellett politizálnom még akkor sem lehetett, ha talán az szenvedélyes hajlamom lett volna. Innen van, hogy közgyűléseken nem szónokoltam, s nem is emlékszem, hogy politikába egyéb részt valaha vettem volna, minthogy a gr. Dessewffy Emil által szerkesztett Világnak egykor levelezője voltam.

A levéltár négy falai közé nem hathat azon hév, mi a politikai mozgalmakat forrásba hozza, s a levéltárnok, mint a sirásó, részvét és különbség nélkül rakja be hideg luculusaiba a nagyszerű események holt betűit, s ha talán az elhanyagolt szerencsétlen pár évek ábrándozásaiba részvéttel vádoltathatnám, az nem lehetne egyéb, minthogy ez időszakban a Kormány szavait épen úgy alphabetice kezeltem, mint azelőtt a helytartótanács higgadt intézményeit. A levéltárnok minden percben századok múltjával van érintkezésben, s kis compendiumiban áll előtte a nagy leczke — az események múltékonysága. Levéltárunk régibb a Felső Ausztriai Ház itteni uralkodásánál is és csak azóta is sok színű politikai fergetegek vonultak át e Haza s e megye egén, s azokból alig maradt meg egyéb a levéltárban, mint a lajstrom, s a tudat, hogy a Dicsőséges Ausztriai Ház él és uralkodik. Alig lehetne nevetségesebb, mint egy levéltárnok, ki annyi századok eseményei birtoká-

A vármegye levéltárnokáról újból csak 1861-ben, a megyei autonómia ideiglenes visszaállításakor történik említés. 1861. jan. 29-én *Kiss Gábort* választották meg levéltárnokká.¹ A megelőző időre, a régi levéltári leltárakban csupán azt olvassuk, hogy *Kiss Dömsödi Károlytól* „mint előttem volt levéltárnoktól“ vette át a levéltárat. *Kiss* első ízben rövid ideig viselte a levéltárnoki tisztsége. Az autonómia újabb felüggesztésekor 1861. nov. 25-én elkészítette már a levéltár átadási jegyzékét, de csak 1862. jan. 16-án adta át a levéltárat jegyzék kíséretében utódának *Tregjár Pálnak*.² *Kiss* azonban már egy jan. 8-ról keltezett iraton, mint volt levéltárnok szerepel.

1862—1865-ig, de lehet, hogy egészen 37-ig *Tregjár Pál* volt a levéltárnok, akit természetesen nem a megye választott, hanem kinevezéssel nyerte el hivatalát.³ Munkásságát közelebbről nem ismerjük. Még 1862-ben elkészítette a peres iratok jegyzékét, ettől kezdve 1865-ig nincs is említést róla, ekkor is csak neve szerepel kiadott másolaton.

1867-ben az alkotmányos élet helyreállításával, az első megyei választáson, újból *Kiss Gábort* választották meg, most már főlevéltárnokká, *Szatmáry Ferencet* pedig allelevéltárnokká.⁴ A főlevéltárnok fizetését ekkor 500 frt-ban, az allelevéltárnokét pedig 400 frt-ban állapították meg. *Kiss* másodszer tíz évig viselte ezt a tisztséget. 1877-ben halt el, amikor is a megye az özvegynek „tekintetbe véve a megyénél főlevéltárnoki minőségben számos éven át töltött szolgálatát és 2 neveletlen gyermekét” segélyt adott.⁵ *Kiss* idejéből magáról a levéltárról, a levéltárban végzett munkáról adat egyáltalában nem maradt fenn.

Utódának 1877. dec. 20-án *Újlaky Györgyöt* választották meg főlevéltárnokká, ugyanekkor nevezte ki a főispán Erdélyi Antalt allelevéltárnokká.⁶ Újból szabályozták az illetményekeket is. A főlevéltárnok évi fizetése 800 frt, lakbére 100 frt, az allelevéltárnok fizetése pedig 600 frt. lakbére 100 frt-ban állapított meg.⁷

Újlaky idejében a levéltár elhelyezése is megváltozott. A megye-

ban a múlt parányi korszakoktól valami nagyot várt, s a lajstromba a K. betűnek nagyobb nyomatékot adott volna, mint akár az R-nek, akár a B-nek.

Ezekből látni fogja Nagyságod, hogy ily gondolkozással én nagy forradalmi ember nem igen lehettem, s a még azelőtt elfoglalt hivatalos állásomat a forradalom alatt hű jobbagyságon bizonyítására elhagynom, ha a megyei ismételt határozatok ellenére szabad lett volna is, se szükségesnek, se célszerűnek nem láthatam, ha különben több évi szakadatlan munkáim sikerét az akkori zavarok közt egyszerre dugába dőlni nem kívántam”. (Szabolcs vm. lt. Régi levéltári leltárak. Sulyok iratok.)

¹ U. o. 1861. évi jkv.

² U. o. Régi levéltári leltárak. 1862. évi iratok.

³ U. o. Polg. tvsz. 1907/1865.

⁴ U. o. 1867. évi jkv. május 2.

⁵ U. o. 1877. évi jkv. november 27.

⁶ U. o. 1877. évi jkv.

⁷ U. o.

székhelye Nagykálló helyett Nyíregyháza lett és így a többi megyei hivatalokkal együtt 1879-ben a levéltár egy része, az 1848 utáni anyag átjött Nyíregyházára. A többi iratok átszállítására Újlaky 1894-ben tett javaslatot az alispánnak, a tényleges átszállításra azonban csak utóda alatt 1895-ben került sor.¹

A megyei hivatalok Nyíregyházán először a mai városháza épületében nyertek elhelyezést, mégpedig az épület jobb szárnyában, emeleten ten az alispáni hivatal, földszinten a megyei árvaszék. Az épület balszárnyában a kir. törvényszék és kir. járásbíróóság volt elhelyezve. A vármegyei levéltár viszont a városháza udvarán levő épületbe került. Mivel az itt levő helyiségekbe nem fért el az áthozott anyag, a régebbi iratokat a pincében helyezték el. A levéltár itt is maradt 1899-ig, az új vármegyháza felépüléséig.

Az iratok átszállítása Nagykállóból 18 napot vett igénybe, 6 szállítószekér naponként kétszer is megfordult. Az átszállítást maga a főlevéltárnok ellenőrizte.

A levéltári anyag első részének az átszállítása után, főképp az elhelyezési nehézségek miatt, 1880-ban felmerült a levéltár selejtezésének kérdése. Újlaky 1880. aug. 21-én a selejtezéssel kapcsolatosan a levéltárról részletes jelentést tett az alispánnak. "Az 1849-ik év előtti iratok, megvizsgálásom és megfigyelésem után, — írja Újlaky, — kivételével a számvevői s szolgabírói iratoknak, már át voltak vizsgálva s ezek rendszeresen csomagolva, sorkönyvezve lévén, kisejtezése szükségtelen, csak koronkénti rendezése fog időt igénybe venni."² Szerinte selejtezésre kerülne: az abszolutki cs. kir. m. törvényszéki, társbíróági, városi kiküldött bíróági bűnügyek; cs. kir. megyefőnöki, cs. kir. szolgabírói, szükségtelen, legnagyobb részben elévült iratok; hadi, házi adóra vonatkozó számadások; cseléd- és vándorkönyvek, melyeknek jegyzékét — a mennyiség megállapítása céljából — mellékelten be is terjesztette. Az itt felsorolt átszejtezendő anyagot kb. 30—32 m³-re, a csomagok számát 3—4000 becsülte.

Az alispán a jelentést felterjesztette a belügyminiszterhez. Mielőtt a belügyminiszter jóváhagyta volna a selejtezést kérdést intézett a megyéhez, hogy a selejtezést napidíjasok elvégezhetnék-e? Újlaky, illetve a megye azt válaszolta, hogy igen (1 napidíjas és 1 szolga elég), de a

¹ U. o. 7084/1894.

² „a megyei levéltárnak Nagykállóból Nyíregyházára lett átköltöztetésével a jelenlegi levéltári helyiség szűk volta miatt — jelenti Újlaky — oiy helyzetbe jöttünk, hogy a már Nagykállóból áthozott iratokat behelyezni nem tudván, felhasználtuk a levéltár előszobáját. fel egy egészen sötét és penészes szobát, melybe vagynak a megyei régi emlékképek is, továbbá egy árvaszéki előadó szobájának egy részét is igénybe vettük, mindezek mellett magában a levéltárban egy asztalt, melyre a kikeresett csomagot tehesük, behelyezni nem tudtunk még így is több láda irat van kibontatlanul.” U. o. 7552/1879.

német nyelv tudása feltétlenül szükséges.¹ A belügyminiszter 1880. nov. 4-én jóváhagyta a selejtezést, azzal a meghagyással, hogy 1711. év előtti anyag egyáltalában nem selejtezhető, nem selejtezhettek a történeti szempontból értékes iratok, a peres iratokból pedig csak a 32 évnél régebbiek.²

A selejtezést 1880. máj. 16-án kezdték el és 1882. jún. 15-én fejezték be. Ezalatt az idő alatt kiselejtezték 223,146 darab iratot. A selejtezésnél Sloff János ügyvéd, mint napidíjas segédkezett. Még selejtezés közben 1881. szept. 16-án jelentette Újlaky az alispánnak, hogy az 1335—1849. évi anyag teljesen rendezve van és már kiselejtezték a Nyíregyházán és Kisvárdán fennállott cs. kir. járásbirósági, cs. kir. szolgabíró-sági iratok közül az 1850—60. évi közigazgatási, kihágási és vegyes ügyeket, összesen 37,756, illetve 3607 darabot.

Bár a selejtezést már 1882-ben befejezték, a kiselejtezett anyag sorsáról csak 1892-ben történt intézkedés. 1892. április 27-én Újlaky bizottság kiküldését kérte a kiselejtezett iratok jegyzékének az átvizsgálására. A közgyűlés máj. 12-én úgy határozott, hogy mivel a pincében elég hely van és mivel a kiselejtezett iratok között több fontos adatot tartalmazó okmány is maradhatott, a kiselejtezett iratok megsemmisítéséről egyelőre nem intézkedik.⁴

1883-ban a közigazgatási ügydarabok irattározása is a főlevéltárnokra bízott. Újlaky az irattározásra külön ügyviteli szabályzatot készített, amit az alispán 1883. márc. 7-én jóváhagyott. E szabályzat szerint „ iratok osztályokba irattározatnak, mely osztályok a tárgyak szerint alakítva római számokkal jelöltetnek.” Újlaky a következő osztályokat állította fel:

- I. Törvények, szabályrendeletek, kormányzati és szervezési ügyek.
- II. Szolgálati és személyzeti ügyek.
- III. Megyei háztartás, megyei alapok, adó- és jövedéki ügyek.
- IV. Közlekedési ügyek és úti alap.
- V. Katonai ügyek.
- VI. Kórházi ügyek és betegápolási alap.
- VII. Egészségügyi ügyek.
- VIII. Egyházi-, iskolai-, statisztikai és jótékonyági intézetekre vonatkozó ügyek.
- IX. Gazdászati-, földművelési-, állattenyésztési és egészségügyi-, erdőszeti-, halászati és vadászati ügyek.
- X. Kereskedelem és iparügy

¹ Szabolcs vm. lt. 19/1884. II.

² B. M. 47532/1880.

³ Szabolcs vm. lt. 19/1884. II.

⁴ U. o. 66/1892. XIII.

XI. Rendőri ügy.

XII. Nyíregyháza város és megyebeli községek ügyei.

XIII. Vegyes ügyek.

XIV. Közigazgatási bizottsági ügyek.

XV. Erdészeti bizottsági ügyek.

XVI. Központi választmányi ügyek.

XVII. Kihágási ügyek.

Az irattározási rend 1883-ban tehát teljesen megváltozott és az új beosztás 1902-ig maradt érvényben.¹

Újlaky 18 évi főlevéltárnoki szolgálat után munkaképtelenségére hivatkozva nyugdíjazását kérte. A megye, kérésének eleget téve — nyugdíját fizetésének 54⁰/₀-ban állapítva meg — 1895. jan. 1-től nyugdíjazta.² Személyében kétségtelenül az első olyan főlevéltárnok távozott a vármegyei levéltár éléről, aki pályáját hivatásnak tekintette.

Erdélyi Antal allelevéltárnok működéséről közelebbit nem tudunk. Még 1890 előtt elhalt, mert 1890. okt. 15-én a közgyűlési jegyzőkönyv szerint már Bónis Zsigmond az új allelevéltárnok. Bónis is, — Szabolcs megyében az utolsó allelevéltárnok, — csak 1892-ig volt ebben az állásban, mert 1892. dec. 30-án már, mint a megye főpénztárnoka szerepel. Végeredményben Szabolcs megyében sem szűnt meg az allelevéltárnoki állás, csak átalakult — hisz munkája kezdettől fogva csaknem kizárólag az volt — irattárnoki állássá. Ez egyébként megfelel annak a fejlődési folyamatnak, amely a levéltár és az irattár szétválasztásával, főképp ezekben az időkben, a múlt század végén bekövetkezett.

A két hivatal fokozatos szétválasztásával megkezdődött a levéltár és az irattár vezetői között is az a szétválás, amely törvényesen erősebb kihangsúlyozást először 1883-ban kapott. Az 1883. évi I. tc. 13 §-a szerint megkövetelendő a vármegyei fő- és allelevéltárnokoktól „minimumként az országos levéltári kezelő-tisztviselőkre megállapított képzettség”, ami viszont a gimnázium elvégzését és a levéltári kezelési szakvizsga sikeres letételét jelentette. Szabolcs megyében ez a változás Újlaky nyugdíjazása után jelentkezett először.

A főlevéltárnoki állásra Újlaky nyugdíjazása után négy pályázó jelentkezett, Molnár Mihály szentesi, Mikecz István gávai, Márky Elek nyíregyházi és Pázmány Lajos dési lakosok. Mivel azonban a törvényesen előírt képesítéssel egyik sem rendelkezett, a főispán 1895. márc. 16-án helyettes főlevéltárnokká *Márky Elek* eddigi irattárnokot, helyettes allelevéltárnokot nevezte ki, azzal a meghagyással, hogy a levéltári kezelési szakvizgát záros határidőn belül köteles letenni.³ A belügyminiszter Márkynak a vizsga letételére 1896. júl. 15-ig halasztást adott, mivel

¹ Szabolcs vm. lt. 41/1883. I.

² U. o. 393/1894. II.

³ U. o. 3975/1895.

azonban a vizsgát eddig az időpontig nem tette le, 1893. júl. 24-én kénytelen volt állásáról lemondani.¹

Azalatt a rövid idő alatt, amíg Márky állott a levéltár élén, áthozták (1895. ápr. 17-től máj. 10-ig) Nagykállóból a még ottmaradt 1848. év előtti iratokat.² Az áthozott anyagból mindazt, ami nem tartozott a szigorúan vett levéltári anyaghoz (Krucsay pallos, zászlók, érmék stb.) átadta Márky, a múzeumban való megőrzés céljából, Jósa Andrásnak.

Márky lemondása után az állás végleges betöltéséig a főispán helyettes főlevéltárnokká 1896. október 6-án *Inczédy Lajost* nevezte ki.³ Inczédy a levéltári szakvizsgát rövidesen letette, mire a főispán 1897. október 19-én főlevéltárnokká kinevezte.⁴ Inczédy, bár a vármegye első főlevéltárnoka volt, aki külön levéltári szakképesítéssel is rendelkezett, a levéltárral nem sokat törődött. Nem az ő érdeme, hogy kétszeres költözködés után a levéltár végleges rendezése, amely a levéltár mai belső rendjének is alapja, megtörtént. Főispán, alispán és törvényhatósági bizottság sokkal inkább szívükön viselték a vármegyei levéltár sorsát, mint az arra leghívatottabb személy: a főlevéltárnok. Talán azért, mert már idősebb korban került ebbe az állásba, talán azért, mert ujságíró is volt nem érezte igazi hivatásának a levéltárnokságot. Ennek tulajdonítható, hogy nem forrt össze levéltárával és nem érzett olyan felelősséget — pedig erre már hivatali esküje is kötelezte volna — a levéltári anyag pontos kezelésére és megőrzésére sem. Nem egy nemesi ügyben másolat helyett az eredeti levéltári iratot adta ki a félnek. Ez a magatartása magyarázza meg, hogy az alatta teljesen rendezett levéltár főlevéltárnoksága végére már ismét az elhanyagoltság képét mutatta.

Amint már említettük Inczédy alatt gondoskodott a vármegye, az új vármegye-házába való átköltözéssel kapcsolatosan a levéltár szakszerű rendezéséről. 1897. febr. 19-én azt írja a főispán, hogy „a levéltár ily példátlan rendellenességben tovább nem maradhat” és ezért 8 nap alatt előterjesztést kért a levéltár rendezésére vonatkozólag.⁵ Az alispán a márc. 11-én tartott közgyűlés elé már részletes javaslatot terjesztett,⁶

¹ U. o. 393/1894. II.

² U. o. 7335/1895.

³ U. o. 18520/1896. K.

⁴ U. o. 18328/1897. K.

⁵ U. o. 3420/1897. K.

⁶ Az alispán javaslatában a következőket írta: „Az új vármegyei székházban a levéltár elhelyezésére előirányzott helyiségek már a beköltözés alkalmával elégteleneknek bizonyultak. Hivatalba lépésem óta gyakorta kellett meggyőződést szereznem arról, hogy a közigazgatási levéltár elhelyezésén segíteni kell, de a rendezéshez okvetlenül szükséges anyagi eszközök hiánya volt az, ami előterjesztésem eddigi megtételének akadályul szolgált. Főispán úr Öméltósága is kiváló gondoskodás tárgyává tette, hogy a régi időből felmaradt történeti becsű okmányokat tartalmazó levéltár kellően rendeztessék s a tőle vett utasítás alapján van

amelyet a törvényhatósági bizottság teljes egészében elfogadott.¹ Az őszi közgyűlésen már bejelentette az alispán, hogy az irattárban a szükséges munkálatokat elvégezték, úgyhogy most az 1883. évtől kezdődő anyag megfelelő elhelyezést nyert. Jelenti, hogy az 1883. év előtti iratok rendezésére és a mutatókönyvek szerint való elhelyezésére dr. Karlovsky Endre orsz. allevéltárnokot sikerült megnyernie, aki a „pince-levéltárban” elhelyezett Bach-korszakbeli iratok, valamint a szolgabírószági ira-

szerecsém a tekintetes törvényhatóság figyelmét a következőkre felhívni. — A törvényhatósági levéltári helyiségek a következő három részből állanak ú. m. 1. a folyó ügyiratok elhelyezésére szolgáló szoba, melyben a folyó ügyek felszerelése, elkönyvelése és elhelyezése történik; 2. a tulajdonképeni nagy levéltár, melyben az 1848-ig terjedő iratok, továbbá az 1872. évről kezdődőleg a közigazgatási és árvaügyi iratok, melyek javarészt, mint befejezett ügyek előadmányokhoz kapcsolatosan ki nem vétetnek és kezelési könyvek, valamint a felekezeti anyagoknyvek másodpéldányai vannak elhelyezve; 3. a nagy levéltár alatt levő, elég világos és száraz pince-levéltár, melyben az 1876. évben történt székhelyváltás alkalmával a régi nagykallói székházban hagyott 1850—1872-ig terjedő iratok és több szolgabírói hivatal régi iratai helyezték el. Ezek közül elogendő tágasnak csak a 3. alatt jelzett pincehelyiség bizonyult, míg az 1. és 2. alattiak a befogadandó anyag részére szűkeknek bizonyulnak. Egyrészt azon körülmény, hogy az átköltözés alkalmával a nagy levéltárban összehalmozott iratok csomói közt mozdulni alig lehet, másrészt pedig a főlevéltárnokok személyében rövid időn belül harmadízben történt változás s ezen nagy gyakorlatot és helyismeretet igénylő hivatal vezetőjének személyében nélkülözött állandóság okozta azt, hogy a törvényhatóság régebbi iratait tartalmazó levéltár rendetlenségben van, melyeknek megszüntetése céljából a tek. törvényhatóság segélyét és hozzájárulását vagyok bátor kikérni s ennek elérése érdekében a következő előterjesztést tenni: az első, amit szerény nézetem szerint tenni kell, a természetszerűleg évről-évre szaporodó levéltári anyag elhelyezése már kezdettől fogva elégtelen levéltári helyiségeknek nem valamely költséges pótpépítkezés útján, hanem a székház egyes szobáinak célszerűbb felhasználása által, továbbá az árvaügyi levéltár már úgylis megkezdett elkülönítésének teljes keresztülvitele által elérhető megnagyobbítása, hogy ekként, ne csak az az elhelyezéshez, hanem a rendezés keresztülviteléhez is a kellő mozoghatást lehetővé tevő terület álljon rendelkezésre. — Evégből tehát az árvaügyekre vonatkozó régebbi iratok, kezelési könyvek átteendők a nagy levéltárból a székház északi oldalára, már előbb átköltöztetett árvaügyi levéltárhoz, hol a jelenleg elhelyezett nyomdának az ugyanott levő ezidőszert nem használt szobában való átköltöztetése után közvetlen kapcsolatban egy szoba állana még rendelkezésére, ami már csak azon okból is kívánatos, hogy az összes árvaügyi levéltári anyag együtt legyen elhelyezve. Szükségszerű továbbá a közigazgatási levéltári személyzet dolgozó szobájául szolgáló jelenlegi, teljesen alkalmatlan és szűk helyiséget kibővíteni és pedig akként, hogy a szemben levő és csak a folyosó által elválasztott szobával a közfalak áttörése után egybevételessék, amikor is a jelenlegi árvaügyi irattárnak megfelelő nagyságú helyiség teljesen alkalmas lenne a levéltári tisztség hivatalos szobájául, a szerelés, elhelyezés foganatosítására és ezenkívül ebben elhelyezhetők lennének a legutóbbi 20—25 évre visszamenő iratok, melyek a nagy levéltárban vannak ezidőszert felhalmozva. Az ekként részben kiürített nagy levéltár rendezése csak ennek befejeztével venne kezdetét, melynek foganatosítása által elérnők azt is, hogy a történeti becsű okiratokat, könyveket tartalmazó és a szó szoros értelmében vett „levéltár” a folyó hiva-

¹ U. o.

tok rendezését is elvállalta összesen 600 frt. tiszteletdíjért.¹ Jelenti továbbá, hogy Karlovsky a rendezési munkálatokat július és augusztus hónapban már elvégezte és az újonnan rendezett levéltárat aug. 21-én jegyzőkönyvileg átadta.² E rendezés alkalmával tett javaslatot Karlovsky a vármegye levéltárában levő mohácsi vész előtti oklevelek kiadá-

talos ügyeket magában foglaló irattártól teljesen elkülönítve lenne Ezen levéltár-rendezési munkálatokat azonban a főlevéltárnok, ki mellé ezidőszerint egy díjnak van beosztva, egyedül teljesíteni képtelen, mert a folyó ügyek kezelése, elhelyezése, sorkönyvelése, új borítékok készítése neki és a beosztott díjoknak amúgy is szintén szintén elég fontos elfoglaltságot nyújt, hogy ily természetű rendkívüli és emellé még fizikai teendővel járó munkálatot elvégezni képtelen, ezt a főlevéltárnok személyes közreműködése és felügyelete mellett egy kellő értemiséggel bíró és megbízható ideiglenesen alkalmazott munkaerő felfogadása mellett vélném végrehajlandónak. — Ugyanezért azon kérelmet terjesztem a tek. törvényhatóság elé, miszerint engem a fentebb jelzett pótépitkezések végrehajtására, az árvaügyi irat táru használ helyiségek ablakainak vastáblákkal leendő ellátására, továbbá a levéltár rendezése végett egy általam kiszemelendő megbízható egyénnek ideiglenesen leendő felfogadására felhatalmazni és a felmerülő költségekre és építkezések címen a vármegyeház alapból 500 frt-ig a rendezésnél alkalmazandó munkaerő és egy napszamos díjazására a monográfia alap eddigi megtakarításaiból 1000 frt-ig terjedő hitelt rendelkezésemre bocsátani méltóztassék.” Szabolcs vm. lt. 4473/1897. K.

¹ „Szerződés, mely egy részről Mikecz János alispán által képviselt Szabolcs vármegye közönsége, másfelől Karlovsky Endre m. kir. országos allevéltárnok között Szabolcs vármegye levéltárának rendezése iránt a következő feltételek mellett kötött. 1. Karlovsky Endre kötelezi magát, hogy Szabolcs vármegye régi levéltárárt a meglévő mutató könyvek szerint a tudomány mai színvonalának megfelelőleg rendezi (az iratokat osztályozza s a meglévő levéltári állványokba és szekrényekbe elhelyezi, a kivett iratokat visszarakja, a netán hiányzókat megjelöli, a mohácsi vész előtti történelmi becsű iratoknál külön jegyzéket készít, stb.). 2. Kötelezi magát továbbá, hogy a Bach-korszakbeli levéltárat, a mennyiben a mutató könyvek megvannak, szintén rendbe hozza, amennyiben pedig a mutató könyvek nem volnának meg, az iratokat legalább évszerint rendezi és felállítja. 3. Kötelezi magát a fenti 1. és 2. pontban részletezett munkálatot a nyár folyamán, lehetőleg július—augusztus hónapokban, esetleg amennyiben a jelzett időben betegség avagy hivatalbeli elfoglaltság miatt gátolva lenne, a megfelelő idővel később elvégezni. 4. Szabolcs vármegye közönsége viszont kötelezi magát a munkálat megkezdésekor 200 frt-t előlegesen, a munkálat bevégeztével pedig 400 frt-t, összesen tehát 600 frt-t Karlovsky Endre úrnak megfizetni. 5. Kötelezi magát továbbá Szabolcs vármegye közönsége, hogy Karlovsky Endre úrnak levéltári munkálatai közben a szükséges segéd- és szolgaszemélyzetet mindenkor kívánatához képest rendelkezésére bocsátani fogja. 6. Netáni per esetére alávetik magukat a szerződő felek a mindenkori felperes által szabadon választható bármely kir. járásbírótság előtti sommás szóbeli eljárásnak. — Ezen két egyező példányban kiállított szerződés alulírott tanuk együttes jelenlétében felolvastatván, jóváhagyva aláíratott. Budapesten, 1897. évi június hó 14-én”. Szabolcs vm. lt. 10182/1897. K.

2. Jegyzőkönyv felvételét Nyíregyházán 1897. évi augusztus hó 21-ik napján Szabolcs vármegye levéltári hivatalában a rendezés alatt állott vármegyei levéltár átvétele alkalmával. Jelen voltak alulírottak. — Mikecz Dezső főjegyző és Szikszay Pál főügyész, Inczedy Lajos h. főlevéltárnok kíséretében a vármegyei levéltárban megjelenván, a rendezést teljesített dr. Karlovsky Endre orsz. allevéltárnok írásban

sára.¹ A megye ezzel a munkával is Karlovskyt bízta meg, aki azonban közben megbetegedett és így a munkát 1902-ben Pettkó Béla fejezte be.

Bár Karlovsky a pincében levő Bach-korszakbeli iratok és szolgabíróági iratok rendezését is elvállalta, ezt a munkát úgy látszik csak részben végezte el (a jegyzőkönyv erről nem emlékezik meg), mert ennek az anyagnak a rendezésére Inczedy tett javaslatot 1899-ben.² Inczedy előterjesztését 1900-ban megismételte.³ A törvényhatósági bizottság erre a munkára „sem elegendő erő, sem kellő fedezet nincsen” indokolással nem járult hozzá, ennek az anyagnak a rendezéséhez és selejtezéséhez pedig a belügyminiszter külön jelentést kért arra vonatkozólag, hogy a rendezés és selejtezés elodázása által nem lesznek-e ezek az iratok a teljes pusztulásnak kitéve. A vármegye azonban korábbi határozatát nem változtatta meg.⁴ A levéltárnak

tett bejelentéséhez képest is jelezte, hogy a rendezési munkálatok is befejeztettek s kéri ehhez képest a megrendezett levéltár átvételét. — A megjelentek ezek után átvették a rendező orsz. allevéltárnoktól a levéltár rendezése alkalmával készített részletes „Helyrajzi mutató”-t, mely a következő részekből áll: 1. Szabolcs vármegye régi közigazgatási levéltára helyrajzi mutatójának betűsoros indexe. 2. Szabolcs vármegye régi közigazgatási régi levéltára helyrajzi mutatójának tartalomjegyzéke. 3. Szabolcs vármegye régi közigazgatási levéltárának a szekrények beosztását feltüntető alaprajza. 4. I-től XXIV-ig terjedő számokkal és A-tól P-ig terjedő betűkkel jelzett szekrények tartalmát feltüntető jegyzékek. 5. A mohácsi vész előtti oklevelekről szóló 1, a régi anyakönyvi másolatokat feltüntető 2, a képviselőválasztók névjegyzékeit tartalmazó 3, a dicalis összeírásokat feltüntető 4, az úrbéri összeírásokat feltüntető 5, végül a címeres levelek, végrendeletek, diplomák jegyzékét tartalmazó 6-ik „Függelék”-ek. Ez utolsó pontnál megjegyzik alulírottak, hogy az 1. számú „Függelék” befejezve nincs, mivel a szükséges segédkönyvek és eszközök hiányában itt helyben a mohácsi vész előtti okiratok tartalma pontosan megállapítható nem volt. Ezen jegyzéket rendező utólag elkészítendi s a vármegye alispánjához lehetőleg szeptember végéig megfogja küldeni. — Ezek után egyes próbák tételével meggyőződtek alulírottak arról, hogy a betűsoros index jelzéssel a megfelelő szekrény tartalmát feltüntető jegyzékkel egybevágnak s a szekrények tartalma a tartalomjegyzékekkel összevág s általában az összes levéltári iratok a kellő jelzésekkel ellátva és csomagolva, a szekrényekben el vannak helyezve. Megállapítván ezek szerint, hogy dr. Karlovsky Endre orsz. allevéltárnok a levéltár rendezésére vonatkozólag szerződészerűleg elvállalt kötelezettségének — az I. sz. „Függelék”-től eltekintve megfelelt, s ez utóbbi kötelezettségének is csupán a segéd-eszközök hiánya miatt nem tehetett eleget. Ennél fogva tőle az általa megrendezett levéltár átvételét, kezelés, felügyeletet s ellenőrzés végett s jelen jegyzőkönyv elején 1—5. pont alatt részletezett helyrajzi mutató kapcsán Inczedy Lajos vármegyei h. főlevéltárnoknak átadatott. — Egyidejűleg az alispáni hivatalnak javaslatba hozatott a kikötött tiszteletdíj még ki nem adott részéből 300 frt.-nak jelen alkalommal leendő kiutalása, míg a hátrányban maradt 50 frt. az I. sz. Függelék beszolgáltatása alkalmával lenne utólag kifizetendő. — Ezzel a jegyzőkönyv berekesztetett. Szabolcs vm. lt. 14515/1897. K.

² U. o. 18952/1897 K.

³ U. o. 6312/1900 K.

⁴ U. o. 25814/1901 K.

a pincében elhelyezett anyaga tehát megmaradt korábbi rendezetlen állapotában, míg most a huszas évek elején meggondolatlanul és szabálytalanul a főlevéltárnok, az egész anyagot minden selejtezés nélkül értékesítette.¹

Az elmondottak során Szabolcs vármegye 19. századi levéltárnokait mutattuk be, munkásságukat ismertettük, valójában azonban, ha mozaikszerűen is, az említett korban a vármegyei levéltár történetét is vázoltuk röviden. Száz év alatt 13 levéltárnok állott a vármegyei levéltár élén, átlagosan tehát — ha az abszolutizmus korát leszámítjuk — 7—8 evnél hosszabb ideig nem szolgált egy-egy levéltárnok. Ez a tény elég magyarázatot ad a vármegyei levéltár múlt századi történetére, egész életére. Kevés olyan levéltárnoka volt Szabolcs vármegyének, amint ezekből az adatokból kitűnik, aki munkásságát, egész szolgálati ideje alatt a vármegye levéltárának szentelhetette volna. Egyesek későn kerültek erre a pályára és így elgondolásaikat már csak részben tudták befejezni, mások meg korán hagyták el ezt a pályát — ki elhalt, ki más pályára lépett — és így munkájukat még alig tudták megkezdeni. Sok kezdeményezés és sok befejezetlenség az, amit Szabolcs megyében, a múlt század levéltárnokainak működésén végigtekintve, megállapíthatunk.

Ha mindezt hibának tekintjük, a hibák csak részben terhelik őket. Amint láttuk a múlt században a levéltárnoki pálya még csak kialakulóban volt, a levéltárnoki hivatástudat pedig eléggé ismeretlen. Idő kellett, amíg a levéltárnoktól is megkövetelték a megfelelő iskolai végzettséget és szakképzettséget és így elejét vették annak is, hogy bárki levéltárnok lehessen. De idő kellett ahhoz is, hogy a közigazgatás, a vármegye befogadja az új tisztviselőt, értékelje munkásságát és támogassa hivatalos törekvései megvalósításában. Ez az idő pedig csak a múlt században kezdődött, de sok helyen még ma sem fejeződött be. A tények és a való helyzet ismeretében tehát nem lepődhetünk meg azon, hogy — főképp a múltban — sokan már csak életük delén jöttek át erre a pályára, sokan pedig megismerve a nehézségeket, előbb vagy utóbb búcsút mondtak annak. Ezért volt 13 levéltárnoka egy évszázad alatt Szabolcs vármegyének és ezért kellett a XVIII. században (Schemberger), de a XIX. század végén is (Karlovsky) idegen levéltárnokkal rendeztetni a levéltárat.

A sok kezdeményezés és befejezetlenség mellett sem szabad azonban abba a hibába csünnünk, hogy egyoldalúlag értékeljünk. Az említett és fel nem sorolt nehézségek mellett is kétségtelen, hogy a vármegye XIX. századi levéltárnokai az adott lehetőségekhez képest mindent megtettek a levéltári anyag megőrzésére. Az ő munkásságuknak tudható be, hogy

¹ Magyar Lajos — a levéltárhoz beosztott irodafőtiszt — szóbeli közlése és Országos Levéltár irattára 297 1926.

a XIX. század végén Szabolcs vármegye iratai és jegyzőkönyvei az 1550. évtől kezdve még mind hiánytalanul megvoltak. Amit kifogásoltunk az iratok rendezésénél, az elhelyezésnél, a feldolgozásnál, azt mind kiegyensúlyozza az az egy tény, hogy a vármegye teljes levéltári anyagát a XIX. század folyamán Szabolcs vármegye levéltárnokai hiven megőrizték. Bár a XX. század eddigi főlevéltárnokairól is elmondhatnánk ugyanezt.

Vác Elemér.

„A tiszta magyar természet csendes és szemérmes, minden szeles, esetlen, dicsekedő, hazug maga-magasztalásának ellensége. Tekintetes magaviseletű, nem csácsogó. A bajvívást, veszedelmet soha nem kereste, de ha szorult, benne magát tűzzel, vitézséggel viselte. A vendégséget, társalkodást, mulatságot, bő asztalt kiváltképpen való módon szerette. A buja szerelemre nézve szemérmesebb és tisztább erkölcsű nemzet nálánál nem volt és most sincsen. A fajtalanságban mások példája által romlik már némely tekintetben, magától is hanyatlik. Az űzödő szerelem és annak bujasága ellen nem tud az ember orvoslásra találni. A falukon szorosabb határok közé vétetik, de a népes városok a szüzességnek, szemérmességnek, tiszta életnek és házassági hívségnek sírhalmi és temetői. Ez a kergető tűz, a szerelem, minden nemzetet magával ragad. De mégis hátrább van a magyar falusi nép a többi nemzeteknél. Soha a magyar természet ragadozást nem mutatott, . . . nem kívánta szomszédainak országát elfoglalni, és csak azon célbul vélek háborúra kelni. Verekedése majdnem mindig kénytelen-ségből esett. Legfőbb vágyódása az volt, hogy hazájában élhessen bátorságban, szabadságban és azt ezen boldogságért ellenségei ellen oltalmazhassa. Ha veszekedett és győzött, hazament, hallgatott, nyugodott, evett, ivott és danolt. Nótája bús volt, tánca csendes, mely benne eltökélt vitézi indulatot, mértékletességet, emberséget jelentett.”

(Bessenyei György: Magyarországnak törvényes állása.)

A Nyíregyháza név eredete

Az egyszerű életviszonyok közt élő emberek nap, mind nap a szabadban járnak-kelnek. Jobban is ismerik minden tudósnál a szűkebb hazájukat.

Ez legkülönösebben a határrészek elnevezésében válik nyilvánvalóvá. Az egyenetlen vizes helyeken e mellett azoknak még az elképesztően nagy számában is.

A régi dolgok nagy kedvelője, — Kék község egykori jegyzője, — *Hajnal Mihály*, — egy 1864. évről keltezett kéziratában — csodálattal meg is jegyezte, hogy egy kis községben, — a körzetéhez tartozó *Beszterec*-en, — „csaknem minden földnek más elnevezése van.”¹

Ilyennek kellett lennie a helyzetnek régebben *Szabolcs vármegye* jelenlegi székhelyén, — *Nyíregyháza*-n is. Hogy azonban ez már más-ként van, arra teljes értékű bizonyoságnak tekinthetjük a város főmérnökének, — *Nagy Elek*-nek — a következő szavait: „Az... évszázadok során részben elvesztek, részben átalakultak (itt) a nevek.”²

Ez a kettős folyamat legfeltűnőbbben a város kis folyóvíze nevé-nél tapasztalható. Ennek a víznek ugyanis ma már csak *Ér* a neve. Semmit mondó név! Más helyeken az ilyen csak járulékként jelentkezik. Előtte t. i. ott a folyócska (ér) valamiféle sajátosságát érzékeltető szót is okvetlenül megtaláljuk.

Ha azonban a fáradságot nem sajnáljuk, a nyíregyházi kis folyóvíz nevének egy teljesebb formájára is csak ráakadunk: „Régi írásokban és térképeken... *Butyka folyás* és *Butyka folyó ere*... néven (is) szerepel (t az),” — mondja *Kiss Lajos* az egyik néprajzi cikkében.³ Hogy egy ilyen nevű pusztá is volt, — azt meg egy régi földrajzból, — a *Fényes Elek*-éből — tudhatjuk meg.⁴ Ez a pusztá az említett folyócska mellett feküdt. Szomszédos volt pedig a régebben *Hugyaj*-nak nevezett *Érpatak* községgel.

Hogyan juthatott az *ér* és a *pusztá* a *Butyka* névhez? S egyáltalán mi lehet ennek a névnek az értelme?

Ha a magyar tájszótár megfelelő szavait átvizsgáljuk, — a *butyka* szó mellett — elsősorban — ezt a nem éppen biztató jelentést találjuk:

1. Pesty Frigyesnek az Orsz. Széchenyi-Könyvtárban őrzött kéziratos helynév gyűjteményéből.

2. Nyíregyháza fejlődése. (A Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei c. gyűjteményes munka: 60. l.).

3. Vízimalmok a Nyírségen. (Különlenyomat a Néprajzi Értesítő XXX. évi 1. sz.-ből 92. l.)

4. Magyar országnak... mostani állapotja statisztikai és gographiai tekintetben. VI. k. 237. l.

pálinkás üveg.⁵ Az előbb említett szó változata, — a *butykos* — azonban már lényegesen előre viszi tudásunkat. Mellette ugyanis egyrészt a *szűk nyakú pálinkásüveg*, — másrészt az *öblös hasú, szűk szájú bugyogós korsó* értelmezés van.² Tovább haladva, a *bugyogtat* szót is megleljük. Ennek *vízbe meritgetés* is lehet a jelentése.⁷ S hogy ez nem valótlanság, arra nézve bizonyásznak tekinthetjük a *buggy* szó *buborék* értelmét.⁸ S ennek a származékának, — a *bugyborékol*-nak pedig a *bugyog* is lehet a jelentése.⁹ A butyka és butykos nevű használati tárgyak, — korsók és üvegek — tehát egyformán csak azért juthattak a nevükhöz, mert megmerítésük alkalmával buborékoltak, vagyis bugyborékoltak.

Ezek szerint a Butyka nevet a folyócskának kellett előbb megkapnia. S a puszta csakis e víz mellett való fekvése révén jutott ahhoz. De miért mondhatták ezt a kis folyóvizet magát Butykának, — azaz bugyborékokcsának?

Ennek a kérdésnek elfogadható módon való megválaszolása az előbb már említett, — ugyancsak e kis folyó mellett található, — *Érpatak* nevű község elhagyott *ősi névformáinak* a megfejtése után válik lehetővé számunkra.

Melyek voltak ezek a névformák?

Nem mások, mint az 1332. — 1337. évek között előforduló *Huge* (Högye), — az 1329. évbéli *Hugey* (Högyely), — az 1457. beli *Hwgyay* (Hügyaly), és az 1332.. — 1337. évek közötti, — sajtáságos — *Hevekee* (Hévke).¹⁰

Hogyan tudnánk hozzájutni ezeknek az ugyancsak rejtelmesnek látszó névváltozatoknak a valóságos értelméhez?

Mindenek előtt két csoportba osztjuk őket. Így az egyikbe az I., II. és III., — a másikba pedig a fennmaradt IV. névformát sorozzuk.

Az első csoportba tartozó neveket a *hug* (hogy) és *hwg* (hügy) szótövekre, valamint az *-e* és *ly* kicsinyítő képzőkre taglaljuk. (Az utóbbi képző előtt található *e* és *a* nyilván csak kötőjegyek.) A második szótőcsoport egyetlen névformáját pedig az előbbi módon a *hev* (hév) szótőre és a *kee* (ke) kicsinyítő képzőre bontjuk.¹¹

Az első csoportbeli *hug* (högy) nyilván a reá következő *hwg* (hügy)

5. I. kötet 202. hasáb.

6. I. k. 204. h.

7. I. k. 193. h.

8. I. k. 191. h.

9. I. k. 191. h.

10. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. k. 516. l.

11. A régi magánhangzó kettőzés Pais Dezső szerint sem feltétlenül a hosszúságnak a jele.

szó változata. (V., ö. ezeket az *öveg* és *üveg*, — *örő* és *ürü* szavak megfelelő magánhangzóinak az elváltozásával.)¹² Ügyde a *hwg* (hügy), nemkülönben a vele azonosított *hug* (högy) szó elején álló *h* jegyet el is lehet hanyagolnunk. (V. ö. a *Huihel* és *Ujhely*, — *Hunguar* és *Ungvár* elváltozásokkal.)¹³ Így aztán a *hwg* (hügy) és *hug* (högy) szavak értelmét, — akár az *ügy* és *igy* szavakét, — a *forrás* szóban találjuk meg.¹⁴ Az első csoportba tartozó nevek jelentését tehát egyformán a *forrásocska* szóval is adhatjuk vissza.

A második csoportba tartozó *hev* (hév) szó ma sem ismeretlen előttünk. Azonos értelmű ez a *meleg* szavunkkal. Így a *Hevkee* (Hévké) helynévnek, magának a *melegecske* jelentést is tulajdoníthatjuk.

Hogyan magyarázhatnánk meg az utóbb említett, jelentésére nézve is feltűnően különböző két ősi névesoportnak a kialakulását?

Nem másképpen, mint a mellette patakozó, — ma már csak Érnek mondott — kis víz *természeti sajátosság*-ával.

Erre vonatkozóan *Kiss Lajos*-nak a *nyírségi vízimalmok*-ról írt cikkéből a következő érdekes sorokat idézzük:

„A Nyírségben a homokbuckák által közrefogott zárt mélyedésekben összefutó csapadék tavakat hozott létre... A völgyekben folyó víz a medret iszapolással fel (is) töltötte... A mederből a víz ki (is) lépett, ... (s) a környező részeket... annyira el (is) öntötte, hogy az elárasztott területek eimocsarasodtak... *Kállay Miklós*, a vármegye híres alispánja, az 1804—1806. közötti években a nagyobb vizeket elválasztó homokbuckákat átvágatta, létesítve a *vármegye árkok*-at... A beiszapolódott medret pedig mélyítette... Az árkok régi térképeken tagosítási iratokban *folyás*, *megye folyása* (és) *megye árka* néven van feltüntetve... Azokat a részeket, ahol *sebes* (volt) a csatornák folyása és épen ezért télen sem fagyott be, *meleg folyás*-nak hívta a nép, abban a hitbenélvén, azért van ez, mert *forrás*-a van és *gőzölög*. Ilyen helyeken messzirehalló zúgással folyik ma is a víz. Meleg folyásnak mondták... (egybek közt) a *kótajvölgyi főfolyást*... (*vagyis az Ér nevű vizet*),... *Érpatak határán a Tüzes-rét... dülönél.*”¹⁵

12. Magyar oklevél-szótár. 1043. illetve 1041. h.

13. Ortvay Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. században. I. k. I. rész. 202. l., illetve ú. a. k. és r. 186. l.

14. Magyar okl. sz. 1039. h. Idézett műve 85. l.-n.

15. Itt megjegyezzük, hogy a sokszor említett kis folyó nem tartozott az ásott csatornák közé. Bizonyossága ennek a folyócska ősi névalakja. A részletesebb idézettel itt azt akartuk elérni, hogy a Szabolcsvármegye homokos részéről kiinduló kisebb folyóvizekről, — ezeknek a keletkezéséről és folyási módjukról tájékozást nyerjünk. — Az érpataki Tüzes-rét név meliől a *Kiss L.* által is bizonytalannak tartott Fűves-rét szavakat elhagytuk. Egy *Sexty-féle* 1802. évi térképen t. i. csak ez első névformát találtuk meg.

A forrásocskát, vagy épen melegecskét, — sőt a most idézett dülönév szerint *tüzecké-t* is — jelentő Hüge, Hügey, Hwgyaj és Hevkee névformák tehát előbb elvitathatatlanul a folyócska nevei voltak.

Ezek után azonban már a Butyka név buggyocska és bugyboré-kocska jelentését is olyannak kell mondanunk, amely megnyugtatóan egyesegyedül a kis folyóvíznek az Érpatak mellett észlelhető, — Hüge, Hügey stb. neveket is kiváltó — folyási módjával magyarázható meg. Ezen az alapon aztán a Butyka érnevet, magát az előtte említett nevek elváltoztatásának, — végeredményben pedig az *ügy-igy* szópár származékának is — tekinthetjük.

Ezután a sokak előtt kissé *fölösleges*-nek is látszó fejtegetés után már azt a *különösen ható* kérdést is felvethetjük, hogy vajjon a *Nyíregyháza* nevet magát nem tudnánk-e összefüggésbe hozni a *kis folyó* ősi *névformái*-val?

Hogy ez a kérdés váratlanul éri olvasóink nagy részét, azt teljes joggal feltehetjük. Hiszen a Nyíregyháza név egy *másféle* értelmezésével *valahol* már találkozhattak: A mi városunkban t. i. az életnélküli anyagok is hirdetik ezt a *másik* magyarázatot. Legelsősorban a *város-háza* homlokzatán diszló *címervéset* és a *kálvin-tér-i* márványkő *emlékmű*-vön levő felirat. A címerben ugyanis egy *nyíres-t* ábrázoló *két nyírfa* közt ott áll egy régi soron *egyház*-nak is mondott — *templom*. A márványkővön pedig a következő félreérthetetlen szavak sorakoznak: *Ezen emlékműtől délnyugatra 46 méter távolságra feküdt a Nyírségiek 1654-ben megújított, 1873-ban elbontott ősi egyháza, melytől Nyíregyháza község nevét vette.*

De vajjon *kétségtelen*-nek is mondhatók-e ezek? Egyebektől ez úttal eltekintve: lehetett-e a várost *erről* az egyháztól elnevezni?

A kérdésre határozottan *nem*-mel kell válaszolnunk. Hiszen *Ipolyi Arnold* is megállapította azt, hogy a szóbanforgó templomot a XIV. századnál korábban nem építhették.¹⁶ A város nevének pedig ennél régiebb keletűnek kell lennie.

Utóbbira nézve különben *közvetett bizonyítékunk* is van. Éspedig a *Guth-Keled*-ek 1326. évi *folyamodás-a*, s az ennek az alapján kiállított *királyi adománylevél*. Ezek szerint a *nemzetség* egyik őse egy *Nyír-egyház* nevű falut *Bátur*-ral, *Pouk*-kal, *Abraham*-mal és *Rakamás*-sal együtt már *Szent István király*-tól megkapott volna.¹⁷

Közvetett bizonyítékról beszéltünk itt, mert egy puszta *folyamodás*

16. Lukács Ödön: Nyíregyháza szabad, kiváltságolt város története. I. k. 291.

17. Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. k. 19. l.

volt az adománylevelél alapja.¹⁸ Valószínűleg *Karácsonyi János* is ezért tekintette korlátolt értékűnek.

Arra mégis alkalmasnak látjuk, hogy általa bizonyítsuk egy — a város mai nevét megközelítő — névváltozatnak a folyamodást megelőző időkben történő használatát. (Ha t. i. a változat ismeretlen lett volna, vele kapcsolatban régebbre csak nem mertek volna hivatkozni.) Ezzel pedig már a Nyíregyháza névnek a templom építése előtti időkben való használata is bizonyossá vált előttünk.

Ez a névhasználat azonban mégsem lehetett kizárólagos. Ezt állítjuk annak az ellenére is, hogy a pápai tizedjegyzék városunkra vonatkozó 1332—1337. év közti *Rir* és *Nyr* névformáinak a helyes olvasása felől két írónak — *Ortvay Tivadar*-nak és *Lukács Ödön*-nek — is kétségei voltak.¹⁹

Közülük *Ortvay* még egyesegyedül a *Rir* alakot helytelenítette. Őt azonban a helynevek értelmezésében feltétlen tekintélynek el nem fogadhatjuk. Elég talán ennek a bizonyítására megemlíteni azt, hogy az író az ugyancsak *szabolcs-i Demecser* község XVIII. sz. előtti — eredeti — *Deuecher* — névformáját is kifogásolta — a mai írásmódja alapján.²⁰

Vonatkoztathatjuk ezt a véleményünket Nyíregyháza érdemes adatgyűjtőjének — *Lukács Ödön*nek — arra az eljárására is, hogy a *Rir* névalakot egyszerűen elsikkasztotta: Minden megjegyzés nélkül *Nir*-re alakította át.²¹ De egy másik véleménye már nem kis bizonytalanságot ébreszt bennünk. S ha *feltételesen* beszélt volna, talán elfogadhatónak tűnt volna fel mi előttünk is! Így az alaposabb vizsgálatól talán el is álltunk volna. Szerinte ugyanis a város *Rir* (nála: *Nir*) és *Nyr* névformái előtt az *eccl. de* (= *ecclesia de* = egyház a ... ről) szavak állottak. Tény azonban, hogy — *nem* állottak. Bizonyosság erre nézve a pápai tizedjegyzék *Ortvay*-féle kiadása. De hogy állhattak volna — *Lukács* véleménye védelmében —, hivatkozhatnánk a tizedjegyzék névsoranyagára. Hiszen az főként a XIV. sz. eleji *ecclesia*-k (egyházak) és *capella*-k (kápolnák) neveit tartalmazza. Viszont az is bizonyos, hogy a város neve a pápai tizedjegyzékben többször is, sőt kizárólagosan is — az *egyház* —, vagy méginkább *egyháza* — jelentésű *eccl. de* szavak nélkül található. Mig más ilyen végű helységneveink ugyanott teljes formájukban említődnek meg. [Pl. *Hegeseghaz* (*Hegyesegyház*), vagy épen *Alba Ecclesia* (= *Fehéregyház*).]²²

18. V. ö. ezt a királyi adománylevelekbe bevétellett sok-sok megbízhatatlan adattal! Különösen a származásra vonatkozókkal.

19. A két névformáról *Ortvay id. m. I. k. r. 185. l.*

20. *Ortvay id. m. I. k. I. r. 185. és I. k. Bevezetés XXI. l.*

21. *Lukács id. m. I. k. 35. l.*

22. *Ortvay id. m. II. k. II. r. Függelék 779. l., illetve ú. a. k. és r. 632. l.*

Hogy a város neve a pápai tizedjegyzékben Rir és Nyr alakban — viszont a Guth-Keledek említett okirataiban pedig a Nyír-egyházban fordul elő, abból — szerintünk — bizonyos elnevezési zavarokra lehet következtetni: A hely *kettős, hármas sőt négyes* elnevezésére is!²³ Ahol azonban a nevek egyik csoportja az értelemkülönbözösége ellenére is a legszorosabb kapcsolatban áll egymással. [Jelen esetben gondolhatunk a Hüge (Högye) — Hevkee (Hévke) névformák viszonyára. Ezek — mint láttuk is — egyformán egy hely különlegességének — közelebből egy kis folyó folyási módjának — a sajátos kettős népi magyarozatára vezethetők vissza.]

A nevek másik csoportját viszont olyannak kell tekintenünk, amely a különböző nevek egy részének az összefoglalása révén jött létre. (Olyanféle műveletre kell itt gondolnunk, mint amilyen történt a Balmaz és Újváros ősi neveknek a Balmazújváros-ban való egyesítése alkalmával.)²⁴

Ha ugyanis a város egykori Rir névformáját elemezgetjük, a következő érdekes eredményhez jutunk: Ezen az úton a *ri* szótő és az *-r* kicsinyítő képző áll előttünk. S amennyiben a Magyar tájszótár szerint a *ri*, *ré* és *rév* szavaknak egyaránt *folyóvíz porondos átjárója* lehet az értelme, a névnek a *révecske* vagyis *kis rév* jelentést kell tulajdonítanunk.²⁵ Nyilvánvaló tehát, hogy a városnak ez a névváltozata összefügg az eddig már Hüge, Hügey, Hwgaj, Hevkee, Butyka és Ér nevekben ismert kis folyóvíz Nyiregyháza alatti medrének a *rendszerinti állapotával*. Ennek pedig nemcsak a porondosság, hanem — szükségképen — a más részekhez viszonyított *sekélység* is jellemzője volt.

Hogy ez nem csakpusztaráfogás, arra nézve bizonyosságunk lehet a legilletékesebb szakembertől — *Imre János* nyug. igazgató-főmérnöktől (Nyiregyháza) —, nyert következő érdekes adat: Aszályos években a folyócska vize a város jelenlegi belterületén rendkívül sekély szokott lenni. Az ő emlékezetére is volt idő, amikor *5 liternél nem tett ki többet a rajta másodpercenként áthaladó víz*. Pedig a kis folyó vizét a belvízmentesítés során ásott csatornák már tetemesen növelték.

S hogyan magyarázhatnánk a város további Nyr (Nyír) névváltozatát? Talán a mocsár (*palus*) jelentésű *nyir* szóval?

Az említett résznek, — mint mondtuk is, — ott kellett lennie, ahol a folyócska feltűnően sekély volt. Ez viszont csak ott képzelhető el, ahol a víz valami emelkedésen vágott át. E hely előtt pedig a víznek szükségképen meg is kellett duzzadnia. Így módon a táj alacsony

23. Ez a XIII. és XIV. sz.-ban szerfölött gyakori volt. — V. ö. ezt Balmaz-Újváros középkori Hymus (Hímös), Balmaz és Újváros névalakjaival.

24. Ortway id. m. I. k. I. r. 183. l.

25. Magyar tájszótár II. k. 281. h.

nyabb részét el iskellettárasztania, — sőt mocsarasítania. Valóban, ha Nyíregyháza vízmentesítés előtti térképeit vizsgáljuk, a folyócska város előtti szakaszán kiterjedt vizes részeket látunk ábrázolva. S ezek — oldalról — érdekesen — egészen a város mai központjáig is benyúltak.

Sajátságos, hogy Lukács Ödön — aki pedig a városnév legteljesebb — mai — alakját Szent István rendelkezésére próbálta volna visszavezetni — ugyancsak lehetségesnek tartotta a Nyír névformát.²⁶ Mi több: azt is mondotta, hogy erre a *Várad* *Regestrum*-ban reá is talált.²⁷ Ha azonban ezen a helyen az állításnak alaposan utánanézzünk, arra is csk reájövünk, hogy az a legkevésbé sem volt helytálló: Hivatkozott helyen ugyanis egy, — a *zólnuk*-i (szolnoki) *vár*-hoz tartozó *Nyr* nevű *falu*-ról esett szó. Ezt pedig már *Karácsonyi* és *Borovszky* sem Nyíregyházával, hanem a később *Szilágy* — másként Közép-Szolnok — *vármegyé*-hez tartozó *Nyír-Mon* nevű kis községgel tartották azonosnak.²⁸

A városnak ez a névváltozata, — érdekesen, — *Györffy István*-t is foglalkoztatta. Es ő is csak a *Várad* *Regestrum*-ban vélte azt megtalálni. De már Lukácstól eltérően, — annak abban a részében, ahol bizonyos *izmaeliták*-ról esett szó. (*Izmaelitae* dé *Nyr*.)²⁹ Ezen az alapon aztán a város XIII. századbeli lakóit is látta az *izmaeliták*-ban. Mi több,— e város alapítóinak is tartotta őket.³⁰

Így ellentétbe is került *Karácsonyi* és *Borovszky* azon véleményével, hogy a *Várad* *Regestrum*-ban említett nyíri *izmaeliták* ősi lakóhelyének *Hajdúböszörmény*-nek kellett lennie.

Valamennyijük véleményétől eltér a mienk. Mi t. i. az *izmaeliták* *Nyír* nevű lakóhelyét nem *táj*-nak tartjuk, — miként *Karácsonyi* és *Borovszky*. De nem is a mai *Nyíregyháza* nevet viselő egykori kis

26. Elmélete a következőképen hangzik: „E hely a Nyírség egyháza volt, . . . Sz. István király azon intézkedése folytán jött létre, mely szerint törvénnyel elrendeltetik, hogy minden tizhelység egyházat építsen és azt . . . házzal . . . cseléddel, lóval, szekérrel . . . ökörrrel, . . . tehénnel és . . . aprójószággal adományozza.” Tény azonban, hogy Szabolcs vármegye legősiabb területén, — magván — a szabolcsi várispánságban a nagy király idejében több volt egyszer tíz helységnél, — s így egynél több ecclesiának is kellett benne építődnie. A városnév Lukács szerint való kialakulását így valószínűnek nem is mondhatjuk. A hely különben a várispánság szélén való fekvése miatt sem lehetett tíz falu közös templomának az építésére alkalmas. Vonatkozik ez a Lukács féle helynévre támaszkodó valamennyi cikkre. Köztük a *Martinyi József*-féle kilengésre is. (Lsd a Magyarország vármegyéi és városai c. mű Szabolcs vármegye kötetében: 187. l.) Azt talán már mondanunk sem kellene, hogy egy másik, — a *Nyír* — névforma elfogadásával Lukács maga is ellentétbe jutott az előbbi városnévezési elméletével.

28. *Karácsonyi* és *Borovszky*: *Regestrum Varadiense* 235. l.

29. *Karácsonyi* és *Borovszky* id. m. 203. l.

30. *Nyíregyháza* és *Debrecen* településformája: 6. l.

helységnek, — mint Györffy. Azonosnak mondjuk pedig a Váradi Regestrummal kapcsolatban már említett *szolnok-i Nyír*-rel, — vagyis *Nyír-Mon*-nal.

Ezek után pedig már azt a furcsán hangzó kérdést is csak felvet-
hetjük, hogy vajjon a mai városnév utolsó tagját, — az *egyházá*-t,
— nem tudnánk-e megintcsak kapcsolatba hozni a kis folyóval? Közé-
iebből: ezt a névrészt nem tudnánk-e a folyónak, — és a folyó nyír-
egyházi környékének a sajátosságával megmagyarázni?

Ha városunk 1326. évi *Nyír-egyház* névalakját vizsgálat alá vesz-
szük, lehetetlen, hogy annak a két név egyesítése útján való keletke-
zésére ne gondoljunk.

Sajátságos, hogy *Lukács Ödön*, — aki pedig ezt a névformát még
nem ismerte, — ilyesmire ugyancsak gondolt. Kellett, hogy erre gon-
doljon! Hiszen a város múltjával kapcsolatban ezeket mondotta:
,... Említve van az Árpád kori új okmánytárban... *Iház*... Ez az
,*Iház*' mindig valahányszor olvasom, kísértetbe hoz, hogy Nyíregyhá-
zának vegyem, és csakugyan, ha leírási módját figyelembe veszem,
nem tűnik fel előttem valószínűtlennek, hogy a régi okiratban ,*egy-
nek*' olvastatott az ,*I*' s így olvasandó volna ,*Egyháznak*'."³¹

Mi, — akiknek az *Ighazasgerogye*, *Ighuzes Suran* stb. ősi helység-
nevek figyelmünket el nem kerülték, — az *Iház* név *I* jegyének, egy-
magának különös jelentőséget nem tulajdonítunk.³²

Más dolgokra kell itt ügyelnünk! Az igazán lényegesekre. A kér-
dés megnyugtató megoldásához csak így juthatunk el.

Ha az Árpádkori új okmánytár megfelelő részét, — s az ezt figye-
lembe vevő munkákat, — nevezetesen *Karácsonyi János*-nak és *Wert-
ner Mór*-nak a magyar nemzetségekkel foglalkozó könyveit fellapo-
zunk, — ott a következőket látjuk: 1. A helység, — melynek *Ihaaz*
(*Iház*) volt az okiratos névformája, — s amelynek a *Gut-Keled* nem-
zetségbeli *Durug* fiai, — *Péter*, *Lőrinc* és *Miklós* — voltak az ősi bir-
tokosai, — egy *Baranus* (Bárános) nevű faluval együtt, — bizonyos
Tamási és *Demeter* nevű helységekért, — cserébe, — az *Örsúr* nem-
zetség *Bikki-ágá*-hoz tartozó két *Jakab*hoz került át. 2. Valamennyi
falu *Szabolcs vármegyé*-ben feküdt. 3. Tamási és Demeter *Debre-
cen*-től északnyugat-ra estek. A másik kettő, — így *Ihaaz* is — a *Tiszá*-
hoz közelebb feküdt.³³

Ezek az adatok még egytől-egyig *Lukács* megérzését látszanak
igazolni. Az említett falvak közül azonban csak *Tamásinak* és *Deme-*

31. *Lukács* id. m. 27. l.

32. *Ortvay* id. m. I. k. I. r. 37. l., illetve 776. l.

33. L. az első műnek X. k. 432., — a másodiknak a II. k. 423., — a harmá-
diknak az I. k. 248. l.-ját.

ternek volt *ecclesia*-ja, — vagyis *egyház*-a. A másik kettőt már *egyház*-talan-ként említették. Ezért az Ihaaz nevet az egyház szóból származtatnunk nem is lehet.³⁴

Mással kell tehát azt kapcsolatba hoznunk. De melyik legyen az a szó?

A név a Baranussal (Bárányossal) együtt fordul elő. Azért gondolhatnánk arra is, hogy az Ihaaznak *juhász* is lehetne a jelentése. Ám, éppen az előtte említett név int bennünket az óvatosságra. És pedig annak az igaz magyarsága! Ez a név t. i. nem az Ihaaz (juhász?) alaknak megfelelő Baran, — vagyis Bárányformában áll előttünk.

Miért mondtuk *magyaros*-nak a Baranus (Bárányos) nevet? És miért *magyartalan*-nak a feltételezett Barant (Bárányt)?

Ha a haszonállatokra és az állattenyésztéssel kapcsolatos foglalkozási ágakra utaló jó magyar telepek nevei közt szétnézünk, azt látjuk, hogy van köztük *Borjas*, de nincs *Borjú*, — van *Méhes* is, de nincs *Méh*, — van *Baromlak* is, de nincs *Barom*, — van *Juhászház* is, de nincs egyetlen *Juhász* nevű sem.³⁵

Így az Ihaaz nevet is olyannak kell tekintenünk, amelyet az okirat megszövegezője a Baranos (Bárányos) név hatása alatt, elferdített formában írt le.

Mi lehetett volna az eredeti névforma?

Szerintünk csak az *Igyasza* név lehetett az.

Így kellett nyilatkoznunk a város *mai*, — s minden bizonnyal *előbbi*-nek is mondható — *Nyíregyháza* népi névformája alapján.

S ezt a névváltozatot, — közelebbről ennek a második tagját, — már nem is lesz nehéz a városon áthaladó folyócska *valamilyen* sajátosságával megmagyarázni.

Emlékezhetünk még arra, hogy a kis folyó névváltozatainak a túlnyomó többsége egyformán a *forrás* jelentésű *ügy-igy* szópárra vezethető vissza. Ezt látjuk mi megörökítve a város népies névalakjának az *igy* részében.

És a rákövetkező *háza* szó? ... Mi történjék azzal?

Azt, — a már előbb, — a város népi alakja előtt említett — *Igyasza* — név utolsó tagja, — az *asza* szó — elváltozásának tekintjük.

Miért éppen ennek a szónak? S mi ennek a jelentése?

34. Az Árpádkori új okmt. felhasznált részét Györffy György (Budapest) volt szíves velem közölni.

35. Az első két névforma Ortvay id. m.-ben: I. k. II. r. 432., ill. I. k. 261. l. A harmadik Dienes István Nyíregyháza népe c. dolgozatából. (A Nyíregyháza és Szabolcs vm. közs. c. m. 68. l.-ján.) A negyedik Rakamaz község tagosítási térképéről. (Kir. törvényszék levéltára. Nyíregyháza.)

36. 35. és 36. h.

Ha annak a Magyar oklevél-szótárban utánanézzünk, azt látjuk, hogy azonos az *aszó* szavunkkal. Ezt pedig az 1055. évben írták *azah-nak* (!) és *azaa-nak*, — az 1095-ben *ozou-nak*, — az 1240-ben *ozo-nak*. az 1259/1364.-ben pedig *hozo-nak* (!) is. Ugyanitt találjuk a *Vyzes-azow* (Vizesaszó), *Zorozow* (Száraszó) és *Azowelg* (Aszövölgy) neveket is.³⁶ A Magyar tájszótárban pedig ott találjuk az *aszó* szó következő értelmét: „*Olyan völgy (az), a melyen végig esős időszakban és tavaszi olvadáskor kisebbszerű patak foly, de egyébkor száraz.*”³⁷

Hogy az „*Ér*” nevű folyóvíz patak jellegű, arra nézve bizonyítékot látunk a Hugyaj községnév *Érpatak*-ra való átváltoztatásában. Hogy pedig sok nyírségi patak, — köztük a többször említett folyócska is, — ősi soron, — egyik-másik helyen rendszertelenül folyhatott, arra nézve bizonyágképen kell elfogadnunk Kiss Lajos-nak a Hugyaj név magyarázása alkalmával idézett sorait, — nemkülönben Imre János-nak a Nyír névforma fejtegetése során hivatkozott visszaemlékezését is. Hozzájuk tesszük még, hogy az utóbb említett kitűnő szakember, — érveink meghallgatása után — azt is kijelentette, hogy a *vízmentesítés előtti időkben*, — amikor a folyócska vízgyűjtő területét a csatornázás révén még nem növelték, — az sem lehetett kizárva, hogy a víz abból, — a nyíregyházi részen — teljesen el is tűnt.

A városnév második tagjának, az *igyházá-nak*, — vagy *egyházá-nak* — ezért az *igy* — *aszó*, — vagy *igy assza*, — vagy teljes pontossággal — az *Igy folyó assza* jelentést tulajdonítjuk.

Vajjon olvashatunk-e az eddig felszínre került okiratokból valami olyat, amely a mi helynévmagyarázatunkat tarthatatlanná tenné?

Szerintünk még a legkülönösebbnek látszó névformánál az *Ihaaz-nál* (Ihásznál) sem!

Ezt a falunevet t. i. egy 1292. évből származó okirathól ismerjük. Ősi birtokosai, addig a Gut-Keledek voltak. Ezek azonban átadták azt az Őrsúr nemzetség tagjának. Későbbi időkből már többé fel nem vetődött az *Ihaaz* (Ihász) név. De előfordul egy, — második tagjában — hozzá rendkívül hasonló szabolcsi helységnév: Nyír-egyház. Ezt a névformát egy 34 évvel későbből, — az 1326. évről — keltezett okiratban találjuk meg. Az ezen a néven ismert falunak ugyancsak a Gut-Keledek voltak az ősi birtokosai. De ennek egy királyi adománylevélben való kihangsúlyozása — szerintünk — legalább is — nem megnyugtató. Valami zavarnak kellett a birtoklásában lennie. Ezzel kapcsolatban gondolhatunk arra, hogy a falu területének a megosztása tette az említett okirat kiállítását szükségessé. Esetleg gondolhatunk arra is, hogy a falut időközben visszaszerezték s hozzá való jogukat akarták általa kihangsúlyozni.

37. I. k. 58 h.

A városnevet tehát mi egy — ősi nevét már rég elvesztő — folyócskának a sajátos folyási módjával, — legkülönösebben a kis folyónak az időnkénti kiáradásával és kiaszásával — kötjük össze. Az ősi névformák részbeni elváltozását, — végeredményben a Nyíregyháza név kialakulását, — a Lukács Ödönéhez hasonló képzelő erővel bíró, — tanult — emberek művének tartjuk. Ezek a jószándékú emberek, — többnyire papok, — túlon-túl ismerték az *egyház* szó jelentését. Jobban, mint hogy el tudtak volna tőle szakadni. Még ha egy név eredeti, ősi értelme azt meg is kívánta volna tőlük.

Ezek szerint azonban a Nyíregyháza név régebbi is lehet, mint ahogy ők azt remélni is merték volna.

Különös örömünkre szolgál, hogy ennek a nagy jövő előtt álló, — nekünk már szűkebb hazánkká vált — város nevének a tisztázását ilyen módon elősegítettük.

Dr. Nyárády Mihály.

„A magyar szabadkőművesek szervezetét a m. kir. kormány feloszlatta nyilván azért, mert egyes fiókjai résztvettek az októberi forradalom előkészítésében, abban a szisztematikus destruktív munkában, amely szoros kapcsolatban van ezzel: a zsidókérdés is... *Bebizonyultak olyanok is, akik a zsidók világszerte törekvéseinek exponenseiként szerepeltek, csendben arról álmodozva, hogy a nemzeti gondolat elaltatásával a nekünk idegen, nekik pedig kedves antinacionális világnézetet juttatják diadalra. Arról is van tudomásunk, hogy az úgynevezett klerikalizmus ellen is a páholyok vették fel a harcot, mert a keresztény gondolat ereje és a keresztények szervezetsége őket céljaik elérésében gátolják... De kapcsolatos ezzel egy másik kérdés is, amely szoros kapcsolatban van ezzel: a zsidókérdés is... *Bebizonyult ugyanis, hogy a nagy magyar szimbolikus páholy alkotmánya a zsidó évszámítás dátumát viseli. A tagok által tett fogadalmat héber nyelven szövegezték meg. A titkos jelszavak mind héberek voltak. A páholy tagjainak 92%-a hiteles adat szerint zsidó volt... A jótekönyködés csak ürügyül szolgált, eszköz volt a végső cél eléréséhez... Ez a végső cél pedig nem volt más, mint a hazafias eszme, a hazafias érzés és a faji öntudat teljes kiirtása a magyarságból. Jellegetes ebből a szempontból a szabadkőműves orgánus, a Világ 1910. dec. 8-iki számának egy mondata: „A magyar nyelv túlzott mértékben való oktatásának és a nemzeti érzés nemzeti dalok tanítása által való folytonos szításának csak egy eredménye lehet: a gyermekek elbutulása. „Ezért harcolunk a szabadkőművség és zsidóság ellen.”**

(Gömbös Gyula nyílt levele gróf Teleki Pál miniszterelnökhöz 1921-ben.)

Magyar sorskérdések és a középiskola

Előadás a szatmárnémeti tankerület középiskolai igazgatói és tanulmányi felügyelői értekezletén 1942. november 27-én Szatmárnémetiben.

Szinte közhely már, amikor megállapítjuk, hogy a mai középiskola elsősorban nevelőiskola, s arra törekszik, hogy az egyént bizonyos meghatározott ismeretkörön keresztül belenevelje abba a sorsközösségbe, melynek élő tagja, s mely a leghatározottabban a nemzeti hovatartozandóságban jut kifejezésre. Közhely, s mégis beszélni kell róla. általános, közismert dolog, s az élő valóságban mégis inkább csak elmélet, mint realitás. Elismerjük, hogy ennek a nagy szintetikus gondolatnak alapos átültetése a középiskolába, s különösképp annak minden fázisába, rendkívül nehéz, s csak idővel elérhető feladat, elismerjük, hogy a megvalósulás szempontjából számtalan új jelenség férkőzik talán nap, mint nap a középiskola életébe, de hályog van mégis annak a szemén, aki ezt a kérdést máris lezártnak tekinti, s az eszmei irányt megvalósultnak látja, s legfőbb szempontjaiban is teljesen kialakultnak. Ha meg akarnók határozni azt, hogy mi az, ami a középiskola nevelési rendszeréből, mint tényből hiányzik, talán legközelebb jutunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy nincsen meg az az egységes irány, alapelv, indíték, mely nélkül pedig a nevelés elvileg sem élhet s nem tekinthető megvalósultnak. Lehetnek az iskolában tanárok, nevelők, akik ettől a nevelési eszménytől át vannak hatva, akiknek ez az eszmeiség egész munkásságuk alapelve, de maga az iskola legtöbbször még nélkülözi azt a nevelői egységet, melynek kiforrása tanításban, nevelésben, intézkedésekben, foglalkozásokban és mindennemű megnyilvánulásban adja a nevelőiskola ízét, jellegét és alapozza meg a jövődjét. A múltban a középiskola azzal kérkedett, hogy egyes szakokban adta meg azt az anyag és tudásbeli erőt, amit általános műveltségnek nevezünk, s a művelt embert állította a maga nevelési eszményének középpontjába is. Természetes, hogy itt az öncélúság, mégpedig a tárgyi és személyi öncélúság a legjobban kidomborodhatott, s érvényt is szerzett magának. Elismerte, s intézkedéseiben igyekezett is megállapítani az egységes munkának alapelveit, de a gyakorlatban ezek a gondolatok kevésbé érvényesülhettek, s a tárgyi öncélúság mellé a személyi öncélúság is befurakodott. Ebből származott azután az a közkeletű megállapítás is: Az én tárgyam a legfontosabb, az én szakom a legelső, mert alapja mindennek, vagy nélkülözhetetlen a mai élethez, s ebből keletkezett az a hiú gondolat is, hogy egy-egy szaktárgy óraszámainak esetleges megváltozása esetén kétségbeesett állapot is következett be az illetékes szakemberek körében. Igazolhatta ez a szakemberek lelki-

ismeretes munkáját, igazolhatta a tárgyszeretetet, csak egyet nem igazolhatott, s nem is igazolhat: a nevelési szempont tisztánlátását, s a nevelési eszmény elvi létezését. Mert, s ezt le kell szögezni elsődleges alaptételként, a nevelés elvi és gyakorlati célkitűzéseiben az egységes szellem a legdöntőbb fontosságú. Kivált pedig akkor, amikor olyan nevelési eszményt tartunk szem előtt, mint a nemzetnevelés iránya. Csak utalunk arra, de mélyebb fejtegetésébe itt nem bocsátkozunk, hogy a nevelés egységes szellemi hiányának legfőbb oka az volt s az ma is, hogy a nevelésünk a szép, igaz és jó eszményét tartja szeme előtt minden vonatkozásban. Ezek az értékek kétségkívül nem elhanyagolhatók. De annyira nyúlósak, annyira relatívek, annyira meghatározhatatlanok gyakorlatilag, hogy bennünk elvész teljesen az, aki igazán megvalósításukra törekszik. Ez a humanus eszme méltó kivetítődése volt a századeleji liberáлизmusunknak, mely elveket keresett csak, eszményeket, álmokat kergetett, de gyakorlati utakat kevésbé ismert, — hogy nyugodt lélekkel állíthatjuk, egyedül erre a szempontra nem építhetünk semmit sem a gyakorlatban. Innen származott azután az is, hogy az elvekből gyakorlat nem lett, illetve elaszticitásánál fogva széjjelfolyt az elv a gyakorlatban, s maradandó érték nem származott különösképen. Öncélúság férközött be a tanításba, öncélúság a nevelésbe, s a nevelői egyéniség is főként ebben az öncélúságban élte ki magát. Pedig, mint már említettük, a nevelői egységesség, s a nevelői szempontok egységes irányelve szeresheti meg egyedül a sikert és adhat életet a nevelés munkájának.

Ezt az egységességet a nemzetnevelés gondolata és elvisége már közelebbről biztosíthatná. Biztosíthatná, de csak akkor, ha az elv közelebbről meghatározott és alapos elgondolású, gyakorlatilag keresztülvihető belső tényezőkön épül fel, sőt mi több, realizálódik épen meghatározott törekvésekben, melyekkel a magyar ifjút jövőndő céljai felé vezetni óhajtuk. Mindaddig azonban, s ezt is le kell szögezni, amíg a nemzetet a maga meglevőségében elsősorban politikumnak fogjuk fel, s a nemzetnevelés reális eszközeitől politikai kényeségek miatt távolmaradunk, mindaddig nem is várhatunk ettől az eszmei iránytól sem alapos eredményeket a jövőben. Kétségtelen, hogy a nemzetnevelés a maga eszközeiben mindig bizonyos politikum is, kétségtelen, hogy itt határokat vonni nemcsak nehéz, de igen kényes is, mégis csak azt mondhatjuk, hogy a nevelés szempontjaiban, amennyiben ezek a nemzet köré csoportosulnak, nem szabad semmiféle tekintetben a politikumtól sem visszariadni, értve ezalatt azt a nemes nemzetpolitikai nevelési szolgálatot, melyre középiskoláinkban időt, helyet és módot kellene is nyújtani minden időkből. Láthattuk u. i. az utolsó négy esztendő hatalmas eseményforgatagában, hogy hivatalos részen is, az ifjúság lelkében is minő hatalmas revelációk támadtak

épen a politikai események kapcsán, amiktől az iskola sem zárkozhatott el, s igazán aluszékony típusú nevelőnek kellett lenni, ha nem aknáztá ki ezeknek az eseményeknek fontosságát a nevelés területén, órákon, tanításanyagban, dolgozatban, élményítésben, stb. egyaránt. S a mi esetünkben azt is mondhatjuk, hogy nemzeti álmaink megvalósulása esetében, részbeni teljesülése folytán igazán a legtermészetesebb volt, hogy ezeket az eseményeket a nevelés területén érvényesítettük. — De nemcsak a jelen szemléletében, méginkább a jövő kialakulásában szükségünk volt, van és lesz arra, hogy a nemzeti kérdéseinket a nevelésben érvényesítsük, teljessé tegyük, sőt azokra építsük egész pedagógiánkat ma és az elkövetkező időkben. Háborúban élünk, s a háború gondoljai közepette sem szabad azokról az előkészületekről megfeledkezni, amelyek jövőt-építők lesznek. Épen ilyenkor kell előkészülni olyan kérdések megalapozására, melyek a jövőben már csak kiépítésre, gyakorlati utak kiegyenesítésére várnak. S ép ezért talán nem hangzatos kijelentés, nem is túlkorai hangoztatni azt, hogy a magyar nemzetnevelés ügyében a magyar sorskérdéseket kell odaállítani a nevelés tengelyébe, s velük megalapozni a jövőendő ifjú lelkeket.

Nem volnánk azonban igazságosak, ha el nem ismernők, hogy a mai nevelésügyünkben, különösen középiskolai vonatkozásban már történtek olyan lényeges és alapos intézkedések, amelyek ezeknek a sorskérdéseknek ügyét szolgálják. S itt elsősorban az újonnan bevezetett honvédelmi tantárgyra gondolunk. Kétségtelen azonban az is, hogy egyetlen tantárgy körében époly kevés lehetőség nyílik, mint amilyen kevés remény is arra, hogy a megalapozottság tökéletességére gondolni lehessen. Igaz, hogy a testnevelés kiterjesztésével, az új tanterv folytán az ú. n. világnézeti tárgyakban jelentős haladást találunk, s itt is a magyar sorskérdések mind nemcsak szóba jöhetnek, de alapos elmélyülésre is szolgálhatnak. Mindez azonban, hitünk és meggyőződésünk szerint, nem elég. Olyan iskolai megoldásokra és megfontolásokra van szükségünk, melyekben a magyar sorskérdések egyöntetűen és egységes irányelvként megvalósulhatnak, sőt mi több, teljessé válhatnak. Erre pedig elsősorban olyan szellemű tanárookra és tanári karokra van szükség, amelyek minden idegükben, gondolatukban, egész lényükben a magyar sorskérdéseket, mint reformerek hordják magukban, akik tisztában vannak azok jelentőségével, s akik elfogadják annak lényegét s egész vérükkel, minden idegükkel azt szolgálni is tudják munkájukban.

Melyek hát azok a sorskérdések, amelyek a magyarság létét szabályozzák, melyekre építeni lehet, s melyeket nem nélkülözhetünk semmiképp sem a nevelés szolgálatában, akkor, amikor a jövőendőnek magyar ifjakat akarunk minél erősebb vértzetben adni? Három kér-

dést látunk magunk előtt, melyek a maguk szélességében és kiterjedt voltában alapos indítékai lehetnek a nevelésnek. Ma úgy határozhatnók meg azt, hogy népi, nemzetiségi és állampolgári kérdéseink ezek. (Szabad legyen megemlíteni, hogy a kérdéseket nem most először vetjük fel, 1936-ban már felvetettük másutt, a magyar nyelv tanításával kapcsolatban, l. Tanítás problémái 17. sz. Magyar problematika a középiskolában c. dolgozatomat. Természetes akkor még csak népi, kisebbségi és állampolgári feladatokról beszéltünk, de az azóta bekövetkezett események természetesen változtatták meg az egyik nevet, a lényegét azonban seholsem törölték el. Ez is igazolhatja, hogy nem pusztán időleges eszméről és gondolatról van szó, hanem olyanról, melynek horizontjai széles távlatokba nyúlnak el.)

Kétségtelen már Széchenyi óta az, de csak nemrég általánosan felismert és elfogadott, hogy a magyar nemzet sorsa népünk sorsán, helyzetén, jövő alakulásán dől el. Népünkön pedig elsősorban azokat a falusi rétegeket értjük, amelyek elsősorban alkotják és jelentik minden népben a nemzetfenntartó elemet: a földhöz és röghözkötött falusi magyar népet. Ennek a népnek ismerete, élete, sorsa, alakulása, gondolkozása, szokásai, értékei, a vele kapcsolatos problémák (földkérdés, zsidókérdés, stb.) nem lehetnek közömbösek senki előtt sem, legkevesebb azok előtt, akiket a magyar jövő formálásába akarunk belenevelni. Nem lehet kétséges, hogy ma már nélkülözhetetlen az ifjúságot megismertetni népünk helyzetével és sorsával, lelkiileg és szellemileg közelebb hozni hozzá, legkényesebb kérdéseit világossá tenni előtte, szociális helyzetét épügv megismertetni, mint azokat a formákat és helyzeteket megvitatni, amelyekkel a népünk helyzetén mindenképp segíteni lehet. Tisztánlátó pedagógus ezt a kérdést igen természetesnek és magától értetődőnek fogja találni, ha felemelkedett a mindennapiság látszatán, s megérezte, hogy a nevelésnek minő hatása és értéke van a közösségformáló erőben. Mai helyzetünkben pedig világos és magától értetődő az is, hogy nevelésünkben ezt az elsődleges kérdést sohasem szabad annyira elhanyagolni, hogy más szempontok vele szemben uralkodóvá váljanak, mert abból az egyetemes magyarság látna csak kárt. U. i. világosan kell látni azt is, hogy egy alulról felfelé törő magyar megújulás hozhatja csakis meg a jövőndő lelki áthasonulást és kialakulást is. Ez a feltörekvés pedig csakis oly valóságokban rejtezhetik, melyek a maguk ősi erejében őrzik a magyarsághoz való tartozás legfontosabb indítékait, a vér és föld lehetétét csakis a hűséges népi lelkekből lehet elnyerni. Úgy érezzük, hogy ez a megállapítás már minden politikum felett áll, s olyan igazság, melynek messzi évtizedekre sugárzó gondolata és ihlető szava van. Nem szabad a jövőndő nemzedékeknek ismét abba a hibába esniök, hogy itt, a magyar földön minden előbbre

való, mindenkinek előbb kell a kérdéseivel és problémáival foglalkozni, mint a magyarokéval és a magyar faluéval. Ezért van szükség öntudatos faluszemléletre és öntudatos, világos népi szemléletre.

Amilyen kétségtelen az, hogy a népi szemlélet kiépítése a nevelésügyben megkövetelt, époly kihangsúlyozandó annak fontossága is, hogy a magyarság mai helyzetében, elhelyezkedésében csakis nemzetiségekkel állhat fenn és maradhat fenn, lehet államalkotóképes. Történelmi adottság ez, melyben a nemzetiségek eleddig is mindig igen előnyös helyzetet élvezhettek, sőt túlon túl élveztek is, nem egyszer legfőbb alkotóelemünk, a nép rovására is talán. Jogokban, előnyökben és helyzeti adottságokban is nem másodrendű szerepet tölthettek be, hanem sokszor vezetőelemmé emeltük mi őket, amiért semmiesetre sem érdemelhettük meg azt a háládatlanságot, mellyel nem egyszer elhalmoztak, pedig az előnyök élvezésében anyagilag és erkölcsileg, sőt számbelileg hatalmas erőre tettek szert. Mi ezt ma tudomásul véve, helyzetüket és szerepüket megillető helyre kívánjuk őket állítani, mindig azonban azzal a gondolattal, hogy ők az államban ugyanazt a szerepet tölthetik csak be, mint amit egy családban a fogadott gyermek az édesgyermekkel szemben. Bűn volt és még nagyobb bűn volna, ha nem ez a gondolkozás irányítana minket a nevelés szempontjából, s ha nem ezt tennők, akkor követnénk el épen a nevelésben politikai praktikát saját véreinkkel, a magyarsággal szemben. Ennek a gondolatnak a tudatos követése és elmélyítése nem akadályozhat meg minket abban, hogy a magyarság életében szerepet játszó nemzetiségeket megismerjük, életüket, sorsukat világosan ismerve megláttassuk ifjúságunkkal is, hogy a jövődő magyarságnak és magyar életnek milyen kötelességei és feladatai vannak a nemzetiségekkel kapcsolatban, de ugyanakkor rámutassunk arra is, hogy a nemzeti ségeink jogai és kötelességei mindig egyforma mértékben érvényesülhetnek csakis. Ha az előbbi kérdésben a magyarság tudatos elmélyítésére kell nevelési szempontból törekedni, ebben a kérdésben világosan kell érzékeltetni a magyarsághoz való helyzet köteles formáit és belső, lelki indítékait.

Végül szükség van arra is, hogy a nevelésünkben helyet kapjon az a szempont is, mely belsőleg egy új társadalmat készít elő, lelki megalapozottságában egy új lelkületű nemzedéknek ad helyet. Ez a legnehezebb kérdés, mert míg az előbbieken olyan kérdéseket kell megoldani, melyek a mult tapasztalatai alapján, történelmileg elég tanúságot szolgáltatottak arról, mit tettünk jól és helyesen, mire nem szabad törekedni a jövőben, mit kell különösképp elmélyíteni magunkban az ifjúság érdekében is, — ebben a kérdésben új lélekre van szükség, s az átadónak is rendelkeznie kell azokkal a feltételekkel, melyek csakis megértett és átértzett szükséges változtatásokról adhatnak

számot. Arról van szó, hogy ez a feladat a szociális érzésű, állampolgári felelősségérzetében hűséges, kötelességteljesítésében önzetlen, magyarságérzésében minden más szemponttól független emberek kialakulását feltételezi. Egy újszellemű szociális, állampolgári s politikai nevelés szükségességét manapság hangoztatni bár kényes, nem felesleges épen azért, mert olyan történelmi helyzetben élünk és fog is élni nemzetünk, ahol a hármasszempontról egységessége, magyarságtudata lehet egyedül irányadó. Egy közösségi társadalom kialakulásáról és kialakításáról beszélni, elviségét hangoztatni és fontosságát kiemelni manapság a jövő évtizedek felelősségében nemcsak nem felesleges, de múlhatatlanul szükséges is. Sokan ugyan azt vallják, hogy népi alkatunk és lelki determináltságunk nem alkalmas erre, sőt minden inkább elképzelhető, semminthogy ez megvalósítható lenne, mi mégis hangsúlyozzuk ennek szükségét, s nem ábrándképekbe ringatózunk, amikor ennek lényegi alapját kihangsúlyozzuk. S erre talán legjobb bizonyítékunk az, amit minden nevelő megfigyelhet, aki csak az ifjúságot jobban ismeri — nemcsak az egyes órák, feleletek tapasztalatai alapján —, hogy ifjúságunkban nemcsak vágy van erre a közösségtudatra, de határozott érzék is, s nemcsak szeretné ezt magában kialakítani ma egy általános európai lélekformálás idejében, de hajlama is van rá, csak a nagy nevelőt várja: a tények rendszerét, a mi példaadásunkat, melyből azután kialakítja, kialakítaná a maga jövőjét. Hogy ez késik, hogy ez benne csalódásokon megy keresztül, hogy ő is visszazökken a mi hibáinkba és a mi gondolkozásunkba, talán nem is annyira az ő, mint inkább a mi nevelői hibánk, mert nem tudunk legtöbbször csak beszéddel s nem tettekkel a közösségi lélekalkatról számot adni, példát mutatni, formálni, s alakítani. Pedig egy önzetlen, közösségért dolgozó, abban tevékenyen résztvevő, szociális érzékű és érzésű, kötelességtudó, fegyelmezett és magyarságtudatában világos, tisztánlátó ifjúság szerezhetheti meg elsősorban nekünk azt a boldogságot, hogy láthassuk magunk előtt mindazoknak az eszméknek és elgondolásoknak megvalósulását is, amelyeket nemzeti feladatunkul a nevelésben ki-tűztünk.

Összegezve hát: a magyar sorskérdések abban revelálódnak: felismerjük-e a magyarság fenntartó elemének, a népünknek sorsában, életében való elmerülés fontosságát, kiaknázzuk-e azokat a lehetőségeket, amelyek a magyarság életéhez, népi sorsának felismeréséhez közelebb vezetnek, világosan akarunk-e látni és láttatni az ifjúsággal a magyarság sorsközösségében élőket illetően, s végül bele tudunk-e illeszkedni, illetve bele akarjuk-e illeszteni a jövő nemzedéket abba a közösségi életbe, mely szociális, állampolgári, politikai, társadalmi szempontból a jövő évszázadokra nyithat nekünk utat, s mely nélkül jövőnk sorsunk egyenes vonalát el sem képzelhetjük. Úgy érezzük,

hogyan ezek a kérdések határozzák meg nemcsak jelenünket, de jövőnket is, s ezek a kérdések, a népi, nemzetiségi, nemkevésbé a társadalmi vonatkozásúak egy új magyar életnek is jövő formálói. Nem kétséges, hogy a nevelés, mely mindig az adottságokból indul ki, s mely mindig aktuálisításokat keres, most is, a széles távlatban olyan időszerűséget ragadhat csak meg, mely messzi évtizedekre adhat munkát és kötelességet.

Am ebben az elvi alapban a nevelőt éppen az fogja érdekelni első sorban, amit gyakorlatilag kihámozhat belőle, megvalósíthat és élet-szerűvé alakíthat. Lássuk hát azokat a tényezőket, melyek a gyakorlatot létrehozhatják és teljessé tehetik, különös tekintettel a mai időkre, de sohasem feledve azt, hogy nagy alapvetésről van szó, amelyben a nagy egész tervét sohasem szabad szem elől téveszteni, sőt minél inkább szem előtt kell tartani.

Kétségtelen, s erre már rámutattunk a fentebbiekben, másutt meg részleteiben is kifejtettük több alkalommal (v. ö. id. értekezésen kívül A magyar középiskola új útjai, Nyíregyháza, 1935., Középiszkolánk a nemzetnevelésben, Cselekvés Iskolája, 1936., Az egységes nemzetnevelés Németországban és hazánkban, Nyíregyháza, 1936. c. alapvető értekezéseimet), hogy az egyes tárgyakon és tárgykörökön belül miképp juthat kifejezésre a hármias gondolat a részletekben, milyen irányú módszertani és jellegzetes oktatási problémák megoldásai várnak a tanárra, s említettük azt is, hogy a gyakorlatban az elmúlt négy esztendő alatt is a tanítási tervben minő változások és határozott irányú fejlődések észlelhetők. (Egyáltalán nem kritikaképpen, pusztán az ügy érdemi részét illetően azonban meg kell újra azt állapítani, hogy egyedül ezektől a változásoktól és természetes fejlődéstől a mai helyzetben nem lehet különösebb eredményeket várni. Hogy még egy példára hivatkozzunk. A levanteintézmény szükségszerű és komoly, nagyon is fontos kiépítése a középiskolákban pld. eddig láthatólag még nem hozta meg azt az eredményt, amit pedig tőle joggal várni lehetett és várhattunk is. Igaz, hogy most kerül a levante végeredményben szakavatott nevelők kezébe, s most indul meg a honvédelmi tantárgy oktatása is, de féltő, hogy külső nehézségek folytán (szakerőhiány, megrövidített órák, stb.), belső tapogatózások folytán (jellemnevelő tárgy-e, avagy egyedül elméleti tantárgy?) nem is fogja a kívánt eredményt megadni. Úgy látjuk, s ezt újra hangsúlyozzuk, hogy ezek a tárgyak öncélú tárgyakként iktatódnak bele a tanításba, s nem egységformáló, egységalkító, alapvető fontosságúak, mint inkább azt a hitet keltik a kint- és bentállókban, hogy ismét egy tárggyal több, s a szegény nebulókat ismét valamilyen szempontból nehézségek elé kívánják állítani. Csak akkor várhatunk ezektől a tárgyaktól is alapvető változtatásokat, ha azok szervesen beleilleszkednek a nevelői

rendszerünkbe, sőt mi több, a nevelői rendszerünk nemzetnevelő és katonás jellegét előmozdítani igyekeznek.) Bár az 1934. XI. tc. megállapítja már a nemzeti tantárgyak sorrendjét, valójában azonban, a középiskola belső tartalmában ez a sorrend nem vált értéksorrenddé is, mi különösképp a középiskola belső jellegében, nevelői alapelvei irányában látszódnak meg. Pedig a törvény indokolása ebben a sorrendben is azt igyekezett kifejezésre juttatni, hogy „a tanítás központjában nem a humanisztikus, vagy természettudományos, hanem a leglátogabb értelemben vett nemzeti tárgyak állnak.” De a törvény indokolása mást is maga elé tűz: a magyar élet gyakorlati követelményeihez akar közelebb férkőzni, s igyekszik a magyar gyermeket a jelenségek és összefüggésekhez is közelebb juttatni. Mármost tegyük csak szívünkre a kezünket, s adjunk számot minden kari érdek, összetartozás és hiúság, kényeskedés nélkül arról, vajjon ezeknek az elgondolásoknak az új tantervvel, az új törvénnyel kapcsolatban az elmúlt 6 év alatt is csak eleget tettünk-e, s nem győzött-e le bennünk minden gondolatot az, hogy a gyermekeket a régi módszerben, mederben és formában igyekezzünk közelebb vinni az adathalmazok megértéséhez, beemlézéséhez. Nem akarjuk azt mondani, hogy nem történtek egyes igen tiszteletreméltó törekvések, szándékok és elgondolások a helyesebb irányban, de álljuk azt is, hogy az iskolákon belül és kari egységekben ilyenentén elgondolások alapján a nemzetnevelői szempont kidomborításával kevés helyen készültek tanmenetek, óratervek, még kevésbé folyik ily szempontok szerinti oktatás egységes irányban, s kevés helyen folyik olyan nevelés, mely mindenképp a gyakorlati nemzetnevelés szempontjait tartja szem előtt. Pedig ha valahol, a tanításban kívánatos egységes nevelési elv szemmel tartása igen fontos, lényegi követelmény. A kari egységek kialakítását pedig nem annyira személyi, mint inkább nemzetnevelési vonatkozásokban szeretnők látni, s ennek fokozott mértékű ellenőrzését tartjuk a nemzetnevelő iskola alapvető kérdésének — s ez az igazi igazgatói feladatkör —, mert megvalósításával szerezhetünk csakis a nemzetnevelésnek igazi érvényt a középiskolákban is.

A nevelés elvének érvényesítése azonban szükségessé teszi előttünk azt a gondolatot is, hogy a tanításon kívül egész közel férhessünk az ifjúsághoz, s annak érdeklődési köreihez. Az ifjúsági élet elmélyítése a magyar nemzetnevelő szempontoknál multhatatlanul szükséges és alapvető irányú. Megköveteli ez azt, hogy az egyéni nevelésre is súlyt helyezünk, de még inkább megkívánja azt, hogy a közösségi szellemet maradandóvá tegyük az ifjúság gondolatkörében, tetteiben, cselekvésében egyaránt. Itt kiváló alkalom nyílik tanárnak, nevelőnek arra, hogy beletekintsen mélyebben a magyar ifjúság érdeklődési körébe, egyéni hajlamok mellett meglássa a vezetőirányo-

kat is, s érezze a komoly elmélyedés szükségét az ifjúsági élet minden jelenségében. Nem tévedünk talán, ha innen és erről a pontról elindulva, keressük meg és találjuk meg azt az achilles-sarkot, mely biztos eredményhez vezethet minket. Aki vezetett már életében ifjúsági köröket, s aki ezt a munkát nemcsak szükséges és kötelességszerű feladatnak érezte, hanem elhivatást látott benne, az különösen a mai időkben jól látta azt is, hogy ezerszeresen felér a szerzett közösségi eredmény azzal a sokszor csak látszateredménnyel, amit a nevelő és oktató a tanítási órák tömegnevelésében elérhet. Természetesen csakis akkor kapta meg a nevelő ezt az eredményt, ha nemcsak külső szempontokat érvényesített a körök életében, nemcsak bizonyos kialakult formáknak tett eleget, hanem akkor, ha meglátta a kialakult formákon felül az élet jelenségeivel való lépéstartás szükségét, s az ifjúságot ezekhez közelebbhozni kívánta, s törekvéseiben ötlet, újdonság, szintétikus látás éppúgy közrejátszott, mint bizonyosfokú merészség is: újat alkotni, újra ösztönözni, nemesre elhivatottnak lenni, s nemes elhivatottságra vezetni az ifjúságot. Kétségtelen, hogy ebben a munkában egyes iskolai intézmények csakis bizonyos meghatározott szakkérdéseket ölelnek fel, s elmélyülésükben, szervezetségükben kifelé vonatkoztatottan szép eredményeket mutatnak fel. Ilyen lehet pl. egy iskola diákkaptára, zeneköre, sportköre, sakkköre, stb. Ezekre szükség van, s ezek eredményét lekicsinyelni távolról sem akarjuk. Igen fontos szerepet töltenek be ezek az iskolai munkában, s nem szabad semmiféle módon ezeknek a munkáját bármiképpen is csökkenteni. De mégis várni nem szabad ezektől azt, hogy a lényegi és átfogó kérdésekben irányt szabjanak, s értékük és szerepük a nevelésben egyenértékű legyen a nemzetnevelést egész közelről szolgáló ifjúsági egyesületek legrégibb és leginkább vezetőszellemű tagja, pl. az önképzőkör munkájával. Elismerjük azonban azt, s örömmel is állapítjuk meg, hogy ma már más egyesületek is, mint pl. vallásos egyesületek (kongregációs körök, bibliakörök, stb.), természettudományi körök, stb. is olyan szellemi körvonalakat építettek ki maguk körül, melyek a nemzetnevelést mindenképpen eredményesen szolgálhatják, sőt mi több, sok esetben előljárók lehetnek az ifjúsági egyesületek közt szellemi szempontból. Láttam olyan ifj. vallásos egyesületet, mely a magyar élet legfontosabb kérdéseivel való foglalkozás közben minden önképzőköri munkát megszegyenítő eredményt ért el az ifjúság lelkes munkája közben, s láttam olyan természettudományi ifj. egyesületet is, mely a nemzeti szempontok különleges kidomborítása közben végezte a maga igazi egységes nemzetnevelő feladatát. Igaz, s ez kétségtelen, a vezetőkön mult ott is, akkor is minden, a vezetőtanáron elsősorban, amint minden nevelési aktusban a vezetőtanár munkája adja meg a primet a munka ered-

ményét illetően. Mert a keretek a nemzetnevelésünkben eddig is kiválóak és jók, csak emberek kellene, egyéniségek, nevelők, akik a keretekbe nemzeti jelleget belsőleg is öntenek (lásd levente, testnevelés, stb.).

Ha mi mindezek mellett mégis az önképzőkörre óhajtunk a nemzetnevelési munkában elsősorban hivatkozni, tesszük ezt nemcsak az önképzőkörök multjára való fokozott mértékben, tehát tradicionális szempontból, mert kétségtelen, hogy első nagy reformkorunk munkája az önképzőköri munka nélkül annakidején nem lett volna azzá, ami lett, tesszük nemcsak azért, mert az önképzőkör a szellemi vizsgálódás terén mindig a legelső szerepet vitte a magyar nevelésügyben az ifjúsági munkát illetően. hanem tesszük elsősorban azért, mert az utóbbi 10 esztendőben is a középiskolák kisebb, de igen tekintélyes része itt ismerte fel elsősorban a magyar nemzetnevelő hivatás megvalósításának szükségét, s vitte a munkát már minden utasítás, rendtartás, irányadás nélkül is a megvalósulás felé. Amikor 1935—6-ban a magyar önképzőkörök válságáról kezdtek fokozott mértékben beszélni, egyes helyeken különösképp nagy érdeklődés mutatkozott a kérdés iránt. A változás szükségét hangoztatta akkor számtalan cikk, s megindult a munka egyes területeken különösképp az irányban, hogy a magyar önképzőköröket új életszemlélet kialakítása felé vigyék. Ez sok tekintetben sikerült is. Ma, amikor számot vehetünk ennek a fordulatnak első fázisával, a kialakulással, mégis megdöbbenően szomorú képet kell megállapítanunk magunknak is országos viszonylatban. A Magyar Út c. hetilap ez év elején több cikkben mutatott rá az önképzőkörök munkáinak fontosságára, s megállapította, hogy ma középiskoláink közt csak 14 olyan önképzőkör van az országban, mely a nemzeti megújulás felé vezető úton halad, s szakítani tudott azokkal a régi, szinte begyepesedett formákkal, melyek ma is szaválás, felolvasás, értekezés formáiban egyéni szárnypróbálgatások legtöbbször sikertelen formái felé viszik az ifjúságot, s rettentő unalom, százalmas ollózások eredményeiben merülnek csak ki. Tette ezt a cikkíró megállapításaiban az évkönyvek adataira való hivatkozással, átböngészve a magyar középiskolák évkönyveit, melyek — ezt bevallhatjuk magunk közt — majd mindig rózsásabb szint mutatnak a valóságnál. Ha számításba vesszük, hogy az ország középiskoláinak nem is 50%-a végzi ezt a munkát, akkor bizony elképedve kell megállnunk, s szinte meghökkenünk attól, amit a cikkíró tapasztalt. De egy másik cikk, mely a novemberi OKTK-ben jelent meg dr. Kassai Ernő tollából, igazolja ezt a Magyar Út-beli adatot. Összeállítja azoknak az iskoláknak a névsorát, amelyek az elmúlt tanévben az önképzőkörben népi munkát folytattak. 27 iskolát sorol fel egészben véve, ezek közt csak két budapesti iskolát találunk, 7 visszatért területit, 8 alföldit,

4 dunántúlit. 12 az állami iskolák száma. 4 szerzetesi, 13 a protestáns felekezeti. Összesen 2 leányközépiskola foglalkozott csak népi munkával az önképzőkörben. Ez a statisztika is eleget mond, hát még ha beszámolóik kiemelkedő mozzanatait vesszük tekintetbe. 14 iskola (az adatok teljesen egyeznek a Magyar Út-tal!) önképzőköre adott munkájában mélyebbet, elmélyülést szolgáló komoly eredményre következtetőt, a többiben vagy csak indulásról van még szó, vagy pedig egészen általános jellegű eredményről (felolvasás, előadás, stb.). Pedig ez csak a népi kérdést illeti. A magyar sorskérdések egyikét, mely igaz, hogy igen fontos — de csak egy rész, ha vitán felülállóan elsőrangú kérdés is.

Nem óhajtunk ezzel a kérdéssel bírálóan mélyebben foglalkozni, de kétségkívül azt a megállapítást kell tenni, hogy nagyon is gyermekcipőben járunk itt is a kérdések megvalósításában. Inkább egyéni próbálgatásokra vagyunk utalva, semmint kiegyenesedett utakon való haladásra. Pedig a statisztikai adatok etekintetben másról is meggyőzhetnek minket: nyilvánvaló, hogy az új utakon való haladásra nemcsak tantervi és miniszteri rendelkezések adnak ma már lehetőséget, s kölcsönöznek nekünk erőt, hanem az a tény is, hogy amint azt szintén cikkírónk az OKTK-ban megállapította: a 27 iskola közt alig találunk köri vezetőtanárt, aki 10 évnél több tanári szolgálattal végezné munkásságát. Ez a tény magában véve is megerősíthet abban, hogy a jövő útja és munkássága éppen az önképzőkörökben ebben a fiatal irányban található meg, s ezek jelölik ki, ezek a pionirok alkotják meg a jövő munkáját is. Bár, nézetünk szerint, a kor és szolgálati évek száma egyáltalán nem határoz az újszellemű nevelésben, mert vannak fiatalkorú ódiszellemű pedagógusok éppúgy, mint idősebbkorú ifjúszelleműek is, kétségtelen, hogy a nagy változások idejében, mint a mai is, a kor nem elhanyagolható körülmény a szellemi megújulás terén a pedagógiában sem.

Mit keresünk tehát az újszellemű önképzőkörben, az újszellemű magyar ifjúsági köri munkában? Egyetlen mondattal kifejezve: szeretnénk ottlátni a magyar sorskérdések központiságát, szeretnők ott a népi munka, nemzetiségi kérdések, társadalmi, közösségi feladatok elmélyítésében megtalálni a jövő magyarságának, magyar életének igazi csiráit is. Megvalósítható-e ez? Példák mutatják és adják elénk, hogy nemcsak megvalósítható, de meg is valósul ott, ahol az ifjúság érdeklődési körével való haladnitudás nemcsak frázis, de valóság, ahol hivatás a tanári munka, s nem kenyérkereseti forrás egyedül. A tapasztalatok gazdagságában való biztos érzéssel merünk hivatkozni pl. a debreceni református kollégiumi, debreceni kegyesrendi, érsekújvári állami, kassai premontrei, ceglédi állami, gyönki ref., csurgói ref. gimnáziumok önképzőköri munkásságára, melyek

mind azt igazolják, hogy széles lehetőségek nyílnak és nyílnak ezen a területen az ifjúsággal való foglalkozásra, nemkevesebbé a magyar sorskérdések elmélyítésével a jövő magyarság-alkításnak igazi módszereire. S szabad talán egy tízéves igazán nehéz körülmények közt folytatott önképzőköri vezetés tapasztalataira is hivatkozni, amikor saját erővel és saját leleménnyel, ötletekkel kellett és lehetett az ifjúságot vezetni azok felé a kérdések felé, melyek határozott magyar öntudatot és komoly magyar gondolatok felvetését célozták és szükségelték. Ezeknek a tapasztalatoknak birtokában merünk arra hivatkozni, hogy csak életszerűséggel, egyöntetű munkával, mély magunkbanézéssel lehet az önképzőkör igazi nevelőcélját megtalálni, s útját is biztosítani. S meggyőződésünk etekintetben az, hogy szakosztályok, mint keretek alakításával, a népi, nemzetiségi és társadalmi kérdéseink mind nemcsak tárgyalásra, de fokozott elmélyülésre is vezethetnek az ifjúsági munkában. A népi munkában a magyar néppel való komoly megismerkedést, gyűjtésekkel a nép tárgyi rajzában való elmélyülést fokozni lehet. A népfőiskolákkal való kapcsolat, szervezés, a népfőiskolai munka megismertetése és szervezése is idetartozik. Vigyük ki a tanulóifjúságot a falura, az önképzőkört építsük bele a népfőiskolai munkába, valamint a falu népművelésébe. Kapcsolódjunk bele a szórvány-kérdés megoldásába is. — Irodalmi vonatkozásban az első világháború után meginduló és hatalmas lángokat vető népi irodalmunkkal való fokozott megismerést erősíteni nemcsak kell, de ez a népi elmélyüléshez vezető első út is. Szabó Dezső, Móricz, Erdélyi, Sinka, Németh László, Illyés Gyula, hogy csak kiemelkedőbbeket említsünk, egész közel állnak ifjúságunkhoz, s akinek kis tapasztalata van az ifjúság olvasmányait illetően, jól tudja, hogy ezekben mindig talál magának élményt, sőt mozdítóerőket is, melyek mindenkor cselekvésre is ösztönzik. Honvédelmi munkának is nevezhetjük ma azt, amit társadalmi vonatkozásban fejtettünk ki. A magyar katonás szellem, a magyar közösségi gondolat jegyében és formáiban kétségkívül itt is maradandó eredményeket szerezhetünk. Tudatosítani, elmélyíteni és cselekvővé kell tenni mindazt, ami a közösséggel kapcsolatos ma. Itt kerülhetnek szóba azok a társadalmi vonatkozású kérdések, melyek a középosztály, értelmi ifjúság, munkásság, stb. különállását és egybetartozásának szükségét érintik. Itt kerülhet elének a szociális szempontnak nem egy problémája, amelyekre vonatkozóan az ifjúságnak mind van mondanivalója, s van vitaalkalma is. Melyik tanár nem hallotta volna az ifjúságot vitatkozni már társadalmi, szociális és nemzetpolitikai kérdésekről? S helyes-e talán, ha mindezt kizárjuk a velük való foglalkozásból, s egyedül arra törekszünk, hogy önmaga alakítsa ki, tagolódjék szét, s keresse a megoldásokat? Talán nem helyes, ha elmondja gondolatait

előttünk, kifejtji véleményét a kérdéstről, s megmutatja a maga tapasztalatait, elgondolásait ezekben a nemzeti sorsdöntő kérdésekben? — Csinján kell bánni, de talán nem felesleges kihangsúlyozni a nemzeti-ségi kérdés fontosságát, különösen ott, ahol ez élő kérdés ma is. Okos tanári vezetéssel és helyes nemzetpolitikai látással talán mégiscsak közelebb kerülhetünk a megoldásokhoz, ha ezeket is itt, egymás-között tárjuk fel, s beszéljük meg. Annak a történelmi szerepnek betöltésében, melyet nemzetiségeink végeztek, s annak a mélyreható látásnak, mely a nemzetiségekkel való együttélést hirdette a magyarság részéről, mindig volt és lesz helyes irányadása az ifjúság részére is.

De minden egyesületi élet keretében játszódik le, s minden keret szervezetet tételez fel, hogy gyümölcsöket is adjon a munkának. Az önképzőkörnek is szervezett egésznek kell lennie, hogy munkáját eredményesen folytathassa. Ilyen szervezettség mutatkozhatik akkor, ha a kérdések megoldására és kiépítésére az önképzőkörön belül munkaközösségeket szervezünk. Minden évfolyamban, amelyeket az önképzőkör érdekel, találunk olyan növendékeket, akik ezekkel a kérdésekkel szívesen és elmélyülten foglalkoznak. Ezek lesznek az irányítók. Ezek a közösségek bármikor tágíthatók, s bármikor kiegészíthetők. Ezek a közösségek határozzák meg a munka irányát, szervezetét, ezek állapítják meg a problémák határozott irányát, s ezek adják meg az alaphangot az egész munkában. Természetes, hogy a vezetőtanár nem hagyja magára az ifjúságot, hanem elmélyíti, helyes célok felé irányítja, s okos megfontolásokra készíti őket. A munkaközösségek és munkatervek mellett az önképzőkör egésze szervezeti egységet alkot, s az előadások, beszámolók mindig megbeszélő és vitajelleget adnak, amiből az érték helyes irányítással magától kiviláglik. Folyóiratok olvasásával, járatásával, önképzőköri olvasóterem létesítésével, mely egyáltalán nem tételez fel iskolai hivatalos kiadást sem, megkaphatja az ifjúság a maga munkájához a szélesebb látókört. Külső eszközökkel (kirándulások, cserelátogatások, önképzőkörök egymással való szoros kapcsolata, stb., kiállítások) biztosítani lehet a munka szélesebb vonatkozásait, érdeklődést és alapos elmélyülést lehet találni. Végül a tankerületi munka egységesítése szempontjából bizonyosfokú határozott irányadással s látogatással, ellenőrzéssel meg lehetne adni a munkának a biztos alapot is arra, hogy ne csak pusztában elhangzott szó legyen a munka, egy kis terület öncélú szárnypróbálgatása, hanem határozott irányú cél, terv, magasabb szemszögű feladat. S nagyon kívánatos volna, hogy az önképzőkörök folyóirat indításával igyekezzenek a maguk értékeit, gyümölcsöiket közkinccsé tenni, s alapos munkájukkal bizonyára lehetővé válik az is, hogy a folyóiraton belül a nemzetnevelő munka nem szerteágazó,

de egységbefolyóvá válhatik. Tapasztalatból tudom, hogy egy ilyen folyóirat fenntartása, anyagi és szellemi szempontból, semmi nehézségbe nem ütközik, csak ösztönző, buzdító és serkentőhatású. (Mind-ezek a gyakorlati kérdések és megvalósítások itt csak nagy vonalakban mutatkoznak, alaposabb és részletesebb kifejtést előzően felsorolt cikkekben találhat az olvasó, s az említett önképzőkörök munkásságában, l. Évkönyveket.)

Háborúban vagyunk, s erősen háborús viszonyok közt élünk. Minden nap jobban kell éreznünk ennek fokozott kihatásait is. Ilyenkor a pedagógia területén is el kellene halkulni a terveknek, céloknak és törekvéseknek. Sajnos, bármennyire is tudatában vagyunk ennek, le kell szögeznünk itt, hogy a háborús viszonyok közt is az előkészület munkájának kell folynia mindenütt, tehát etéren is. Mit jelenthet itt az előkészület? Az önképzőkörök életében leljük meg, s úgy érezzük, jelölhetjük igazán meg azt az iskolai fórumot, ahonnan a magyar nemzetnevelés reális talaja ki fog alakulni. Tapasztalati tény lehet a pedagógiában is, hogy rendelkezések, törvények mindig olyankor születnek csak meg, amikor az élet már kialakította azokat a törvényszerűségeket, amelyeknek vonalában a jövő képének ki kell fejlődnie. Az előmunkálatokat az élet végzi el, s ez az élet ma legjobban az önképzőköri életben határozható meg nemzetnevelési szempontból. Aki hisz abban, hogy az igazi értékek mindig az élet viharában sarjadnak, az jól tudja azt is, hogy az élet nemes viharai közt olyan előkészületek folyhatnak és folynak is, melyek a jövődőt alapozzák. Ilyen alapvető munkát kell kifejtenie belsőleg ma az önképzőkörnek, mert benne revelálódhatnak összes vágyaink, törekvéseink, amiket a jövődő nemzedékekhez fűzünk. Ám hintsük el egyenkint a nemzetformálás magvait a tanítási órákon, neveljünk hitben, tudatban és célban bármely tanítási órán erős magyarézésű ifjakat, az ember társaslénnyé való formálása folytán az ifjúsági kör, s éppen az önképzőkörben találjuk meg azt a fórumot, ahol a nevelésünk magvai a legszebben és legeredményesebben ki is csirázhatnak. S ma amikor új életszemlélet kialakításáról van lépten-nyomon szó, s mi, pedagógusok különösen hajlamosak vagyunk arra, hogy hibákat, bajokat, kétségeket felsoroljunk, nélkülözhetetlen számunkra, ha hivatásunkat be akarjuk tölteni, hogy olyan lehetőségeket nyújtsunk a ránkbizott ifjúságnak, amelyekkel könnyebben szerezhetik meg az élet talizmánjait. S ezek a talizmánok megszerezhetőek, legalábbis megszerzésüket könnyen megkaphatjuk, ha belsőleg már előkészítjük az utat a reformálásra, s önképzőköreinket határozott magyarságnevelő iskolai intézménnyé építjük ki. Munkaközösségeket szervezni a felismert problémák megvalósítására, munkaterveket kidolgozni és realizálni a kérdések előkészítésére, felvenni a kapcsolatot más,

hasonló szellemű önképzőkörökkel, iskolákkal, stb., folyóiratot indítani a magunk belső körén belül, olvasótermeket létesíteni, folyóiratokat járattatni, stb., stb. mind-mind az előkészület folyamán, s a kivezető úthoz az első lépések. Ha ehhez megnyerjük és megkapjuk a felügyeleti hatóság rokonérzésén kívül a látogatás kitüntető jelképét, az esetleg szükséges, s mikor nem számbavehető irányadás jelentőségét is, akkor kétségkívül elmondhatjuk: mindent megteszünk azért, hogy jövőformálásban első szerepet töltsünk be. Majd, ha elcsitulnak a fegyverzajok, s majd ha nyugalmasabb korok következnek el, akkor a megindulás elvégzésével ki fognak teljesedni előttünk azok az utak a maguk póre tisztaságában is, amelyek legégetőbb nemzeti kérdéseink igazi megoldásához vezethetnek. De addig sem szabad a munkában lankadni. (Azzal a gondolattal is lehet, sőt szükséges foglalkozni, hogy az egységes nemzetnevelés érdekében nem kívánatos-e éppen a levanteintézménnyel kapcsolatosan kiépíteni az önképzőkört?)

Végül szabad legyen még egy megjegyzést tenni e sorok írójának. Teljes tudatában van annak, hogy a tanárság mai helyzetében és nehéz körülményei közt nehéz, és talán egyesek szerint nem is szabad, olyan kérdésekkel előjönni, amelyek a tanári túlterhelést fokozzák. Egész idő alatt, míg ezt a kis elmefuttatást írta, előtte állt ez a kép is. Jól tudja, hogy van ebben sok igazság, s igen sok meg szívlelendő. De nemcsak temperamentumánál fogva, hanem határozott és tudatos meggyőződése alapján is mer arra hivatkozni, hogy ma fokozott mértékben kell mindenkinek felelősséget vállalnia a jövődől, s fokozott mértékben nehezedik ez a nevelőre. Mert a legkevesebb az, hogy mindenki a maga őrhelyén annyit dolgozzék, annyit legyen, amennyit csak a nemzet jövője megkövetel tőle. Ez az az új szellem, amit hirdetünk, ez az, amit megvalósítani nekünk a jövő nemzedék letéteményes nevelőinek multhatatlanul szükséges.

Széchenyi István, a nagy magyar nemzetnevelő, akiben a fentebbi eszmék és irányelvek már száz év előtt tudatosan éltek, arra tanította nemzetét, hogy a tények tisztánlátásával, a legnagyobb tettekkészséggel és a legmesszebbmenő önbírálattal és önmagukbanézéssel keressük meg a kivezető utat nemzeti jövőnk felé. Aki ma tisztánlát, akiben ma erő lakozik a jövő számára, s aki ma önmagábatekint: egészen bizonyosan elfogadja, hogy nemzeti jövőnk azoknak a kérdéseknek megoldásától függ, amiket a hármaskör problémájában megjelöltünk, de el fogja azt is ismerni, mint nevelő, hogy a nevelés területén éppen ott kaphatja meg a legerősebb indítékokat, ahol azokra rámutatni szükségesnek látszott, s akkor törhetetlen magyar hűséggel és erővel lesz azon is, hogy ezek a kérdések megoldáshoz is jussanak. Pedagógus-testvérem, csak egy a kérdés: akarsz-e a magyar

jövőformálásban tisztánlátásoddal útegyengető lenni, vagy közönyös szemlélő, s mitsemtörődő tanárfoglalkozó egyén? Akarsz-e hitet ébreszteni a jövő nemzedékében, nemzeti tettekretevével, vagy passzív rezisztenciára nevelni közömbös érzéseiddel a nemzeti kérdéseket illetően? Akarsz-e önmagadbanézéssel odaállani a magyar ifjúság elé, s kihangsúlyozni előtte munkával a nemzetünk jövő nagy feladatait?

A kérdésekre a magyar tanárságnak és a magyar nevelés őreinek kell feleletet adniok. Tudjuk, hogy egyedül ezen a kérdésen nem dől el minden, s nagyképűség volna azt hinni, hogy elgondolásunktól tegyük függővé magyar jövődönket. De azt az egyet le kell szögezni: nemzetnevelésről csak akkor beszélhetünk, ha világosan belenézünk ezekbe a kérdésekre, s megvalósításukat elősegítjük.

Belohorszky Ferenc.

ADATTÁR

Levéltári adatok a szabolcsmegyei zsidókérdéshez.

Ki volt az első zsidó Nyíregyházán?

A nyíregyházi evangélikus egyház Miklósfy Sámuel által 1841—42. évben írt történetében olvassuk a következőket: „Klein Salamon Nagykállóból jött zsidó első volt, aki Nyíregyházán, sept. 29. 841. megtelepedett a Nagy Orosz utca szeglet házában Puchyval átellenben. Később jött ide lakni Mandl zsidó és nemsokára Stern Emanuel“.

Apagy község élet-halál harca Leveleki Máyerrel.

Apagy község lakosai 1877-ben a megyéhez folyamodtak segítségért, mert — amint beadványukban olvassuk —: „Leveleki Máyer apagyi lakos gazdálkodása immár oly mérvet öltött, hogy annak következtében egyházunk, mint községünk előbb-később pusztulásra jutand. — Leveleki Máyer ugyanis már eddig nemcsak minden földesúri birtokokat elsajátított Apagyon négy birtok kivételével, hanem egy idő óta az úgynevezett nemesi, úrbéresi tagoknak, sőt szegény zsellérházaknak is birtokosa lett, — kik most az ég alatt hajthatják le fejüket.

A tömérdek szükség által megtámadott nép ugyanis kényszerülve

volt és van az említett egyéniségtől vagy rokonaitól pénzt élelmszerkeket kölcsönözni és egymásért jót állani. A drága kamatok kamataikkal néhány év alatt — melyek alatt a kölcsönzők és jótállók békében vannak — oda nevednek, hogy a kölcsönzők birtokát meghaladják és a felüleget rendesen a jótállók romlása követi, — amint ez több példával igazolható.

Ennek szomorú következte elsőben is az, hogy behivatalnokaink évenként 50—60 köből gabonával kevesebbet nyernek, a szegénység pedig a reá eső 10—15 köből gabonát fizetni képtelen, mint továbbá képtelen az egyház szükségait, a megégett iskola építésére fölvetett kölcsönöket teljesíteni, — holott az ezen szükségletek teljesítésére szolgáló alapok kegyúri alapítványok voltak, de jelenleg a Leveleki Máyer birtokába jutottak.

De ha nem tiltakozhatunk is az ily gazdálkodás ellen: feljajdul keblünk, midőn fájdalommal látjuk és tapasztaljuk, hogy a még tulajdonukat képező földeink, különösen kaszálóink a Leveleki Máyer roppant tagjáról, a leveleki és magyi földekről határunkra canalisáltatott vízzel évek óta annyira elborítottatik, hogy kaszálóinkon a víz sok helyen, kivált jelenleg félőlnél is magasabban állván, az idei kaszálást nagyrészben lehetetlenné tette.

Honnan tartsuk most jószágainkat, marháinkat, honnan teljesítsük számos szükségünket, hogy fizessük különösen államadónkat, ha a nevezett eljárásn segítve nem lesz és temérdek káraink meg nem térítettnek! — Mély alázatos tisztelettel, mint teljes bizodalommal esedezünk azért a nagytekintetű megyei Bizottmány előtt: méltóztatásék igazságos panaszunkat kegyes figyelmébe venni, azt kegyesen megvizsgáltatni és az itt igazolt temérdek veszteseinket, azoknak okozói által kárpótoltatni. — Alázatos kérésünket megújítva, hódoló tisztelettel vagyunk a nagytekintetű megyei Bizottmánynak alázatos szolgálai. Apagy, június 5-én 1877.“ Aláírások. (Szabolcs vm. lt. 3451—1877. K.)

Kik segítették elő a magyarság kivándorlását?

Ismeretes, hogy míg a magyarság ezrei vándoroltak ki külföldre, főleg Amerikába, egyidejűleg északról és keletről a zsidóság kifogyhatatlan rajai lepték el az országot. A befogadást meghálálták azzal, hogy ők segítették elő a legravaszabb fondorlatokkal a magyarság kivándorlását. Ezt bizonyítja a belügyminiszter 22.682—1880. sz. Szabolcs vármegyéhez intézett leirata is. „Sáros vármegyei alispánjának — hangzik a leirat — folyó hó 12-én 7588. sz. alatt kelt jelentése szerint Jevak János Amerikába kivándorolni akaró zamutai lakos a vele felvett jegyzőkönyvben Schwarcz Ede eperjesi kereskedőt nevezte meg, mint azon ügynököt, aki a kivándorlás közvetítését magára vál-

lalta s nevezettől e célra 48 frt-t fel is vett. Schwarcz Ede ennek folytán kihallgattatván oda nyilatkozott, miszerint a kivándorlás közvetítésére Spielberg Adolf Nyiregyházán tartózkodó egyéntől állítólag folyó évi május 3-án kapott utasítást, miszerint a kivándorlóktól 48—50 forintot átvévén, őket az általa megjelölt hamburgi céghez utasítsa, miért nevezett személyenként 2 frt. jutalomdíjat nyer. — Felhívom ennél fogva tekintetes uraságot, hogy nevezettet a fentebbiekre nézve hallgattassa ki s az eredményről, valamint nevezett személyes viszonyai és magatartásáról hozzám jelentést tegyen. — Budapest, 1880. évi május hó 25-én. Tisza s. k.“ (Szabolcs vm. lt. 3543—1880. K.)
Közli: Váczy Elemér.

HOLMI

Erdély Magyar Egyeteme.

Az erdélyi egyetemi gondolat és a m. kir. Ferenc József tudományegyetem története. Kolozsvár, 1941. Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása.

Kolozsvár a történelem városa. Sehol sem hat a szemlélore olyan lenyűgöző erővel a magyar múlt dicsősége, mint Erdély fővárosában. Aki olyan idegenvezetővel járja végig Kolozsvár történelmi emlékeit, mint Járosi Andor ev. esperes, az előtt virágozik ki igazán a maga káprázatos gazdagságában Erdély szellemi kincsesbányája. Minden kőnek és a házsongárdi temető minden kopjafájának ismeri múltját és értékét. A nyírségi ember emlékezőtehetsége, mely a láthatár végtelenségéhez, kenyértermő szántók és állatnevelő legelők váltakozásához, bő terméshez és aszályos évekhez van hozzászokva, nem tudja könnyen összegezni a magyar szellemiségnek ezt a megmérhetetlen örökségét. Csodálkozik rajta, hogyan léptek itt egymás nyomdokába az európai magyar történelem kezdetétől egészen a mai napig olyan generációk, melyek mindegyike összefogta az egész magyarságot és fé-

nyessége legtöbbször túl terjedt határainkon. Így ment ez Mátyás királytól és nagy humanista kortársától, Vitéz János esztergomi érsektől kezdve Reményik Sándorig, a megszállás halkszavú és finomlírájú, de a magyarság öntudatát felrázó költőjéig.

Most feleletet nyújt erre a csodára Bisztray Gyula nagy tudományossággal és kiváló műizléssel szerkesztett könyve: *Erdély Magyar Egyeteméről*. A kolozsvári egyetem ugyan csak 1872. óta működik, mégis úgy kell tekinteni, mintha a XVI. század dereka óta élt volna Erdélyben. Szükség volt ennek a kulturális múltnak feltárására, hiszen csak a román megszállás két évtizedében is ismételtelen történtek kísérletek e nagy intézmény perspektívájának meghamisítására. Erdélyt itt gyakran nem földrajzi, hanem történeti fogalomnak kell tekintenünk, hiszen Bocskai idejében az erdélyi fejedelem uralma Szabolcsvármegyére is kiterjedt. Fiait ott találjuk minden külföldi egyetemen, Párisban Kolozsvári Imrét, Wittenbergben Dévai Biró Mátyást. A mohácsi vész körüli években 246 erdélyi fiú tanult külföldi egyetemeken. A kultúrának

ilyen magas foka mellett megértjük, hogy Kolozsvár a történelem városa.

Kitünő értekezés keretében tárja fel előttünk Mátrai László a kolozsvári egyetem szerepét az európai tudományosságban. „Nem volt és ma sincs valamirevaló egyetem, melynek ne lenne becsvágya az európai hírnév” — állapítja meg tanulmányában. És ebből a szempontból is előljár a kolozsvári egyetem. Ott van tanárai között Brassai Sámuel, „az utolsó magyar polihisztor”. Filozófiával, nyelvtudománnyal, pedagógiával és botanikával foglalkozik, az egyetemen pedig a matematika professzora. Nyugdíjazása után, mint magántanár — szanszkrit nyelvet ad elő. Az európai hírű tudósoknak hosszú sorával találkozunk és büszkén állapítjuk meg, hogy ennek az egyetemen igen nagy jelentősége volt az európai tudományosság számára.

Rendkívül értékes Szabó T. Attila tanulmánya az Erdélyi Múzeum Egyesületről és György Lajosé az erdélyi könyvtár ügyéről.

A képanyag pedig felbecsülhetetlen gyűjteménye Erdély múltjának és jelenének. Aki megtekintette Kolozsvárt az egykori várfalak omladékaitól és Mátyás király szülőházától kezdve a román megszállás idejének izléstelenségét hirdető Mátyás király diákházig, az ebből a könyvből örökre fel tudja eleveníteni megragadó emlékeit.

A könyv egyébként magában foglalja az Észak-Erdély hazatérésével újjászervezett m. kir. Ferenc József tudományegyetem 1940. október hó 21-i megnyitó ünnepén elhangzott beszédeket. Első oldalát Kormányzó Urunk arcképe díszíti. (Franke Ruppert rézmetszete, előállította a Magyar Nemzeti Bank pénzjegynyomdája.)

Szohor Pál.

v. dr. Endre László: A zsidókról.

(A berni per tanulságai.) Bpest, Év. n. 106 l.

Kevés olyan aktuális kérdése van korrunknak, magyar- és világviszonylatban

egyaránt, mint a zsidókérdés. Nem csoda tehát, ha minden könyvet és cikket, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik, különös érdeklődéssel vesz kezébe ma az olvasó. Endre László könyve a szokottnál is nagyobb érdeklődésre tarthat számot, mert a zsidókérdésnek nem valami részletkérdését tárgyalja, hanem a lényegét, a zsidóság viláгурalmi törekvéseit igazolja hiteles adatokkal.

1935-ben folyt a híres „berni per”, amelyen a zsidóság az 1897. évi bázeli cionista kongresszus jegyzőkönyveinek a zsidóság viláгурalmi törekvéseire vonatkozó állításait igyekezett hitelességében megcáfolni.

A bázeli jegyzőkönyveknek eredeti orosz nyelvű fordítása maradt csak fenn, amelyet még az első világháború előtt a British Museumban helyeztek el. Ezt a jegyzőkönyvet kutatta fel 1935-ben Endre László és ennek alapján beigazolta, hogy a berni per ítélete ellenére (amely ítélet csak a kinyomatott jegyzőkönyvek utcai terjesztésére vonatkozott és amelyet csak a zsidó propaganda állított be úgy, mintha ebben az ítéletben az nyert volna beigazolást, hogy a jegyzőkönyvek hamis adatokat tartalmaznak) a bázeli jegyzőkönyvek hitelesek. Külön fejezetekben foglalkozik a könyv a zsidókérdéssel, a zsidóállam kérdésével, a bázeli cionista kongresszussal, a zsidóság és a szabadkőművesség kapcsolataival, a berni perrel és a bázeli jegyzőkönyvek forrásaival, mégis munkájának legérdekesebb része az, amelyben szemelvényeket mutat be a bázeli jegyzőkönyvekről. Az egész könyvet, de a könyvnek különösen ezeket a fejezeteit el kellene olvasnia mindenkinek. Ezekből a zsidók önvallomásai alapján minden kétségel kizáróan megismerhetjük viláгурalmi törekvéseiket. Csak néhány idézetet kívánunk bemutatni a jegyzőkönyvekből.

„Az arany hatalma megölte a vallást — olvassuk a jegyzőkönyvekben. Az anarchia kiszolgáltatta nekünk — a zsidóknak — a népeket. Terjesszük az anarchiát a népekben. A gazdasági háborúk biztosítják nekünk a tisztviselők meg-

vásárolhatóságát. A sajtón keresztül befolyást nyerünk, minden a színfalak mögött marad. Az arany a mi vérünk. A munkásság megmentőinek kell magunkat feltüntetnünk. Beszéljük rá őket a szocialista és kommunista táborokba való belépésre. Ez utóbbiakat mi mindig támogatjuk. Idézzük ezt emlékezetükbe a mi szocialista szabadkőművességünk által. Az új — zsidó — világ uralkodó hatalmát az anarchia romjain fogjuk megalapítani. Mi szemmel tartjuk mindazokat, akik utunkon akadályt képeznek. Csak a zsidókat támogatjuk. A vagyionok beolvasztása a zsidó egyeduralom révén. A fényűzés, luxus kifejlődése. A nagy legyverkezések célja. A nemzsidók erejének gyöngítése részleges és világháborúk által. A bírói eljárás álarca. A zsidó-szabadkőművesség kiszolgálói. A gójok állami intézményeinek aláaknázása. Mi hozzuk a törvényeket. Mi intézzük a közigazgatást és gyakoroljuk az alkotmányjogokat. Forradalmunk eszközei és részletei. Juhnyájként terelt nem zsidók. A zsidó szabadkőművesség szerint értelmezett szabadság. A vallások megsmemisitése Mózes vallását kivéve. Egyidejűleg jelentkező az egész világra kiterjedő tömegesen végrehajtott forradalmak. A zsidó szabadkőművesség minden litkos társaság irányítója. A gójok által elért eredmények üldözése és kigúnyolása. Az oktatás zsidó-szabadkőműves átalakítása. A büszke zsidók Isten választottjai." Néhány kiragadott sort mutattunk csak be, de úgy gondoljuk, hogy ez is elég betekintést enged a zsidóság egyeduralmát célzó utasításokba és jövendölésekbe. A bázeli kongresszus óta eltelt néhány évtized története, a zsidóság általánosan tapasztalt magatartása mindennél jobban bizonyítja, hogy a zsidóság a jegyzőkönyvek parancsait és utasításait százszázalékosan igyekezett az életbe átvinni, igyekezett és igyekszik ma is mindent megtenni a zsidó világalom megvalósítása érdekében. Az elmúlt néhány évtized alatt — Endre László ezeket is felsorolja — a zsidóság szép és nagy eredményeket is ért el, de bekövetkeztek olyan ese-

mények is, amelyek áthúzták számításait.

Felmerül tehát a kérdés, felveti ezt Endre László is, hogy „van-e remény és lehetőség e föld alatt és föld felett folyó évezredek küzdelemben az eredményes mérközésre? A kérdésre — olvassuk könyve befejező részében — igennel felelünk. A küzdelemnek, a győzelemnek esélyei vannak. A harc kimenetele számunkra nemcsak nem reménytelen, de győzelmet ígér az esetre, ha úgy saját erőink, mint az ellenséges erők számbavételével, a levont konzekvenciákhoz alkalmazkodással indulunk harcba. Ehhez a cél kitűzése, a harc megszervezése s a küzdelemben való kitartás a fontos, ami nemcsak egyesektől, hanem népektől, országoktól és társadalmaktól is nagy áldozatokat, óriási erőfeszítéseket követel.”

A zsidókérdés megoldását Endre László a zsidóságnak a kontinensről való végleges kitelepítésében, addig pedig, amíg ez megtörténhetik, gettószerű teljes elkülönítésében látja. „Egy bizonyos — írja — elsősorban magának a zsidóságnak kell arra törekedni, hogy a zsidókérdés megoldása megtörténjen, mert különben visszavonhatatlanul és kérlelhetetlenül bekövetkezik a zsidóságot nagyon komolyan fenyegető végső veszély, — amelyet pedig egyetlen európai kultúrember sem helyeselhet — a világpogrom. — A tét túlságosan nagy. Élet vagy halál. Vagy ők, vagy mi. Számoljunk le tehát velük úgy, hogy a zsidó világalom államát kitörölhessük szótárunkból és mindnyájunk emlékezetéből”.

Várkonyi Nándor: Szariat oszlopai.

E nagyjelentőségű könyv rendkívüli meglepetéssel szolgál. Azt hihetnők, romantikus feladatra vállalkozik, amikor sorbaállítja a történelemelőtti, a vízőzönt megelőző kor látható emlékeit. Azok összefüggését, s jelentőségét kutatván, ennek az ősi kornak történetét igyekszik rekonstruálni. Azonban az olvasó érdeklődése megdöbbenésével együtt nő; egy

évmillió nyílik ki előtte, az emberiség egy ősi, tökéletes korszaka, melyről ma is, szétszórva a világ különböző pontjain, hatalmas épületek, monumentális emlékek tanúskodnak. Várkonyi a legszigorúbb tudományos eszközökkel tárja föl ezt a magyar olvasóközönség előtt majdnem teljesen ismeretlen anyagot. Fejtegetéseibe a szétzilált szálak összekötésére hipotéziseket belefűz, ezek azonban nem kisebbitik könyvének a tudomány előtti jelentőségét, mert olyan komoly kutatások eredményeit foglalja egybe kötetébe, melyek külföldi, tudományos intézetek és egyetemi professzorok évtizedes munkáját hirdetik. Frobenius Leó, az afrikai őskultúra föltárója a szerző egyik ösztönző példaképe, az ő tudományos tárgyilagosságával és lelkesedésével mondja el a jelképes Szíriat oszlopainak tanításait az emberrel, a szellem ősi erejéről és alkotásairól. Filozófiai megalapozottságában a könyv Splengler fejtegetéseivel vív meg, értékében a nagy bölcselő gondolatvilágával egyenrangú.

Ennek a párszavas ismertetésnek nem lehet célja a Szíriat Oszlopai jelentőségét teljesen kimeríteni. A benne feltárt műveltségünknek ezután már elválaszthatatlan részévé váló kulturális világnezetünk átalakítására hivatott. Ez a könyv jelentősége. Nemcsak egy évmillióra vissza nyit fel lezárt kapukat, de jövőnk szellemi képének is megrajzolja fejlődési útját. — A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása.

Helle Ferenc: A magyar-német művelődési kapcsolatok története.

A budapesti németbirodalmi iskola tanára írta ezt a jelentős könyvet. A magyar szellemi élet történetének általános óhaja, hogy tisztázza azokat a kapcsolatokat, melyek a hazai művelődést a többi nemzetekéhez fűzik. „A mai történelmi idők elsősorban a német szellemiséggel való érintkezéseink ismeretét, valamint ezeknek a koronként tapasztalható változásoktól független, maradandó érték-

hatásukban való szemlélését sürgetik” — mondja a szerző bevezető szavaiban. Könyvében korszakonként haladva, a pogánykor, a keresztény középkor, a reformáció századának, a XVII—XIX. század, végül 1914-től napjainkig terjedő idő politikai, történelmi kapcsolataiból kiindulva áttekinti az egész szellemi életet és megállapítja a közvetlen hatásokat. Értékes a könyvben az a gazdag névsor, amelyik az évszázadok szellemi munkásainak apróbb-jelentősebb tevékenységéből széri le a magyar és német művelődési kapcsolatok virtuális jelenvalóságát.

A kötet régi hiányt pótol, fontossága szellemi életünkben igen nagy. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása.

Marssó József: A titokzatos alagút.

Ifjúsági regény. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda népszerű, irodalmi és pedagógiai szempontból egyaránt jelentős ifjúsági könyvei között jelent meg ez a kiváló írói erényekkel megírt regény, mely mindenképen hivatott a legnagyobb sikerre. És hivatott arra, hogy a benne kifejtett töretlen, határozott, győzelmes magyar szellem ifjú olvasóinkon át valóban annak a boldogabb magyar életnek legyen építője, mely a regény végső kicsengésében és optimizmusában megvalósul. Szőregi Pista hirtelen elhatározással nagyhorderejű események középpontjába kerül. Bejut az ország ellenségének titkos táborába, ahol az Alföld elpusztítására szövetkeznek néhányan, elszánt kalandorok. Eymagában megakadályozza a terv győzelmét, de ifjú életét föl kell áldoznia. Áldozata azonban nem hiábavaló, új élet sarjad kihullott véréből. Az író nemes elbeszélő stílusa drámai fordulatokkal meséli el a titokzatos alagút szomorú históriáját. Ezzel az első könyvével egyszerre legjelesebb ifjúsági íróink közé érkezett. — Külön meleg szeretettel köszöntjük itt is a nyiregyházi író.

Orbán Dezső: Sióparti nyárfás.

— Regény. —

Orbán Dezső új regényében, élete főművében rendkívül komoly és mély kérdést fűz a mese színes fonalára. Hőse megérkezik egy dunántúli kisvárosba, véletlenül, akarata ellenére és — ottmarad. Ottmarad, mert régi eszményének valóráváltását reméli megtalálni. Úgy érzi, hogy a régi keleti típusú magyarság lelke, már csak a magyar kisvárosban található meg, már csak ott él. Történetében a keleti és nyugati lelkiség ütközik össze, s Orbán finom elemzéssel mutatja meg a kettő mélyreható különbségét. Az olvasó észre sem veszi, hogy mai napjaink legfontosabb kérdésének fejtegetésénél tanuskodik, s amikor a regény főhősének, Ferenczi Gézának fejtegetéseit halgatja, egy bölcs író szavára figyel, aki az igazabb, tisztább magyarság eszményét kelti életre a Sióparti nyárfásban, s egy egész nemzet elé állít példát.

Orbán Dezső több magyar ifjúnemzedék tanítója volt már hatalmas munkássága folyamán. A mai magyar élet vezetőitől kezdve egészen a mai diákokig az ő írásain nevelődtek a magyar szellemi élet katonái. Ha most úgy érezte, hogy még szélesebb körhöz, s eddigi közönségének teljes légiójához kell szólnia, írói lelkiismeretére hallgatott, s

kivételes erejű és jelentőségű regényére hallgatnunk kell.

A diófa árnyékában. Délvidéki elbeszélők.

Herceg János, a délvidéki irodalom és kulturális élet kiváló munkása rendezte sajtó alá ezt az elbeszélő kötetet, mely a hazatért délvidéki irodalom kiváló képviselőinek legjelesebb alkotásait gyűjti egybe. A kötetből egységesen kiáradó tiszta, egészséges szellem a délvidéki irodalom sajátos képét mutatja be. Határozott irodalmi nyereséget jelent szellemi életünk számára ez a jelentős írói csoport, akiknek fölsorakozó novelláiból hitvallásukat is kiolvashatjuk.

Blazsek Ferenc, Börcsök Erzsébet, Cziráky Imre, Herceg János, Illés István, Kende Ferenc, Kisbéry János, Kramarits Erna, Kristály István, Laiák István, Majtényi Mihály, Szenteleky Kornél és Szirmai Károly nemcsak új nevekkal ismertertik meg az egész ország olvasóközönségét. Egy határozott profilú irodalom képviselői ők, akiknek ebben a kötetben lefektetett együttes jelentkezésük után nagy reménységgel és bizalommal várhatjuk egyéni munkásságuk kivirágzását.

A nemes egyszerűséggel kiállított könyv a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadásában jelent meg.

Mindenféle nyomtatványok, könyvek, folyóiratok, meghívók, eljegyzési és esküvői kártyák, névjegyek, cégkártyák egy és több színben jutányos árban készülnek

G A R A B J Ó Z S E F
N Y O M D A Ü Z E M É B E N

CEGLÉD, I., ÁRPÁD-TÉR 5. SZ. (EV. BAZÁR.)
TELEFON: 83. — POSTATAKARÉKPÉNZTÁRI CSEKKSZÁMLA: 11.634

Nyiregyházi Termény- és Áruraktár Rt. NYIREGYHÁZA

Fiókraktár Rakamaz

Szesz szabadraktár

Zsák- és ponyvakölcsönzés. — Olajgyár.
Gabonaneműek bizományi adásvétele.

ELFOGAD:

árolás, kezelés céljából mindenféle mezőgazdasági
szemes terményt, bort, szeszes italt, szalonnát stb.

Jutányos kamat mellett lombardkölcsönt nyújt.

Trieszti Általános Biztosító Társulat

(Assicurazioni Generali főügynöksége)

ELFOGAD: Tűzbiztosításokat, életbiztosításokat, betöréses-lopás
elleni biztosításokat, baleset és jégkár elleni biztosításokat
kedvező feltételekkel és méltányos díjakkal.

Hajdúszoboszlói gyógyfürdő ma már európai hírű

Fedett gyógymedencék, ivócsarnok, inhalatórium, strandfürdő. Páratlanul eredményes fürdő-, ivó- és belélekző kúrák. A fürdőt Hajdúszoboszló 73 és 78 fokos sós-jódos-brómos-hidrokarbonatos hévizei táplálják. 3000 liter forróvíz percenként. Magyar- és németnyelvű ismertetővel készséggel szolgál a fürdő igazgatósága.

A Bessenyei Társaság kiadványai:

1. *Dr. Vác Elemér*: A zsidóság elszaporodása Szabolcs megyében. Ára: 1 pengő.
2. *Gombás András*: Peregj, orsó peregj! Ára 80. fillér. (Elfogyott!)
3. *Dr. Belohorszky Ferenc*: Bessenyei-irodalom. Ára 1.50 pengő.
4. *Dr. Kring Miklós*: Helytörténelem. Ára: 50 fillér.
5. *Dr. Nyárády Mihály*: Kék község történelmi földrajza. Ára: 4 pengő.
6. A második szabolcsmegyei népfőiskolai tanfolyam előadásai. I. k. Ára: 3 pengő — II. k. Ára: 1.20 pengő. (Elfogyott!)
7. A Bessenyei Társaság zeneiskolájának 1940—41. évi működése. Ára 50 fillér.
8. *Dr. Vác Elemér*: Magvetés, részletek a szabolcsvármegyei népfőiskolások dolgozataiból. Ára: 1 pengő.
9. *Jósa Jolán*: Bessenyei György (hangjáték). Ára: 1.50 pengő.
10. *Kiss Margit*: Czóbel Minka és a Nyírség. Ára: 50 fillér.
11. *Dr. Vác Elemér*: Beszámoló a Bessenyei-Társaság harmadik népfőiskolai tanfolyamáról. Ára: 1 pengő.
12. *Dr. Belohorszky Ferenc*: gr. Széchenyi István. Ára: 80 fillér.
13. *Dr. Nyárády Mihály*: A szabolcsi községnevek eredete. (Sajtó alatt.)
14. *Dr. Vác Elemér* Szabolcs vármegye levéltárnokai a XIX. században. Ára 1 pengő.
15. *Dr. Nyárády Mihály*: Szabolcsi községnevek eredete (Sajtó alatt.)
16. *Dr. Belohorszky Ferenc*: Magyar sorskérdések és a középiskola. Ára: 1 pengő.
17. *Juhász Géza*: Garaboncás (Előkészületben.)
18. *Merényi Oszkár*: Irodalom és nemzeti szellem. (Előkészületben.)

A kiadványok beszerezhetők: Nyíregyháza, Ujságbolt.

Nyíregyházi Gabonakereskedelmi Rt.

Nyíregyháza, Zrinyi Ilona-utca 7.

Sürgőny cím: Nyirgabona.

Telefonszám: 221. és 448.

Foglalkozik a gabonaüzlet minden ágával, valamint mezőgazdasági termények vételével és eladásával.

Nyomatott Garab József könyvnyomdájában, Cegléd.